

Městská knihovna v Praze

Arcidědkové

Marie Kubátová

Praha

2017

e-kniha

Městská knihovna v Praze

ůjčujeme:

knihy / časopisy / noviny / mluvené slovo /
hudbu / filmy / noty / obrazy / mapy

přístupujeme:

wi-fi zdarma / e-knihy / on-line encyklopedie /
e-zdroje o výtvarném umění, hudbě, filmu

ořádáme:

setkání s autory / přednášky / koncerty /
filmová představení / výstavy /
aktivity pro děti a jejich rodiče / čtení

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.facebook.com/knihovna

www.e-knihovna.cz

Arcidědkové

Marie Kubátová

Znění tohoto textu vychází z díla Arcidědkové tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Slávka Kopecká v roce 2006 (KUBÁTOVÁ, Marie. *Arcidědkové*. 1. vyd. Praha: Slávka Kopecká, 2006. 216 s. ISBN 80-86631-37-0.).

§

Text díla (Marie Kubátová: *Arcidědkové*), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Citační záznam této e-knihy:

KUBÁTOVÁ, Marie. *Arcidědkové* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2017 [aktuální datum citace e-knihy – př. cit. rrrr-mm-dd]. ISBN 978-80-7532-818-2 (pdf). Dostupné z: <http://web2.mlp.cz/koweb/00/04/34/54/70/arcidedkove.pdf>.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uveďte autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 12. 5. 2017

OBSAH

Kde jsem je potkávala.....	6
Tatínkova pohádka o Českém ráji.....	10
Arciděd Noe Spravedlivý.....	13
Jak královny zakládají kostelíky.....	19
Pohádka z mydlářovského domu	23
Hodiny s člověčíma očima	28
Příběh z křižovatky dějin.....	33
O umění skládati písně	40
Milost pro popravčí meč.....	50
Šporkův Goliáš.....	59
K poctě díla lidských rukou	65
Na motiv obrazu „Svátky táhnou přes vercha“	71
Dopis Marii Terezii.....	76
Vánoce s Kašpárkem	82
Beneš Heřmanův vykročil z bitvy	92
O pardubickém strašidle a staročeském imperfektu slovesa... ..	95
Matrona z majoliky.....	106
Wirthův velociped.....	116
Exkurze do mechového království.....	120
Araukarit v rakvi	126
Jak šel s námi dějinami.....	131
Jak se Václav Kliment Klicpera dvakrát rozzlobil	139
Vzkříšení legionáře.....	143
Pane, pojd'te si hrát.....	147

Kde jsem je potkávala...

V letech, kdy se člověk ohlíží svým poutnickým stezníčkem nazpátek, mi vznikaly knížky „Arcibáby“ a „Arcidědkové“ jako sourozenci.

O Arcibábách pronesl rodinný parlament soud: „Naše babička je feministka. Bábám přidělila čestný titul Arcibáby a dědkové jako by nebyli.“

„Napiš Arcidědky,“ kázalo spisovatelské svědomí. Procházela jsem svým životním stezníčkem a ptala se sama sebe: jsou Arcibáby a Arcidědkové sourozenci, nebo dva odlišné světy?

V kulisách mého dětství mi oba světy splývaly v rodinnou harmonii jako otcův a mamčin psací stůl: otec črtal na rýsovacím prkně půdorysy k tělocvičným skladbám, maminka psala na pradědečkovi psacích strojů knížky pro děti. Mamčinina vyprávění o valašských dcerkách Gabře a Málince sponzoroval otcův časopis „Pořadatel“, sloužící potřebám československé tělovýchovy. Domov mého dětství lemovaly regály s tiskovinami, chodby byly dráhou pro překážkový běh přes balíky knih a centru vévodil klavír, kde otcův přítel, hudební skladatel Gustav Roob, žák Antonína Dvořáka, či Karel Matějovec i Jaroslav Křička tvořili hudební doprovody k otcovým tělocvičným skladbám. Tak tomu bylo po práh druhé světové války. Tehdy otec skládal pro své sokolíky tělocvičná vystoupení šestic mužů s leslými tyčemi na motiv „V boj za naše hory“, a maminka nasadila klobouk. „Jdu na ministerstvo zdravotnictví hledat místo v nejmenší lékárně na nejztracenější vartě,“ řekla a poslala otcovu šestici mužů i s leslými tyčemi k blanickým rytířům do Hajan. Vyndala z almary svůj diplom magistry farmacie, který tam odpočíval vedle otcova diplomu stavebního inženýra, oprášila jej a řekla: „Děti potřebují střechu a chleba.“ Pak ten klobouk zase položila na stůl a místo dalšího proslovu tichounce zpívala:

*„Ti ptáčekové spanilí
chválí Pannu Marii
a hrdličky libým hlasem
cukrují a cukrují...”*

A dodala k otci a snad i sama k sobě: „Tu písničku zpívala moje maminka, když za první světové války bylo ve špajzce tolik zásob, jako v království princezny Pampelišky, když čekali na námluvy hispánského prince. Jenže já nechci, aby u nás došlo až na ptáčky spanilý, protože na to já nemám tolik potřebné...” Odmlčela se. Nejspíš vážila mezi výrazy pokora či víra. Sáhla znovu po klobouku. „Snad mi tam poraděj, kde je taková lékárna uprostřed polí, a astmatickej nebo revmatickej pan otec mlynář, aby s ním byl dohovor. Mám v Praze tři sourozence a všichni mají děti.”

Otec tehdy vstal a pokročil k regálům, kterým jsme říkali „doly na rozumy“. „Malčinko,” řekl mamince, „neskládej pero, stýskala by sis. Piš pohádky. Tam si od věků naše člověčina ukládala touhy a sny. A zapisuj třeba i písničky, co se tam někde v tom žírném kraji zpívaly o dožínkách.” A shledával v regálech mamince výbavu: „Erben, Sušil, Bartoš, Holas, Zíbrt – to jsou hlasy domova. Jestli tam za války písničky neumřely.” Tehdy jsem poprvé cítila, jak se domov mého dětství rozlamuje ve dva světy: maminčin svět se pod nápořem doby svinuje do klubíčka, do hnízdečka, kde by přežily děti, a otcův svět se naopak rozpíná přes stěny domova, ba i přes hranice země, aby objímal všechnu ohroženou člověčinu. Tatínkův svět se rozpínal do kruhu o velkém poloměru, maminčin se stáhl do pidiklubka, do kukaňky, nad kterou se kvočnovsky rozkřídčila moje maminka.

K mamince se chodilo s bolístkami, když se človíček potřeboval vyplakat. K otci se chodilo o radu. „Tati, já si nevím rady s matickým cvígreem.”

„Podíváme se spolu na tvé cvičení z matematiky,” řekl otec a opravil i nedbalou mateřštinu. Ba nehoršil se ani, když bráška provokoval: „Tati, je ve francouzštině sybžonktiv de lęemparfé to

samý co v latině konjunktiv imperfekta, a v Knoflíkový válce sdělení: kdybysem to bejval věděl, tak bysem tam bejval nechodil?”

Otcovo nakladatelství umřelo dvakrát, poprvé příchodem Hitlerových vojsk do Prahy, podruhé řečí Klementa Gottwalda k národu na Staroměstském náměstí. V osmašedesátém roce po příchodu pěti armád by nejspíš odumřelo potřetí. Našla jsem si tenkrát v rodinném albu otcovu fotografii v sokolském kroji, ve kterém vítal se svými sokolíky prezidenta T. G. Masaryka v novorozené Československé republice. Na té fotografii tatínek nestárne ani neumřel, a mohu se ho zeptat: „Tati, jsou arcidědci trosečníci, nebo hrdinové? Jak mají vstoupit do povídky?”

„Děvenko,“ řekl otec, „ono Pravda vítězí na prezidentské standartě není prázdné heslo, to je určení směru, jakým se dát. Neboť dějiny nejsou jen výčet dat bitev a střídání panovníků, to je sled příčin a následků, jak splývají v jeden tok, jak se řetězí v proudu měsíců a roků v staletí a jací jsme v tom běhu let byli my, ať jako vězni své doby, nebo její spolutvůrci. Jestli hledáš na svém poutnickém stezníčku arcidědky, máš opěrné milníky v dokladech, jež se uchovaly v muzeích, v archivech.“

Možná se vrátil ke svým šesticím mužů, vyzbrojeným lesklými tyčemi v boj za naše hory.

„I kraj kdysi tkalcovské bídy dokladuje lásku k domovu nejen ve zdobné lomenici na chalupě, ale i v předmětech doličných v muzejních vitrínách. Lpí na nich otisky prstů těch, kdo je tvořili, i otisky rozměrů jejich myšlení, vztahů, a to je přádlo, jaké lze odvíjet a z toho příst a tkát.“

„Bráška emigroval za moře a mně byl odebrán cestovní pas.“ Do češtiny invaze pasivních tvarů. Ozvěna mi vracela maminčiny „ptáčky spanilé“.

Otcova fotografie hleděla k regálu, kam se chodilo pro rozumy. Police, kde měl tatínek atlasy, mapy, turistické příručky a Sedláčkovy Hradky a zámky, nabízela výbavu. Ve stojanu pro deštníky dosud čekala turistická hůl po délce těla okovaná štítky. Poslední byl z rozhledny na krkonošském vrchu Žalý. „Odtamtud se

za jasného počasí dohlédne až k Troskám. Prostírá se tvým očím Český ráj.“ Otec sestoupil z kazatelny a řekl tatínkovsky:

„Tenkrát tě už bolely nožičky. Tak jsme si povídali pohádku o Troskách, o věžích Panna a Baba. Pamatuješ?“

I knížky mají svou dobu kuklení, než ze zámotku roztáhnou křídla k letu.

Tak se moji Arcidědkové dali českou krajinou po krajánkovsku od města k městu i po sestupném žebříčku do hloubek času mezi muzejními vitrínami a archivy, ať v sourozeneckém souznění, či v rodinném hašteření s babkami na téma rozměrů poloměru kružnice domova, byť ten magický čarokruh střežíme se stejnou láskou.

Tatínkova pohádka o Českém ráji

Hrad TROSKY, dominanta Českého ráje, písemně doložen v roce 1396 jako majetek stavebníka Čenka z Vartenberka. Vděčí za svou výraznou podobu v panoramatu kraje přírodnímu útvaru, na němž stojí. Dva čedičové sloupy, spojené nižším sedlem. Dvě hradní věže, nižší Baba a vyšší Panna, vstoupily do lidové báje tvůrnosti kraje.

Co vám chci vyprávět, odehrálo se dávno, ještě v pračase, kdy dole bublaly pekelné kotle a nahoře andělé rozháněli peroutkami páry, jež se z těch pekelných kotlů nesly vzhůru. Ještě ani nebylo mezi čertím sklepením a andělským patrem naše slzavé údolí jako mezi patro, jako zboží, o které se ti dolejší s hořejšími spolu svářeli a přetahovali, protože země, po níž dnes šlapeme, teprve nabírala podobu. Ale zápolení tmy a světla, zla a dobra už tehdy bylo a z nich nabírala tvář země vrásky. Ale něco z těsta na příští lidi už tu přece bylo, a to byl kvásek na ženskou zvědavost a babskou hádavost. Ten zvědavý kvásek chovali Hořeňáci v parádním hrníčku a hádavý kvas skladovali Doleňáci v hliněném pumerlíku, inu takovém, s jakým chodívaly naše prabáby pro kvasnice do pivovaru, když ještě nebylo na krámě droždí.

Jenže – hlídejte zvědavý kvásek! Poklička na andělském hrníčku poskakovala, nadskakovala, až se jednou skutálela, a než mohli Hořeňáci nastavit perutě, aby kvásek pochytili a vrátili do hrníčku, skrápnul prázdnotou mezi oblaky a mraky do čertovského sklepení.

Čerti mudrovali, co s tou divnou pěnou počít: bylo to voňavé rajskými vůněmi, sličné po parádním hrníčku, ale i neposedné, natahovalo se to a protahovalo semhle a támhle, aby si na všechno máklo. Prý, uhněteme si z toho ženskou, ať máme povyražení a pokoukání. Uhnětli a vykutéleli si pěknou pannu.

Cožpak o pokoukání: byla to panenka bílá po bělostném porcelánu, s očima jak nebeské pomněnky, co zdobily andělský hrníček,

zlaté vlasy zářily nápisem „Z lásky“ a kroutily se jako hádek, který v ráji hlídal jabloně. Pěkná panenka se pokoukala po dolejších světě, mátlá čertům hlavy a nahlížela sem a tam, až objevila pumerlík s hádavým kváskem. Odšpuntovala, ale než stačila ohmatat, očichat a líznout, leknutím couvla: z pumerlíku se hrabala ven bába a jak kynula do šířky svých sedmera sukní, bublala a hudovala, jak si mohla vyspávat, kdyby ji nebyli odšpuntovali, a kam že to leze. Bába dopadla mezi Doleňáky jak do vosího hnízda. Čerti se okolo nenadálého nadělení rojili jak pojevení a co prý si s dvěma ženskými počít? Luciper moudře rozhodl: panenku si necháme pro libé pokušení a bába nám bude topit pod kotli. Bába se ohradila: Topit zbůhdarma? A že prý když už má kotel a topení, zařídí si v pekle ježibabí živnost. A začala čerty komandovat, ať jí snesou k ruce všechno zboží, co mají přichystáno jako osivo k osetí hlíny, až se nějaký ten škraloup mezi Hořeňáky a Doleňáky utvoří. Tak jí čerti snášeli ke kotli semínka koukolu, který chtěli sít mezi pšenici, a taky kopřivu žahavku a šlakové kolečko, babí hněv, vlčí jazyk, žluč země i mák a ďurman a blín jako bejlí, co navodí ošidné a klamavé sny.

Panenka okolo díla poskakovala, přihlížela bábinu konání a měla sto chutí blížnout si toho dryjáku, který se ježibaba chystala rozlít slzavým údolím, aby to lidské plemeno nemělo jednou tak jednoduché.

„Nekoukej, nestůj jak vidle v ouzantu!“ houkla bába na pannu. „Ženská se musí umět otáčet! Nalož trakař ouzantem a přivez ke kotli, ať má můj dryják pepernej říz!“

Tak míchala bába v kotli rozmanité zboží pekelných magacínů¹ a mlela jazykem při tom zaklínadla. I čerti se drželi od jejího díla radši dál. Ale té panence nedal zvědavý kvásek pokoje, až jednou nadzdvihla nad kotlem poklici. Nastojte, co se pak stalo: vyvalila se štiplavá pára tak mocným sloupem, až prorazila čertí strop. Vzala s sebou i tu pannu. Ježibaba, toť se ví, se hnala za ní.

¹ Skladiště, obchod. Pozn. red.

„Mordydudy,“ láteřil Luciper. „Peklu to vzalo strop! Zašpuntujte díru, ať nám sem Hořeňáci nekoukají!“ A že neměl po ruce nic, čím by zapokličkoval díru do pekla, zavolal za těmi ženskými, ať se obrátějí v kámen.

A tak nám nad krajinou – dřív než se tam usadili naši pradědkové – sedí ty dvě, jak je vynesl sloup pekelného dryjáku, panna výš a bába hned za ní.

Toť že se něco neplechý s nimi vyšpláchlo i na pradědky, když se pod pannou a babou usadili. Ženské se tu rodí zvědavé a báby jsou ke stáru hádavé a hudravé. Na chudém kabátě ulpělo mírň, na panském brokátu o něco víc, tak jako že páni mívají na světě od všeho větší sousto. A tak tu ani páni, kteří postavili na Babě a Panně hradní věže, nestáli za mnoho: vartenberský pán byl na pikle, pán z Bergova na zbroj a odboj. Ba něco neplechý se dostalo i na menší loupežníky. Nějací Kryštof Šof a Švejkar tu vedli lotrovskou živnost, až se na to ti shůry nemohli dívat. Plačme, andělé! Spláchněme hradní zdi a mnohý kámen v trosky! A že se každá slza netrefí na dálku jen do kamene, vyrostla krajina vůkol do rajské krásy.

Arciděd Noe Spravedlivý

Hrad SVOJANOV v zalesněné krajině jihovýchodně od Poličky, na vysokém ostrohu nad údolím Křtětínského potoka. Založen kolem roku 1260 snad Přemyslem Otakarem II. jako opora královské moci v nově osídlovaném pohraničním hvozdu i k ochraně trstěnické zemské stezky. V době Karla IV. jmenován v Karlově majestátu mezi hrady, jež nemají být odlučovány od české koruny. Od 17. století již neobýván. Ač hrad slavné minulosti, nemá duchy ani strašidla, jen keramické bubáčky a strašidýlka z pohádek a legend z dílny sochaře Jana Kutálka, kteří k potěše turistů našli v hradních prostorách stále ubytování.

Výtvarníková ruka zpodobnila arcidědka všeho člověčenstva na palubě archy v rozjímání, co zachytit v palubním deníku pro paměť budoucím.

Záznam z onoho dne, kdy stavitel archy Noe Spravedlivý dožil se šesti set let, a sedmnáctého dne druhého měsíce: tehdy se provalily všechny prameny obrovské propastné tůně a nebeské propusti se otevřely. Právě toho dne vešli Noe a Sem, Cham a Jáfet, synové Noemovi, a tři ženy jeho synů s nimi do archy, oni i všechna zvíř rozmanitých druhů vždy po páru ze všeho tvorstva, v nichž je duch života, a Hospodin nad nimi zavřel dveře. Obloha byla temná jako hněv Hospodinův a proudy vod šlehalý zemi jak trestající biče.

Záznam z dvacátého dne od počátku potopy světa: Vody zmohtněly a stále jich přibývalo. Archa plula po hladině vod.

„To by snad mohlo stačit,“ řekla paní Spravedlivá svému muži. „Vždyť už z vody čouhá jen špička Araratu.“

„Vody opadnou,“ odpověděl Noe Spravedlivý s pohledem obráceným vzhůru, neochvějný u víře v Hospodina.

„Ale kdo bude po potopě pak ten sajrajt z polí a zahrad uklízet,“ vzdychla žena. „Až budeš rozmlouvat s Hospodinem, připomeň mu, že ve svejch šesti stech letech už nejsi na tu práci mladík.“

„Nerouhej se, ženo, a vzdávej díky Hospodinu za milosrdenství, že nám s tou archou tak dobře poradil. Přežijeme my i naši synové a naše stáda.“

„Ale bude se jednomu stejskat po sousedech,“ řekla žena. „Pomře všechno, cokoliv mělo v chrípích ducha života. Slyšíš to ticho, Noe? Už ani náрек tonoucích se neozývá. Jen deště šustí a šustí.“

„Archu jsem dobře vysmolil. Vzdej díky Pánu.“ Záznam z třicátého dne dešťů: „Táto,“ řekla žena svému muži, „nejdřív nebyly k poslouchání nářky zvenčí. Pak ticho po mrtvech. A teď bučení a mečení našich stád. Třicet dní se to dalo vydržet, ale na jednadvacátý den dešťů jsem si už musela ovázat uši šátkem. Až budeš rozmlouvat s Hospodinem, zeptej se ho, jak dlouho nás ještě chce trestat.“

„Trestá hříšníky. My jsme rodina Spravedlivých.“

„Tak poslouchej, Noe Spravedlivej, chvíli v kuchyni, když se mají tři ženy našich synů a já čtvrtá, jejich tchyně, porovnat s hrncema na jedný plotně. Jáfetova žena se s Chámovou ráno poštekaly o bidlo nad kamnama, která z obou bude dřív a která potom sušit svému mužskému košile. Vzduch je plnej mokroty, až ze stěn kape. Prádlo špatně schne, a když větrám, je to v tomhle čase o revma. V tom počasí na chřipku.“

„Taky jsem chytil průvan, mám něco se zádama,“ zaskuhral Noe. „Když se posadím, těžko vstávám.“

„I tak si sed', když ti to dá sedět,“ broukla žena. „Přinesu ti na záda kůžku z berana.“

Noe se vyděsil: „Z berana? Beran měl zůstat na plemeno!“

„Z beránka obětního,“ chlácholila ho žena. „Ten plemennej zůstal. A je živej až moc. Rohem se zasekl do jeslí, až o ten roh přišel. Bejk se cukal na řetězu, až se utrhl žlab. Cham s Jáfetem to spravovali a vyčítali sobě navzájem, až se u toho málem pomlátili vidlema.“

„Určil jsem přece pořadí, který ze synů má kdy kydat hnůj,“ řekl Noe. „Archa Spravedlivých musí plout po hladině spořádaně, bez kymáčení, aby nevzbudila Hospodinův hněv!“

„Však kdyby tam nahoře vládla Hospodyně místo Hospodina, už by ty lijáky zastavila. Špatně schne prádlo. A kde máme máchat plínky, když ve vodách vůkol plavou zdechliny?“

Noe ji zastavil v lamentování: „Ženo nemoudrá! Zdaž máme z rukou Hospodinových přijímat jen dobro?“

„Ale proč tohleto? Co jsme udělali zlého proti Hospodinu?“

„Musíme počkat, až vody vystoupí do výše patnácti loket nad vrcholy hor, aby vše, co mělo v chřípích ducha na suché zemi, pomřelo. Hněv boží smete nepravosti a zůstaneme jen my, rodina Spravedlivých.“

„Jen jestli vydržíme do té doby bejt spravedliví,“ vzdychla žena. „Já vím, Pán chce zničit, co se mu v jeho stvořitelský dílně nepovedlo. Ale naši synové taky nejsou vejlupekové ctností, a my je proto nezmaříme a neztratíme!“

Muž kývl: „Pohovořím s Hospodinem.“

„Jdu vybrat vejce do kurníku,“ řekla žena. Podložila muži bolavý hřbet rounem obětního beránka a šla pro vejce, aby se u toho její tři snachy nepoštěkaly.

Noe Spravedlivý se obrátil k Hospodinu. Opřen o lodní stěnu oddal se zcela rozhovorům s Pánem, který byl pro něj světlem v temnotách. „Pane, udělal jsem archu z goferového dřeva, synové mi pomáhali. Už máme z toho díla v dlaních pucejře. Komory jsem vysmolil uvnitř i zevně smolou, aby tam nezatejkalo, a nic jsem neošidil. I výměru jsem volil podle tvé moudrosti, archa je tři sta loket dlouhá, padesát loket široká a vysoká na třicet stop. Přesto se však valně nepodobá lodi. Pane, jsem jen hospodář, lodního stavitelství neznalý. Nesvedl jsem víc než chalupu, a tu jsem umístil na převoznický prám. Tam jsem vehnal po sedmi párech hovězí ze svých stád, jaká dávají člověku maso, mléko a vejce, aby byl člověk živ. Komory jsem napěchoval senem a vaky zrním, protože ten všečen dobytek něco sežere. Málem se sem s rodinou nevejdeme a krmiva přesto ubývá. Pane, uzavřel jsi mou rodinu i mé stádo v arše, abychom nezhylnuli. Já vím, Hospodin je můj pastýř a nebudu mítí nedostatku. Ale počítej se mnou, jak dlouho vydržíme se zrním, se senem.“

Paní Spravedlivá prošla s vejci opatrně, aby neklopýtla o mužovy natažené nohy a nerušila mužovo rozjímání. Něco však přece zaslechla i přes šátek, uvázaný na uších. „Máš recht, táto. Jen mu připomeň, že krmiva ubejvá. Nejní sedlák. A taky mu řekni, že je v tý arše k nedejchání. Pootevřu špehýrku, aby se vyvětralo.“ Přistoupila k okénku, ale nezvedla ruku, aby se posunulo s háčkem. Vyděsila se: „Táto, koukni ven! Zmizel Ararat!“

„Buď trpělivá, ženo,“ řekl Noe. „Ještě patnáct loket musí voda vystoupit nad vrcholky hor, aby bylo smeteno všechno, od lidí po plazy a nebeské ptactvo.“

„Zmizel Ararat,“ opakovala žena. „Táto, dokud ho čouhala aspoň špička, jeden věděl, kde jsme. Že tam hluboko pod vodami je naše doma. Naše vinice. Naše hroby. Jako by na mě sáhla smrt.“

„Ještě patnáct loket musí napršet nad špičkou hory,“ řekl Noe.

„Pustina nahoře a pustina dole. Mezi tím my ztracenci. To se nedá vydržet, táto. Utopilo se nám naše doma. A my živí plaveme v arše jak v rakvi nad tím tichem hrobovým. A jestli se slezly poslední krysy na vrcholku Araratu, už ani ty nejsou. Jenže kde je ten Ararat i se všemi zdechlinami? Táto, já nevím, kde jsme! Kde jsme my poslední živí pod nebes bání?“ „Ještě vydrž deset dní a deset nocí dešťů,“ řekl Noe své ženě.

„Zeptej se Hospodina, kde jsme!“ žádala žena. „To nejde, nevěděš, kam se máme vrátit!“

Noe nechtěl Hospodina popudit. Nejspíš by mu řekl, psáno jest, muž bude vládnout ženě. A tak si i ty, Noe, svou ženu zkroť!

Ale žena nevypadala na vzpouru proti Hospodinu.

Spíš zaprosila: „I když ta země nestála za mnoho a rodila chléb stejně bolestně jako já syny, věděli jsme, kam se vrátíme, až se obrátíme v prach a popel. A teď to zmizelo i s trním, hložíím a polními bylinami.“

„Promluvíím s Hospodinem,“ slíbil Noe. „Shromáždí rodinu u mísy obětín a vzdávejte chválu Hospodinu, protože je dobrý a jeho milosrdenství je věčné, a přejte mi chvíli k tichému rozjímání.“

Když žena zmizela v útrokách archy, oslovil Noe Hospodina: „Pane, který jsi učinil zemi i s vodami a překlenul ji oblohou a který jsi učinil nebesa tak důmyslně, aby slunce vládlo dni a měsíc noci, prosím tvé milosrdenství, abys mi ze všech světél, kterými vládneš, půjčil aspoň nepatrný paprsek. Potřebuji, abys rozhrnul mračna a malou škvírou propustil světla jen tolik, abych ještě našel na palubě bidlo.“ Klekl a sklonil hlavu v pokoře: „Pane, tys můj lodivod v tmách a já jsem to převoznické bidlo nevyrobil z nedůvěry k tvé moudrosti, jež nás vyvede ze tmy, ale jen ze zvyku, že k převoznickému prámu to bidlo patří. Nebylo v tvém příkazu vyrobit bidlo. Ale teď bych to bidlo potřeboval najít, abych jím zapátral ve vodách po špičce Araratu. V šírotě vod nevíme, kde jsme nechali svou vinici. I když jsme se tam šikovně propotili s motykami, vláčice s sebou dědičný hřích vyhnanců z ráje, ulevilo by se nám všem, kdybych zašmátral bidlem ve vodách a mohl říct své ženě, že převoznické bidlo o něco dole zavadilo.“

„Jo, bidlo,“ řekla Noemova žena, která nevydržela v pokoře u mísy s obětinami, „to bidlo jsme přece s Jáfetovou ženou rozřezaly a přibily nad kamna, aby bylo kde sušit promáčený prádlo.“

Tehdy se Noe rozhořčil velikým hněvem na ženské, až vyskočil a rozmáchl se rozmachem, že se rozkymácela archa na vodách a dnem drcla o hrot potopené hory.

„Táto,“ vykřikla Noemova žena, „Hospodin tě vyslyšel. Cejtíš, jak to s lodí houplo? Cháme, Same, Jáfetičku, my jsme přistáli u Araratu, my jsme doma!“ Záznam ze čtyřicátého dne potopy světa uvádí, že se rozhrnula oblaka a Hospodin sám pohlédl milostivou tváří, co se děje v arše Noemově, a rozevřel okno nebes, aby přijalo vonný dým z obětí. Jen tomu neporozuměla jeho moudrost, proč se z archy namísto chvalozpěvů nesou vzhůru zvuky pily a kladiva: To Noemovi synové na žádost svých žen stloukali ze sušícího bidla znovu jedno dlouhé bidlo převoznické, aby jím hledali odtok pro spoustu vod nad vinicemi.

„Přece nebudeme čekat sto padesát dní s rukama v klíně,“ řekla Noemova žena. I zalíbila se Hospodinu pracovitost vyhnanců z ráje a spustil z nebes duhu na znamení milosti.

„Už nikdy nebudu zlořečit zemi kvůli člověku a nezhubím již všechno živé, jak jsem učinil,“ řekl Noemovi Spravedlivému. „Setba i žeň a chlad i žár, léto a zima, noc a den nikdy nepřestanou po všechny dny země.“

Noe se sklonil v hluboké pokoře, aby přijal z ruky a milosti Hospodina požehnání pro sebe i své syny a jejich pokolení, a učinil dýmem z obětí zápalných zápis na obloze, tak jako Hospodin učinil duhu.

„Ty, táto, nic neslibuj,“ řekla Noemova žena. „Udělal nás takové, abychom očima viděli, rukama hmatali, sluchem slyšeli a nozdrami cítili. Když to složíš dohromady, člověk je s takovou výbavou stvořenej k tomu, aby se se světem miloval, aby žil a plodů práce užíval, a jak můžeš slíbit, že budeme lepší než ti, co byli před námi?“ Rozhlédla se po šírotě, kde stály ještě vody nad vinicemi: „Až se uklidí ten sajrajt a vinice dá první plody, mužský se ze samý radosti opijou; a může jim to Hospodin počítat za hřích?“

Na obloze se snoubila duha s dýmem obětí zápalných, co dva podpisy na jedné smlouvě mezi Noem a Hospodinem, a k ženě dolehla slova shůry: „Vy pak plod'te a množte se, hemžete se na zemi a množte se na ní.“

Jak královny zakládají kostelíky

Obec KOČÍ, rok 1397. Kostelík svatého Bartoloměje, gotická památka církevní lidové architektury, ojedinělá a působivá vzhledem i barvitou vnitřní výzdobou. Založen královnou Žofií. Jako stavitelé se uvádějí J. a P. Lutkovi. V lodi je dřevěný strop s renezančními malbami. Baroko přidalo předsíň se zvonicí a mostek.

Noc byla tichá, tak jak bývá tichý podzim na poli, když všechna úroda je svezena do stodol. Sedlák může pokojně oddychovat v kanafasu. A tak tedy Jakub oddychoval, pochrupeval a funěl své Dorotce do oblin ramene, jak se sluší na spravedlivého po práci. Ne tak Dorotka. Vrtěla sebou, jako by spala ne na slamníku, ale na strništi. Píchala ji devaterá starost: aby Jakub zítra ve zdraví dojel s obilím na trh. Prodá-li, aby nakoupil, čeho je potřeba, a neprohloupil. Aby ho cestou neobrali. A neoberou-li, aby ho v krčmě neobehráli. A jestli ho obehrajou, aby se nerozparádil a nevrátil se jí zkrvavený. Zkusila tišit mysl modlitbou. Dí svatý Matouš: „Nebud'te pečliví o zítřek, nemějte péči o život svůj, co byste jedli, ani o tělo své, čím byste je oděli.“ Jakpak se nestarat – to ženská nedovede. A tak se obracela a převracela, až se posadila a řekla Jakubovi: „Pojedu na trh s tebou, rozumíš!“

Něco uslyšel, zamžoural a zabrbľal cosi.

„Že s tebou pojedu. Mužskej je nádoba. Svatej Matouš ví houbelc, co se musí.“ Pak ji přepadla tíseň z rouhavého myšlení. I vstala a vyšla ven zpod střechy a řekla těm nahoře zpokornělá: „Pojedu. A když pořídíme, zapálím svíčku. Kdyby to nebylo do Chrudimě takovej šplách cesty.“ Chtělo se jí dodat – copak ti nahoře vědí, jak je od nás daleko do Chrudimě.

Nebeské hvězdy neznají shora rozlišit, komu svítí k neklidnému bdění. Svítily té noci Dorotce jako Žofii.

„Pojedu s tebou,“ řekla královna Žofie králi Václavovi. Václavem to nehnulo, chrúněl a funěl vinné výpary pod baldachýn královského lože.

„Pojedu, slyšíš? Protože...“ Zнала to. Turnaje, hodokvas. Václav u korbele zapomene, že je králem. A spí jak drvoštěp. Zkusila svůj nespánek naplnit modlitbou, ale naskočila jí v myslí jen slova kazatelova, pronesená postilla verba: Neboť netřeba nám mnoho spáti mezi mořskými ochechulemi, jež jsou sladká pokušení.

„Pojedu s tebou. Na říšském sněmu musíš zůstat před římskými kurfiřty římským králem.“

Vnikla mu do spánku slova o římských kurfiřtech. Prohlásil je za vzpurná hovada a spal dál.

„No vidíš,“ řekla Žofie. „Když přebereš, neuhlídá tvou řeč ani antiochijský patriarcha. Pojedu s tebou, protože nemůžeme dopustit ostudu na fóru římské říše.“

„Ostudu?“ Král se pomalu probíral.

„Jako by jí už nebylo dost! Co jsem to s tebou doposud užila? Arcibiskupovi napíšeš, klid' se mi z Prahy. Děkana pražské kapituly praštíš mečem po hlavě. Generálního vikáře doktora Jana z Nepomuku protáhneš mučírnu jako lapku a utopíš ve Vltavě jako psa! Pak si vyprosíš u papeže milostivé léto a já abych – namísto korunovace na českou královnu – konala s tebou pokání po kostelích!“

Zabručel: „Jsi mladá, dočkáš se císařské koruny. A teď se chci vyspat!“

Mladé královně se však chtělo vyčítat: „Zaplevelils dvůr neotesanci a se šlechtou vedeš válku. Válčíš s vlastní krví, hrdluješ se s Joštem, se Zikmundem. Jak chceš obstát před kurfiřty římské říše, když jsi i jako český král co chvíli v zajetí těch či oněch?“

„Chci spát,“ vrčel král.

„To provozuješ i na trůně,“ sekla královna. „Prospals zápas o obsazení mohučského arcibiskupství. A když jsi měl hájit svou pozici na říšském sněmu ve Frankfurtu – darmo mluvit Leopold VI. Rakouský tam jel v doprovodu dvou tisíc pěti set koní, míšeňský

markrabě Vilém I. měl s sebou tři sta koní, Karel VI. přijel z Francie s průvodem bez konce – bůhví, jak si ve Frankfurtě s těmi koňmi poradili a kam to ustájili. Jen český a římský král Václav tam poslal místo sebe jakéhos Bořivoje ze Svinař!“

„Diplomata urozeného, pana Bořivoje ze Svinař,“ opravil král královnu.

„Zatímco český král Václav, když se říšská knížata radila o dosazení říšského hejtmána, meškal s jakýmsi Douškem z Opřetic na lovu na svém hrádku.“

„Máme dost starostí s českou královskou radou,“ řekl král.

„Když jsme si tam nacpali zemanů a tatrmanů, až nám jich muse-
li páni z královské rady pár popravit,“ bodla královna. „Václave, ty se musíš vzchopit. Ukázat kurfiřtům a říšským městům silnou ruku jako římský král. Posílíš tím i pozici českého krále doma.“

„A ty mi musíš kázat o pŭlnoci v posteli?“ Král se obořil na svou královnu slovy, jaká vypil s číší špatných patoků v podhradí.

Královna mu zakryla ústa dlaní: „Co jste si v ucho šeptali na lo-
žích, kázáno bude zítra po střechách.“ Král se zasmál: „Jsme my to dvojice! Každý se učíme české řeči jinde, já po krčmách a ty v Betlémské kapli.“ Královna byla mladá a krásná a takovým byl král Václav zvyklý odpustit mnohé a slíbit modré z nebe. „Svoláme říšský sněm do Norimberka. Ale počkáme na Zikmunda.“

„Nepočkáme,“ řekla královna. „Zikmund má starosti s Turkem a věc tvé královské moci i cti pospíchá, pane. Svoláš sněm do No-
rimberka a já pojedu s tebou.“

„Nepojedeš.“

„Pojedu. Protože ty tam musíš, Václave, vystoupit jako český a římský král s něčím tak velkým a pádným, mocným, co by muž-
ského nenapadlo. Vyhlásíš v Norimberku zemský mír a budou ti blahořečit ti, s nimiž se učíš češtině při truňku, řemeslníci, kupci, obyčejní lidé. Francká i bavorská města se připojí. I knížata si od-
dychnou a země si potřebuje odpočinout.“

A přemýšlela v králově náruči, jak to nastrojít a koho přizvat, aby jí pomohl přesvědčit krále i pro zítřek a pro bílý den.

I vyjeli na Loket, kde jsou lesy zvěří bohaté, a přizvali na podzimní hon míšeňského markraběte Viléma. Když ten pak v dobré chvíli se zavřel s králem Václavem, aby mu pověděl o skutečném stavu v říši římské, hledala královna Žofie spojence i tam nahoře, kam se za rozjímání v Betlémské kapli s těžkostí svého srdce utíkala. „Postavím na dobrý úmysl kostel.“ Zvážila slib a opravila: „Kostelík. Kostelíček. Někde ve vsi, kam mají k božímu slovu daleko. Protože my, česká královna, na velký kostel nemáme. Musíme vypravit do Norimberka královský průvod o velikém počtu koní.“

Kroniky pak zaznamenaly, že král Václav IV. dne 20. září l. P. 1397 vyhlásil ve městě Norimberku zemský mír s platností do 2. února l. P. 1399. Téhož dne se k vyhlášení zemského míru připojila města i knížata v Bavořích i Francích. Téhož roku založila královna Žofie v obci Kočí nedaleko Chrudimě kostelík, zasvěcený světcům Bartoloměji, a Dorotka Jakubova, vždycky když vypravovala Jakuba s vozem obilí na trhy, zapálila tomu Bartoníčkově svíčku. Aby Jakub ve zdraví dojel i prodal. A kdyby ho obrali či v krčmě obehráli, aby se vrátil z té dálky od Chrudimě do Kočí nezkrvaven.

Pohádka z mydlářovského domu

CHRUĐIM, Mydlářovský dům čp. 74, postaven v letech 1573–1577 nákladem chrudimského měšťana Matěje Mydláře. Třípatrový s arkádami a věžičkou, dnes Muzeum loutek.

Plachta, jež halila vysokou kostnatou postavu, nabírala do záhybů stíny podvečera. Zapadající slunce a dohasínající ohně pod kotli mydlářovy dílny byly v souladu, neboť cechovní pořádek stanovil pracovní dobu tovaryšů od východu do západu slunka. Kmotra s kosou, jíž nebyly závory zábranou, prostoupila zdívmem dovnitř. Řád za dveřmi mydlářovy dílny jí ladil: snoubilo se tu peklo s nebesy v jednolitou věčnost. Minula však mýdlovárné kotle a vstoupila pod další klenutý strop, kde visely v rámech chladnoucí voskové svíce.

„Vida, mydlář Matěj se zařídil,“ kývla. I když jí nebylo dáno, aby lidskými smysly hodnotila bělost včelího vosku a vonné esence mýdel, tolik zkušeností jí dala služba v slzavém údolí, aby poznala dobře zařízenou a vybavenou mydlářskou a svíčkařskou živnost. Přistoupila k mramorové desce, na níž právě tovaryš dohládl protáhlý válec těla voskové svíce. Jak by je neznala – kam vstoupila do příbytku, tam hoří tyto svíce. Ač nevěděla rozlišit, zda lidé zapalují voskové svíce, aby kmotru s kosou vítali, nebo ji zapudili, poznala jakost voskovic i bez čichu a hmatu: vosk božím světlem vybělený a knot stočený z bylinných vláken bez uzlíků. Knot bude dobře sát a hořet plamenem nečadivým, jasným a svítivým, jenž nenechává popel. Kývla pochvalně a prohlédla i zařízení dílny: vida, svíčkař Matěj se vandrem přiučil. Nehněte vosk v plát, aby jím obaloval knot po knotu, ale smáčí knoty v roztaveném vosku. Kolikero knotů mu visí z ráků! Bude světla dost, i kdyby zhasl purkmistr! A počítala, jakou jí kde dělali iluminaci od posledního úplňku: u kožešníka Hanyzle vydali sedmnáct kop za svíce, na pohřeb kon-

šela osmnáct kop, pohřební outrata cukrářky Markéty Johanesky činila šestatřicet kop a z toho za svíce smuteční dáno osm kop bílých grošů! Dobře se stalo, že jsem dopustila, aby mi mydlář Matěj vyklouzl zpod kosy, když v Benátkách málem spadl z šífu!

Zahleděla se koridorem času nazpátek. Unikl i v Janově, když se seprali tovaryši na herberku. Ani v Terstu jsem po něm nešvihla, když hekal v šatlavě, ale nechala jsem ho, aby se zmátořil a přiučil se zdobit svíce. Pohlédla i do dní příštích: dohořívá plamen i na mnohoramenném svícnu pernštejských pánů a věru bude potřeba smutečních voskovic. Řemeslníci půjdou a cechové s černými svícemi, žáčkové dvouřadně až do rektora a kantora, za nimi literáti a starší obecní, purkmistr a páni v pláštích s fakulemi, kněží, starci, rytířstvo i panstvo nejskvělejší, jeden každý se smuteční svící. Měla bych mu ještě popřát, aby ten panský obřad loučení vybavil voskovicemi erbem zdobenými, ale nejde to, Matěji, došel čas jako hlas, dozněla ti loutna. Musí tam, víš to sám, hermelín i kutna...

Ale kde je Matěj? Ti dva, co tu ještě poklízejí po dílně, se sice podobají Matějovi, když vandroval za fortelem řemesla, i podobné řeči vedou o modrém pondělí, to že by se mělo zavést sedmkrát v týdnu, ale Matěj by měl být už sedobradý či olysalý. Vaří jen mýdlo, a ne elixýry na věčné mládí! Ne, Matěji, viděls dost, dům jsi postavil. Věčně mi uhýbat nebudeš. Však já si tě najdu!

Brala se domem od přízemní dílny schodištěm vzhůru. Provanula pod oblouky arkád, jež se pnou šestkrát jako půlvěnce od štíhlého sloupu k sloupu. Nebylo jí dáno měřit světským metrem světské zboží, zastavila se však u zábradlí galerie, kde v devíti polích jsou vytesány obrazy, jež nesou poselství jako z kazatelny: samé virtutes, opatrnost, střídmost, statečnost, bedlivost, vojna a mír, síla a láska. Kdo by nevyčetl poselství z obrazů, k tomu hovoří nápis po délce domu slovy bible. Nežil jsi, Matěji, špatným životem, když se tvůj dům obrací k světu tváří důstojnou a zbožnou. I když v další lodžii zhlédla kmotra Smrt obrazy bez poselství, jeden je tu vytesán: býk, růže a tatrman jakýsi, přece jen zanechal mydlář Matěj sumu svého hospodářství v domě bytelném a ušlechtilém. Nebyly jí dány vazby

soucitu či přátelství k té zahradě Páně, kde měla kosit. Svíčkaře Matěje však znala z díla jeho rukou, vycházely z nich lepé voskovice k poctě jejího majestátu. Slušelo by se popřát mistru Matěji čas, aby důstojným kšaftem předal svůj důstojný dům i dílnu do spořádaných rukou. Matěji, pořídils kšaft? Ale kde je Matěj?

Kmotra nahlédla i do komor a síní. Ve velké světnici večereli tovaryši s mistrem pospolu, jak se slušelo. Jenže mistr byl vypasený holobrádek a nebyl to Matěj, její Matěj, kterého třikrát, ba snad i sedmkrát nechala proklouznout zpod kosy pro jeho umění zdobit smuteční voskové svíce. Ne, dál už to nejde, Matěji. Knot tvé svíce života se chvěje z posledních niteček popela a co nevidět se složí v loužičce vosku. Matěji, udělals kšaft?

Ta trocha člověčiny, jež se jí uchytila na plachetce, se třásla dopalem na mydláře Matěje: zařídils, aby tvá dílna přešla do poctivých rukou? Proto jsem ti nedala tolikrát pardon při tvých vandrech, čtveráctvích, taškařicích i zbujné nátuře, abych teď přišla o důstojnou krásu tvých voskovic! Předals své umění, Matěji?

Ta trocha člověčiny, uvízlá na plachetce, učinila kmotru lidem viditelnou, ba propůjčila jí tolik hlasu, kolik je třeba pro pohádku, kde se pohádkové bytosti s lidmi domlouvají: „Hledám mydláře Matěje,“ šeptla k večeradlu.

Nejspíš ji měli za bábu zaříkačku, protože se pupkatý dědic dílny ozval: „To už se starému zachtělo ze světa, že si přivolal o pomoc čarodějnou babu?“

Neuměla odpovédět, nebyla znalá obcování s lidmi v jejich jazyce. Znala jen nářky plaček o pohřbech a jak se šermovali dědicové o dědictví, leckdy i dřív, než zhasla života svíci. Napověděl jí nápis na měděné pánvi: „Kdo se chlubí statky, boj se chudoby. Před smrtí učiň dobře, smrt nemešká. To pomni, pojídaje krmi, neb neznáme dne ani hodiny. Vyryl Prokop pasíř v Pardubicích.“

Dohadovali se chvíli, co to za babu. Šeplavá bez zubů je-li, bude s ní špatné veselí. Usoudili nakonec, že je se starým Matějem zle, když si žádá babu, jakou lépe pro neřády a šebryňky a pakty

s čertem poslat na kolo. Mistr utřel mastnou bradu a že se na ty věci podívá.

Brali se ulicí z města ven, dědic dílny napřed, kmotra s kosou za ním. V chatrči, kde už nebylo co připsat v kšaft, ležel opelichaný stařec.

„Otče, chcete poslední outěchu?“ zeptal se dědic dílny.

„Počkám,“ řekla kmotra. „Počkám ti naposled, Matěji.“

Hledala stoličku, kterou jí báječi přisoudili, až ten, koho má odvést, zmoudří. Shodně s dědicem uznala za dobré, aby Matěj na konci své cesty smyl ze sebe prach, jaký se nesmyje ani nejlepším vonným či parádně mramorovaným mýdlem. „Dělals mi k počtě krásné svíce. Počkám, až uděláš pořádek, mistře Matěji.“

Stařec se na své palandě zazubil. Byl to on, Matěj, který se jí smál takhle do očí i v zajetí tureckého půlměsíce.

„Teď přestává všecka fúryje, mydláři Matěji. Jsi na konci cesty.“

Dědic se naklonil nad ložem, i když mu bylo nad slunce jasné, že ten, po kom podědil, už nepotřebuje pranic. „Otče, chtěl byste ještě něco?“

„Chtěl bych, aby můj syn a dědic přistavěl na mydlářovský dům machometánskou věžičku.“

„Machometánskou věžičku?“ Dědic si zaťukal prstem na čelo. Starý už se mate.

Ani kmotře s kosou se tohle nezdálo. „Měl bys ze sebe smýt už světskou pejchu, mistře Matěji!“ Opravila se: „Jenom Matěji. Nač mistr?“

Stařec se pozdvihl na svém pelechu, pokud ho lokty nesly. „Já přece nestavěl pro pejchu. Já z nezbytí. Přivandrovalce do cechu nebrali. Postavil jsem barák. Barák nad baráky. Věž už jsem nestihl.“ Nabral dech a podíval se na syna a dědice: „Rád bych, aby ten, komu jsem odkázal dílnu a fortele, měl u lidu vážnost.“

Tu vážnost, že jeho tatík a mistr pobyl za moudrostí pro svoje řemeslo až v turecký zemi.“

Kmotra Smrt zavrtěla lebkou: „Ne, Matěji. Nemůžu čekat, až tvůj syn postaví nad benátskou lodží ještě tureckou věž. Odkázal jsi synovi dílnu a umění.“

Podíval se na kmotru hasnoucímá očima: „Houby rozumíš, co platí u lidí. Umění platí houbelec. Váhu má baračistě.“

Kmotra kývla. Brala to jako službu věčnosti, neboť poslední přání umírajícího a slib dědice jedno jsou a tmelí byvší s budoucím. A tak se stalo, že dědic – pro slávu mýdla a voskových svící – postavil nad arkády mydlářova domu machometánskou věžičku, i když o tom nebyl učiněn zápis v kšaftovních knihách. Zapsána byla – krom peřiny zdrchané a kožichu na přikrytí – poloslepá kobyly, již převzal handlíř a zaplatil za ni peníz, potřebný na outratu pohřební podle taxy funerální. Neboť dílnu a dům předal mydlář Matěj již dříve a sobě pro poslední chvíle ponechal jen tolik, co by nebylo závažím a starostí tomu, komu věk ubral síly starat se o nějaké zboží. „Oudy mám jako zlámané, nedbám víc o marnosti. Rád bych ven ze světa žaláře, živ jsem byl do sytosti. Plátno, hadr na ten vandr.“ A za tu kobyly zbylo hrobníkovi, zvoníkovi i žáčkům zpěvácům, aby nebyl měšťan chrudimský jen tak zhola schován pod zem.

Hodiny s člověčíma očima

TRUTNOV, Okresní muzeum. Železné hodiny, kovářská práce z roku 1620.

Bylo mokro a nevlídno, až šavle v ruce studí a po přílbě stékají mokré kapky na nos, a přece si ti tři vyzpěvovali. Jak by ne: vyspali se v ženském náručí, ochutnali teplého jídla a ještě si nesou každý kus uzeneho. Byli tak mile naloženi, že se jim chtělo zdravit a bratřit se s kdekým na potkání. I toho chodce ranního pozdravili, co se vláčel s břemenem a proplétal se mezi lidmi a ruchy budících se dílen.

„Hej, ty, my ti pomůžeme s tím pokladem,“ nabízeli se v dobré vůli všichni tři najednou a Zlatá ulička jim byla úzká.

„Hrom tě bac,“ zavrčel na ně ten s břemenem a tu ho poznali:

„Martin Hrombac! Jsi-li to, Martine? Bať že jsi! Vždyť tys mi koval koně, když...“ Jazyk byl však ještě svázán vínem a neuměl srovnat v slova všechno, co se po celý život nezapomíná: „Spolu jsme chodili na hrušky, za holkama, a když mě vzali verbíři, okovals mi na cestu do světa koně. Hrom tě bac, Martine! Takhle klel jenom kovář v podhradí, tvůj táta.“

„Jašku!“ I Martin by se bratřil, jenže kam s břemenem? Cožpak může složit na zem majstrštyk svých vlastních rukou? Jenže pýcha nad dílem, která povznese tovaryše v mistra, je stejně opojná jako víno, a Martin těm třem brachům poodkryl a vymotal z plachty svůj náklad.

Tři žoldnéři se zasmáli: obličej, který na ně hleděl nad ciferníkem hodin, zapadl do jejich nálady jako čtvrtý do karet. Kdoví, jestli kdo z těch tří viděl kdy zblízka hodiny. Určitě však tyto hodiny byly první, které na ně mrkaly očima souhlasně s tikotem a cinkaly časové znamení paličkou na vlastní kovový klobouk. Možná že je to přílba a voják pod ní kmitá a šilhá očima napravo-nalevo, napravo-nalevo, za holkou, za džbánem, za holkou, za džbánem jako oni. Byly to veselé hodiny a těm třem vojákům se chtělo bratřit se s nimi.

Martin jim ještě ukázal hodinový stroj. Byla to poctivá kovářská práce. Svědčila, že Martin Hrombac, druhdy pomocník kováře z podhradí, mnoho se naučil na tovaryšském vandru: koval pro taxisovskou poštu, s poštou přešel do Augsburgu, tam horkou nemocí zesláblý dal se na lehčí zámečnickou práci a pro fortel rukou i vtip se dostal do hodinářské dílny, a byla to dílna samotného Jonáše Pirnbrunnera. Jméno té dílny stačilo, aby jej přijal hodinář na Novém Městě pražském. Ó, tam se rodí kousky! Mistr Kundrat Steffenauer staví hodiny malé, velké, obrazové, sloupové a ty malé vsází do okrasných schránek. Krásné hodiny vyrobil mistr Kundrat Steffenauer pro mnohou síň pražského hradního paláce. Jedny z nich, zasazené do těla kříže, nesly nápis v latině: „Jedna hodina bude má poslední.“ S novým králem přišlo nové panstvo a těm se ty vážné hodiny nelíbily. Mladý pán z královny družiny se zahleděl v Steffenauerově dílně na Martinův tovaryšský kousek: Tyhle hodiny vesele mrkají a cinkají paličkou o přílbičku. A tak je nese Martin tomu pánovi, aby je zavěsil, natáhl, uvedl v chod a předvedl svou práci jako ručitel za dílo svých rukou.

Přikryl hodiny opět plachtou před mokrem a chladem a teď bylo na Jaškovi, aby vypověděl svůj příběh. Jenže jaképak vypravování. Vojákovo štěstí spočívá na nemnoha slovech: žiju, oudy mám doposud všechny a nemám hlad. Ta vdova po pekaři, kterou zvečera navštívili, je dobře pohostila. Postel má čistou, teplou a v komoře visí ledacos, proč by se ještě rádi vrátili. Pámbu dej, aby se Jeho knížecí Jasnost pán z Anhaltu na dlouho opevnil na Bílé hoře.

Martinovi, který byl z hodinářské dílny uvyklý přísnému pořádku, se zdálo podivné, že si ti tři soldáti jenom tak vyšli z ležení a tráví hodiny po frantovsku.

„Pekařka slíbila obutí po mém nebožtíku,“ řekl Jašek. „Anhalt nás neobuje a stavové sami cítí, že jim teče do bot.“ Vojáci se zasmáli a hodinářský tovaryš potrásl hlavou. Nesloužil u vojska, jen koně koval taxisovské poště a ta jezdila podle poctivého pořádku.

„Kde jste nechali koně?“ ptal se, vzpomenuv na své začátky.

„Koně? Někde jsme je uvázali. Inu, zas jinde nějaké poberem,“ řekli žoldáci a velebíce pražské vdovy i jejich děvečky, dejž jim Buoh všeho dobrého na duši i na těle, klátili se dál, až jim Zlatá ulička pod hradem byla úzká.

Martin zatím donesl svůj majstrštyk do královského paláce a hledal onoho mladého velmože a zeď, kde by své veselé hodiny vyvěsil. Mnoho očí vidělo jeho dílo, než se doptal. Veselé hodiny však otvíraly cestu palácem jako čarokouzlem, až se hodinářský tovaryš dobíral poznání, že šaškovství tu má větší platnost než poctivé jméno dílny jeho mistra. Tak se doptal až na pána z královny družiny: pán slouží svému králi jako kráječ masa a Jeho Milost král ráčí teď býti při obědě. Tak se dostal – dík šilhajícím hodinám – až na chodbu, kudy se míhali sloužící s mísami. Tam usedl se svým mistrovským kouskem na klíně a čekal.

Nelitoval však, že je tu odsouzen k čekání, neboť se mu otevřelo divadlo nevidané: čtyři sloužící nesou na nosítkách jelena, jako by byl právě na lovu složen, chvojím přikrytého, korunou paroží korunovaného. Za ním průvodem nesení ptáci, ti větší v pernatém odění, menší nabodnutí na rožně, a dál mísy s jíchami a šalsemi, pokryté stříbrem, oroseným parou jak perlami. Martin hleděl jak u vidění. Jen to mu myslí problesklo, jak dlouho asi potrvá, než urozený pan kráječ všechna ta masa pokrájí, zvěřinu i bífy, indické kohouty, prskance, křepelice, a co mistr na to, jestli se tovaryš zdrží a prosedí na chodbě čas králova oběda přes všechna masa až po kaši roubenínu. Martin se díval a i jeho hodiny se dívaly nalevo, napravo, nalevo, napravo a provázely pochod mís a džbánů hubatek a konvic ze dveří, do dveří, ze dveří, do dveří. Od chvíle však, kdy cinkly hodiny paličkou do přílbíčky, probral se Martin trochu z opojení závoje kořených vůní, který mu omotal smysly laurem, jalovcem, tymiánem, zázvorem i hřebíčkem a zvuky z hodovní síně. Vzpomněl na tři žoldáky, kteří krk vsadili za večeri u pekařky. Ba zdálo se mu, že ty hodiny jedním mrknutím provázejí pochod mís do královské hodovní síně a druhým že se obracejí za Jaškem a jeho druhy. Ty hodiny si snad pamatují i zdravici, jakou hovořil Jašek k uzené plec:

Zdráv buď svatý Tomáš – jez vojáku, co máš! i odpověď jeho druha: Zdravas, svatá Berto – co uvidíš, ber to!

Tu vpadlo do průvodu mís a libé hudby něco, co tam nepatřilo: halas, kroky ozbrojence a dohadování.

Vyšňořená stráž nechtěla vpustit kurýra, z nějž kapal pot a bláto.

„Nesu nezbytné poselství pana Kristiána z Anhaltu Jeho Milosti králi.“

„Jeho Milost král ráčí dlít na obědě.“

Kurýr dosedl na čekací stolicí vedle hodináře. Díval se slepě před sebe a mrkací hodiny mu neříkaly nic.

Hodiny zamrkaly po němém sousedu a samy se připomněly úderem paličky do přílbičky.

Kurýr se po nich podíval, nezdály se mu veselé, jen řekl: „Tilly udeřil na pravé křídlo. Dlouho-li vydržíme, když se objevil ze zálohy Buquoy?“

„Nesli teprve na stůl masa,“ řekl hodinář.

Seděli němě a hodiny mrkaly od hodovní síně k bitevnímu poli.

Když nosili sloužící na stůl otepi šparglí, probíjel se strážemi druhý kurýr.

„Mladý Anhalt raněn a jat,“ řekl prvému.

Mlčeli pak ve třech a hodiny měřily dobu od šparglí ke konfetkám, lektvarům a ovocné kapalici.

„A Uhři na levém křídle?“ ptal se první kurýr druhého, když nesla pacholata mísy s konfetkami.

„Prozatím obstáli. Pronásledují císařské,“ řekl druhý.

„Pokud nezačnou sbírat kořist po bojišti,“ odpověděl první a opět mlčeli.

Martin mlčel s nimi. Vteřiny, odplouvající pomalu do marna, sblížily Anhaltovy kurýry s Martinem hodinářem. Tolik hodin prošlo Martinovýmá rukama, ať v dílně Pirnbrunnerově, ať Steffenaue-rově, a nikdy mu nepřišlo na mysl, že může být minuta tak neko- nečně dlouhá. Ze vzpomínek vystoupil v jeho mysli hlas mistra, který vkládal hodinový strojek do lůna krucifixu: „To je, moji milí, ta jediná a nejvyšší spravedlnost, že čas ubíhá každému stejně.“ Teď

Martin cítil, že starý mistr neměl pravdu: králi při obědě není minuta stejně dlouhá jako vojáku na pravém křídle, tiskne-li jej Tilly i Buquoy.

Za pacholaty s konfetkami vběhl do chodby další kurýr. Nemluvil, jen zůstal stát. U nohou mu narůstalo krvavé bláto. Skapávalo mu z oděvu. Po chvíli vypustil: „Uhři se dali na loupež. Obírají padlé.“

To však už nesla pacholata mísy s vodou na omytí rukou a čisté serviety. Český král ráčil doobědvat.

Martin hodinář však už nečekal na svého zákazníka. Hodiny, odměřující čas, splynuly mu s podobou kráječe masa, který krájí a udílí nespravedlivé kusy. Vyběhl z palácové chodby i s hodinami a těmi udeřil o zem, až jim zapadly oči. Nechal svůj mistrovský kus ležet na hlíně a vsedl na koně, který tu volně postával na nádvoří. Je-li Jašek raněn? V Jaškovi, příteli a druhu mladých let, bylo ohroženo i jeho mládí a právo na život. Ale cestou k Bílé hoře potkával jen pádící koně s jezdcem i bez jezdce. Zmatek řítícího se vojska jej sebral s sebou.

Uhnul z cesty na pole a uviděl ležet vojáka. Nebyl to Jašek. Byl mladý, byl mrtvý a byl bos. Někdo mu v hodině smrti zul boty.

A někdo jiný zvedl ty Martinovy hodiny s obličejem. Zůstaly slepé tři sta let.

Příběh z křižovatky dějin

NÁCHOD, trezor Okresního muzea: kniha „Práva a zřízení zemská králowstwij Czeského“. L. P 1620

Byl mrazivý zimní den a ticho v pražských ulicích jakoby mrazem ztuhlé a o to tišší, oč ryčnější byly týdny předchozí. Prvnímu písaři prezidenta apelačního soudu však doposud zněla pod okny kola vozů, na nichž žoldáci vítěze bělohorské bitvy Maxmiliána Bavorského odváželi poklady Pražského hradu do Bavor. Písaře to drásalo nadvakrát, poprvé jako Čecha, podruhé jako písaře Budovcova. Byl dosud pro věrné Čechy králem Friedrich Falcký, řádně zvolený na českém sněmu, když se stavové čeští, moravští, slezští a lužičtí rozhodli, aby byl habsburský rod české koruny zbaven. Písař pana Budovce z Budova na onom generálním sněmu, drženém v pondělí v den památky svatého Šimona a Judy a uzavřeném v den památky svaté Alžběty, zapisoval usnesení, aby do „Zemského zřízení“, nově přehlédnutého a napraveného, byl vložen artikul o svobodném volení krále, uzákoněna tak volitelnost českého trůnu, a i v přísaze úředníkův zemských vymazání „dědicové trůnu“. Však v tom výtisku knihy nesoucí v červeném štítku vyzlacený nápis „Práva a zřízení zemská Králowstwij Czeského, Léta MDLXIII“ sám pan Budovec vlastní rukou připsal na znění „Přísahy nejvyšších úředníkův zemských“: Hic heredes omissi et recte factum. Písař souhlasně kývl k té poznámce: jakýmpak dědicem českého krále může být jeho příbuzný, štyrský kníže, jazykem i vírou cizí v této zemi! A viděl znovu pana Budovce, jak sám přísahá věrnost králi zvolenému, stoje tváří proti slunce východu, prostovlasý, se dvěma prsty zdviženými, a dědice ve formulí vynechává a končí slovy, jak víra českých bratří vedla: K tomu mi dopomáhej svaté Evangelium.

Ted' sedí pan Budovec ve své komnatě sám, snad jenom slova Písma jsou mu společníky. Kniha, v níž vložil léta úsilí svého života, zůstala – i když v péči písařově – přece jen opuštěna v polici.

Písař k té polici pokročil a vyňal z ní tu oněmělou knihu, velikou, v kůži vázanou a těžkou. Knihu vzácnou, neboť o ní se od jejího vydání l. P. 1564 opírá pořádek v české zemi. Knihu o to vzácnější, že na její okraj prezident apelačního soudu pan Václav Budovec z Budova vlastní rukou připisoval, co by se mělo do jejího nového vydání přidati, aby zákoník vskutku byl obrazem zákonodárné činnosti sněmů Koruny české. Písař si navykl myslet stejnosměrně se svým pánem, když ho provázel do sněmovny. Vryla se mu do paměti slova, jak je jeho pán vybíral a řadil, aby co nejvěrněji vyjádřila potřebu správy země a sloužila k spravedlivému a zákonitému pořádku. Však léta se táhlo snažení o to, aby byla srovnána práva městská se zemskými, aby byly vloženy v „Zřízení zemské“ artikuly z předešlých sněmův, zastaralé vypuštěny a opraveno, pokud by jeden artikul druhému čelil nebo vysvětlení potřeboval. Písař je svědkem, co plamenných slov stálo pana Budovce, aby sub artikul XXXII „O víře pod jednou i obojí zpuosobou“ včleněn byl „Majestát Rudolfa krále, všem třem sjednoceným stavům království českého pod obojí tělo a krev Páně přijímajícím svobodně jich náboženství provozování daný v kvaternu trhovém novém stříbrném léta 1609“.

Písař položil zákoník na stojan a nalistoval folium sub signo A II se zněním přísahy Krále Jeho Milosti, již poprvé v chrámu svatovítském král Ludvík „učiniti ráčil pánům, rytířstvu a vladykám i Pražanům a jiným městům i vší obci království českého, že chceme při jejich řádích, právích, privilejiích, vejsadách i spravedlivostech i starých dobrých chvalitebných obyčejích zachovati a od království českého nic neodcizovati ani zastavovati“. Obrátil list a prodlel chvíli u folia, kde zapsáni byli „Artikulové a důstojenství, mocnosti a soudu Jeho Milosti královské a sněmích“ a hovořil se svým králem, který – ačkoliv na útěku – doposud tady ráčí míti moc a vrchnost, jakou čeští králové mívali. Písař nikdy nemluvil se svým

králem ani mu nepostál nablízku. Ustálil si jej však pod způsobou artikulův, zapsaných ve „Zřízení zemském“, které opatroval v písárně pana Budovce. I sám sobě našel v té knize místo, kde mu „Zemské zřízení“ prikazuje státi, a to v oddíle „O obhajování země, obecního řádu a práva zemského“: tu jest mu při zákonitě zvoleném králi ku pomoci státi pod pokutou cti, hrdla a statku ztracení.

Písař chvíli postál u artikulův velkých a posvátných a od nich obracel listy k záležitostem všedním a každodenním. Mezi nimi hledal klíč k věci, která teď naplnila jeho mysl neklidem: neboť on, opatrovník zákoníku, připravuje se k porušení zákona. Doba, která obrací pořádky, vsadila mu do srdce semeno divné myšlenky: Písaři, který máš střežit tu vzácnou knihu v polici, chceš-li ji vskutku uchránit pro příští čas, ukradni ji!

Co se mu proti jeho vůli vkrádalo v mysl silněji a silněji, bylo v rozporu s profesí soudního písaře i se svědomím údu Jednoty bratrské. Ale co počít, když pan Budovec po prohrané bitvě odevzdal běh věcí moudrosti Boží? Druhdy rétor na sněmích nejznamenitější sedí teď v sebe pohřížen, ani si v chladné komnatě nohy neobalí šatem, nedbaje o to, že mu prochladlé oudy ozvou se zlou bolestí v kloubech. Písař tiše otevřel dveře z písárny do komnaty a vstoupil, aby aspoň přiložil na oheň poleno. Pán se nepohnul. Tak nepohnutě sedícího pamatoval jej písař jen v čase, kdy hrobník házel hroudy na víko s truhličkou jeho jediného vnuka. Tak seděl tehdy s pohledem jakoby obráceným do temna jámy, kam se propadalo všechno jitro jeho rodu i jméno a erb rodu i všechno dědictví. Tehdy písař, jat velkou lítostí nad němou bolestí pána, dovolil si mu předsunout na desku stolu nedokončené opravy v chystaném novém vydání „Zemského zřízení“. Neboť stojí psáno v písmu: Oči tvé ať přímě hledí a víčka tvá, ať spravují cestu před tebou. Jenže jaká teď zbývá panu Budovcovi „cesta před tebou“?

Písař přiložil do krbu, zastřel výhled na svět venku, zatratil slovy Písma ty, kdož jedí chléb bezbožnosti a pijí víno loupeží, a nechav pána v rozjímání, vrátil se do písárny. Co počít, když den jako by pozbyl rána i večera? Není kam oko obrátit a nač vložit ruku, aby to

tady bylo ještě k nějakému užitku. Pan Budovec odevzdal svůj osud vůli Boží. Jeho písař se však s tím nemůže smířit, aby přišlo nazmar všechno, co tu v policích uloženo za léta práce. Přikročil k policím a přehlížel „Akta sněmovní“, v nichž pan Budovec ve svých poznámenáních jazykem českým plyným a jadrným a výrazy přiléhavými zachytil víc než jednací body sněmů českých: vždyť v Budovcově zaznamenání jest všechn ten dějinný materiál prostoupen Budovcovou představou světa spravedlivého, jenž spočívá na snášenlivosti ve víře a moudrosti stavů. Písař spojil svůj život s úsilím pana Budovce od chvíle, kdy pan Budovec veřejně vystoupil na obranu víry jeho otců. Vystoupil na obranu Jednoty bratrské a proti císařskému mandátu ne tak jak druzí, promlouváním uctivým a nadmíru bázlivým a choulostivým, ale řečí plamennou a zapalující. Velkou nadějí se písař těšil, když pan Budovec o tom pilně pracoval, aby „Buoh oči císařovy otevřel a všechny jeho oumysly a síly na zavedení pokoje a míru náboženského obrátil“. Oči celé Evropy byly upřeny k Čechám, když pan Budovec na císaři Rudolfovi vymohl slavný Majestát, jímž byla zabezpečena svoboda vyznání v Čechách. Neuvěřitelné se stalo možným: pan Budovec, náčelník menšiny Jednoty bratrské, stanul v čele vší protestantské strany. Co nemohlo se státi v Německu, aby luteráni s kalvinisty našli k sobě cestu smíru, stalo se přičiněním pana Budovce v Čechách. Však písař dosud uchovává v paměti list pana Budovce, psaný panu Šlikovi, co vůdci luteránů: že není většího rozdílu mezi luterány a bratřími než mezi mnichy františkány a dominikány. Držíce se jasného slova Božího ať upustí obě strany od sporů, jež nikam nevedou a zemi hubí. Ted' stojí písař před všemi těmi listinami, nejkrásnějšími plody českého jazyka na poli historie, politiky i umění řečnického, a nemůže se smířit s tím, že jednou prohranou bitvou a malomyslností poražených zmizí všechno, tak jako se odklízejí mrtví z bojiště.

Přistoupil k „Aktům sněmovním“ z roku 1608–1610, na nichž zavešl kdysi všechna doufání svého srdce.

I teď, když prošly mnohé změny a mnohé se událo, co přivedlo i pana Budovce od smíru k pozdvižení zbraně, i teď si umí vyvolat znovu řeč Budovcovu, v níž pronáší, že „Buoh ráčil strany pod obojí u víře svaté v jedné konfesí spojití a k tomu jejich srdce nakloniti, že jsou přesvědčeni při téže víře všichni státi a trvati“. Ten obraz míru v zemi měl být v novém vydání „Zřízení zemského“ zakotven včleněním Rudolfova Majestátu sub artikul A XXXII „O víře pod jednou i pod obojí zpuosobou“, „abychom se neutiskali, než spolu byli za jednoho člověka jako dobří přátelé.“

Představil si, jak nestihlá² sběr tohoto světa poráží police a smetá „Akta sněmovní“ v prach. I „Zemské zřízení“ s Budovcovým obrazem příštího uspořádání práva v zemi. Ne, ta kniha nesmí přijít v prach a popel! To by pak více pravdy bylo při Sodomských než při spravedlivém Lotovi. Ale jak to zařídit? Může se písař obrátit o radu přímo k panu Budovcovi? Nemůže. Život mezi artikuly mu ustálil ve vědomí obraz pořádku, na kterou židli kdo usedne při jakém jednání, a rozestup mezi místem pro prezidenta apelačního soudu a stolkem pro písaře byl veliký jak moře mezi dvěma světy. Písař nemůže položit svému pánu otázku, byť byli oba podle víry bratří.

Obrátil se ke knize, jež tu dosud trvá pro pořádky v české zemi. Ta kniha, která sama je předmětem, jíž se písařovo přestoupení zákona dotejče, nese v sobě i soud nad trestným činem: „Kdož by koli v zlodějství byl polapen, ten bez soudu buď trestán od toho, kdo jej polapil.“ Jenže kdo jsou ti, kdo by jej mohli lapit?

Písař litoval, že se ve své věci nemůže obrátit o radu ani k pořádku, který jest nad věcmi tohoto světa. Jediné slovíčko v desateru přikázání „Nepokradeš“ je tuze málo k zvážení spravedlnosti či nespravedlnosti takového skutku.

I cítil, že u rozhodování o velké věci stanul sám, a taky cítil, že rozhraní, na němž stanul, se klene ještě výš než rozhraní mezi živo-

² Vyjadřuje přídavné jméno ve smyslu nepostižitelný, nepochopitelný, v tomto případě též nevyzpytatelný. *Pozn. red.*

tem a smrtí jednoho těla smrtelného. Nebyl si jist, zda bude mít tolik síly, aby zvedl knihu z křižovatky dějin a dokázal ji skrytou pod vlastním pláštěm přenést do jiného času co svědectví i dědictví.

Pod okny opět rachotila kola vozu. Těžko hádat, kdo pospíchá s naloženým vozem tmou, zda prchá malověrný se svým statečkem, či vítěz odváží, co stačil pobrat. Pocit bezmoci zalil Budovcova písáře až k výtce: Pane z Budova, proč jsme i my neodjeli? Vždyť se dá čekat, že vítězný Habsburk nebude šanovat vůdce českého povstání, měli s námi přece Habsburkové přemnohou patálii, na sněmích proti nim bouříme, úředníky jim vyhazujeme z oken... Poruč, co mám udělat, pane!

Písář nebyl zvyklý položit otázku svému pánu přímo. Ale znal, kde hledat odpověď. Vždyť listy pana Budovce ať přátelům, ať učeným teologům do Basileje, ať českým a moravským pánům, v důležitých záležitostech po poslu dnem i nocí běžícím posílané, sám vypravoval, i jejich opisy pořádal v češtině i latině. K listům pana Budovce se obrátil o radu i odpověď.

„Má fortuna tak chce, abych jen poutníčkem byl a nemnoho při mém hospodářstvíčku bejval, byť i naše privata commoda byly obmeškány, jen aby bonum publicum dobře se mělo.“

Rachotící vozy pod oknem vyvolaly písáři představu pana Budovce, jak nakládá na vůz, co by se mělo odvézt do bezpečí. Svého písáře při tom nabádá, aby třídil, co jsou „commoda privata“ a co „publicum bonum“, a o ono „publicum bonum“ aby především bylo dbáno. Naložit „Akta sněmovní“ a „Zřízení zemské“.

Hluk pod okny zesílil, ač rachocení kol ustalo. Vůz, který zastavil před Budovcovým domem, si přijel pro kořist. Písářovo čelo orosil studený pot, jaký tryská ze studnice hrůzy. Nebyla to však hrůza z úderů na dveře a rachotu zbroje. Byl to pocit z dotyku posvátného rozhraní, k němuž jej vyneslo nezbytí, neboť čas k rozmyšlení a zvážení skutku se prvním úderem na dveře ztenčil na pár sekund: Na tobě je, písáři Budovcův, dáš-li svůj život co plášť, aby bono publico bylo zachováno, co jest především záchrany hodno. Písář vztáhl ruku po „Zřízení zemském“, a v té chvíli se mu ulevilo: kniha

se vymkla z kategorie kradeného zboží a přesmykla se ve zboží, jež bylo písaři svěřeno k ochraně a za něj odpovídá svému králi ctí, hrdlem i statkem. I sebral z křižovatky dějin své země knihu, kdež na červeném štítku nadepsáno „Práva a zřízení zemská Králowstwij Czeského“ a na druhém listě pod znakem císařským rukou majitele připsáno: „In Christo Theantropo. In spe contra spem. Ora, labora, moderare prefer et expecta. WB Zbudova“. Nemůžu čekat, můj pane, aniž rozvažovat. Bůh mi odpusť, že vynesu tu knihu o právích pod pláštěm a zadním vchodem jako lapka. Na těle pěšáčka projde spíš dějinami k budoucím než na voze krytém a s ozbrojeným doprovodem. Habent sua fata libelli. Ta kniha, chystaná s velkou péčí k spravedlivému pořádku v českém království, musí mít vpravdě život svůj vlastní, oddělený od života kohokoliv z nás, kteří budeme zjímáni, ubiti.

S knihou pod pláštěm vykročil do tmy, s vírou ve stezku spravedlivých, jež jest světlo jasné, které se rozmáhá a svítí.

Záchrana korunního svědka od prahu popraviště je čin, který by měl být vmalován do nástropní fresky paláce. Jenže nebývá. Hrdinové berou se dějinami tiší a beze jména.

O umění skládati písně

JIČÍN, rok 1620. Zámek, původně renezanční, přestavěný rodem Smiřických a rozšířený v letech 1625–1633 podle návrhů italských architektů, měl být reprezentačním sídlem frýdlantského vévody Albrechta z Valdštejna. Monumentální objekt na náměstí s arkádovitým nádvořím dává dnes prostor pro sbírky Okresního muzea a Okresní galerie.

Vagant, který vnesl do krčmy trochu březnové mokroty na chatrném plášti, hledal, komu adresovat prosbu o přístřeší:

*„Domov není,
ani jmění.
Ecce homo, ó pane,
u tvých dveří je,
neb věří,
že tu nocleh dostane.“*

„Věru ses obrátil na pravý místo,“ houkla ženská nemladá nestará, s mísou pečených pstruhů, nejspíš podobná na šenkýřku.

Vagant vytáhl zpod pláště jakous brnkačku a zpívanou odpověď dál loudil o nocleh:

*„Kdo je chudý, nejde k Římu,
nihil novum sub sole,
ví, že nic tam nedají mu,
ani pelech v stodole.“*

Šenkýřka postavila mísu s rybami hostu na stůl a vystrčila potulného studenta ze dveří: „Dej pozor na jazyk,“ špitla mu v síni. „Meleš cosi o Římu – a za stolem jezovita.“

Student se zasmál: „Pro slova Písma mne jezovita neztratí!“
A s drzostí, jakou vnutí žebráku hlad, vpadl znovu do světnice
a napadl písni pátera u večeře:

*„Košile má zedraná,
hlad mi outor žere.
Chtěl bych zpívat hosana,
volám miserere.
Jako svatý Martin měl,
stejně srdce mějte,
jako on půl pláště dal,
pstruha půl mi dejte!“*

Jezuita pozval pohybem ruky žebravého studenta ke stolu. Šenkýřka však zakročila:

„Je zmoklej a špinavej, že by se velebnýmu pánoji vošklivilo sousto. Dám mu...“ jenže kam s ním ke stolu, s vagabundem? Při protější zdi večerel Žid. Pěstěná brada a kaftan z drahého sukna podle šenkýřčina úsudku nepřipouštěly usadit žebravého studenta k bohatému obchodníkovi. Žid posunul po desce stolu směrem k vagantovi penízek. Šenkýřka minci shrábla a poděkovala za obdaraného slibem: „Dám mu najíst v kuchyni.“ Vystrčila vaganta podruhé ze světnice a houkla na něj: „Dřív mi ale naštípeš dříví!“ Pak vysmrkala do lemu spodnice mokrotu, kterou ji zaplavila její vlastní bída. „Jediná hospoda v místě a já v ní sama na všecko. Copak můj sprostej rozum ví, jak uhostit na jednom ohni učenýho jezuitu a židovskýho kšeftsmana? Jsme šenkovní dům pro cechy, pro vandrovní tovaryše. Vobsloužím formana i jeho koně. A tyhle dva jsou páni!“

„Zaloutnuju něco pro srdce potěšení,“ slíbil vagant. „Čerta starýho,“ smutnila šenkýřka. „Vod toho neštěstí, co dopustil Bůh nebeskej na dědictví Smiřickéjch pánů, nic není u nás v Jičíně, jak by mělo!“ Student rozuměl: než prošel Jičínem od Pražské brány po Hradeckou, postál před těžce zjizveným panským sídlem. Dal by

osud Elišky Kateřiny ze Smiřic potulnému zpěvákovi motiv pro písničku? Byla urozená panna, ta prosťáčka milovala, od rodičů vězněná, z majetku vyděděná... Lidi letí na písničky o přenešťastné lásce jak vosy na med. I konec by byl dojemný... u velikém rozčilení sestoupila do sklepení, podpálila prachu sud, ó přenešťastný osud!

„Byl to tenkrát šús, zámek vobracenej v rumiště a mýho nebožtíka to smetlo s sebou, zrovna nes poplatky na vobec. Paní Eliška v Pánu, urozenej pan Slavata v Pánu a peníze mýho starýho taky pryč, poplatky mí vobec nevodepsala. Leckdo, kdo dřiu by bejval nocoval na zámku, hledá teď po městě krčmu a šenkýře. Jako tyhle dva. Že nezabrázdili radši do menšího domu Jeho Milosti – ale pan regent eště nejspíš taky neví, čí je. Eh, třtina ve větru!“

Obraz pana Jeronýma Bukovského z Neudorfu, dosud regenta na panství Smiřických co třtiny ve větru, doložil studentu, že šenkýřka formanské hospody na Velhrádku patří do nezměrného zástupu českých maticek víry podobojí, jimž slova bible prorostla do jazyka. A teď pohlédla průjezdem kamsi ven k nebesům za oním, jenž slíbil útěchu všem, kdož pracují a obtíženi jsou. Kéž by se její slitovný Kristusek domluvil s jezuitským Bohem Otcem a se Židovým Hospodinem na tom, jak má vdova šenkýřka srovnat dva vznešené hosty pod střechem hospody na Velhrádku! „A ty dej pozor na hubu,“ podtrhla znovu varování. „Co vrchnost ujela za hory, jeden si není jist, čí budeme. Beztak tyhle dva přišli jen čenichat, nic jinýho než kořist je nepřitáhlo!“

Písničkář rozvažoval: i příběh Markéty Smiřické, provdané za Slavatu, by mohl dát srdcebolnou píseň.

O dědictví se svářily Kateřina s Markétou. V písničkářově rejmovníku naskočilo za „Kateřinu s Markétou“ spojení s „lakotou prokletou“. I trestající ruku Páně přijímá lid v písničkách rád, písnička pohrbí Elišku Kateřinu i pana Slavatu pod troskami zámku a vyprovodí Markétu Slavatovou na útěku ze země a prosťáčkovi se uleví, jako by i z něj spravedlivá písnička smyla nepravost a křivdu.

„Nejspíš nezbejvá než ucpat ti hubu krajícem, abys tu netejnořil něco nepravýho,“ rozumovala šenkýřka nad potulným písničkářem.

Ten však nasadil už takovou, na jakou by mohla dát své „placet“ všechna svářeající se náboženství:

*„Jestliže Bůh lidem dal
vinné révy plody,
určil hroznům nemíti
ani kapku vody.
Proto ti, kdož přimísí
čistou vodu k vínu,
proti Kristu jednají,
proti Hospodinu!“*

Než však stačil ustarané šenkýřce namísto náboženských svárů vnutit písničkou svár vody s vínem, přitrhlo na hospodu na Velhrádek nové dopuštění: do průjezdu, s výdřevou na výšku formanského vozu, vtrhli vojáci. Študios překládal vyděšené šenkýřce jejich žoldáckou hatmatilku: že nepřitáhli drancovat ani rekvírovat, že jsou forpost a žádají jako kvartýrmachři střechu a kost pro zbrojný doprovod Jeho Milosti císařova pražského plukovníka urozeného pána Albrechta Eusebia z Valdštejna. A kam že mají složit to prase v pytli?

Šenkýřka vzhledla k svému Kristu Pánu s výčitkou: „Já věděla, že ty dva nepřitáhli jen tak mírnyxtýrnyx. Čekají na pána, co mám pro jeho žoldáky upíct ukradený prase. Kdoví kterýho jičínského souseda vo něj loupili?“ Setřela vlhkost, jakou vhání do očí i nosu tušení zlého dopuštění, a šla po údělu krčmářky připravit ohniště. „Budeš jim k ruce,“ přidělila vaganta vojákům, kteří se chystali uplatnit své mordýřské řemeslo na praseti, jež se zmítalo v pytli.

Student přijal práci s povděkem, vždyť mu dávala čáku na nocleh i jídlo. Jen tu práci si drobátko přizpůsobil ku svému obrazu: ledva nanosil vodu a natloukl smůly k paření vepře, už zase držel loutničku, svou družku v psotě. Loutnička ho sbratřila s Valdštejnovými vojáky u korbele. Však těch písniček znal a sypal jich bezpočet při plném stole jak z rohu hojnosti: o pannách cudných i helm-

brechtných, o ženské věrnosti i o falešné minci, a tu zpíval ku slávě husy pečené a lkal nad chatrností mravů těch, kdo o mravích nejhorlivěji kážou, i nad chatrností vlastního pláště. Co přípitků bratří z mokré čtvrti znal, častoval jimi Valdštejnovy žoldnéře, když jim v šenkýřčině kuchyni pomáhal počítat číše:

*„První číši dárci lijem,
druhou, že si volně žijem,
pro zajaté číši jednu,
za živé číš dvakrát zvednu,
čtyři číše za pokřtěné,
pětkrát pijem za pohřbené...“*

Tak to bylo po údělu válečného řemesla, kde štěstěna s vojákem kodrcá od truhlic s kořistí po jámu s vápnem. Tak to bylo i po filozofii studentského „gaudeamus igitur“ po rozumu sloky „venit mors velociter, rapit nos alociter.“ A protože ještě nedohlédli do dna sudu, hledali, komu připít dál. Tak pozvedli žoldnéři i číš za pana Haranta, kterého jdou s Jeho Milostí císařským plukovníkem panem Valdštejnem zajmout na hrad Pecku. Jen v tom se nemohli shodnout, zda připít panu Harantovi jednou číší jako pro zajaté, či pěti čísemi jako za pohřbené. Rozhodli se pro pět číší: i když v Praze soudy ještě nezasedaly, je s panem Kryštofem Harantem stejně ámen. A tu se písnička Valdštejnových žoldáků a studentova píseň jaksi rozštěpily, neboť studentova loutnička měla své sesterské nástroje v hradní kapele pana Kryštofa Haranta...

I vyšel student se svou loutničkou zpod střechy hospody pod nebes klenbu. Dokud byl hladový a na útěku z Prahy, nepomyslel, než jak uhrát své holé živobyčí. Teprve teď, v teple a pod střechou, dolehla na něj nezměrná tíha beznaděje, jež jako dusící houně ulehla po bělohorské bitvě na dech české země. Císařští tedy jdou zajmout na Pecku pana Kryštofa Haranta, cestovatele, spisovatele – a to jako by i české zemi zašlápli její rozkvetlou košatou muzikantskou duší... A jak to, že jedou zajmout pana Haranta na Pecku a meškají

v Jičíně? Inu, po zákonu války a po žoldácké praktice je to v pořádku: pan Harant se postavil proti císaři, zajmeme tedy poraženého a pobereme kořist. Jeho Milost plukovník pan Valdštejn jede prověřit, co může od císaře žádat za tu službu. Jičín, opuštěné dědictví Smiřických, není odměna malá. Však proto tu mešká i císařův dvorní Žid, aby odhadl majetky, a proto si jezuité obhlížejí, kterak zakotvit u příštího jičínského pána. A písničkáře napadlo, jaká by to byla píseň, kdyby se tu spolu svářely dvě berly, berla mamonu a berla církevní autority o to, která z nich je potřebnější pro podporu velmože v pobělohorských Čechách.

Tu ucítil na rameni stisk. Lehký a pevný dotek ruky otce jezuity.

„Škoda tvé čisté latiny i libozvučného tenoru pro carmina burana,“ řekl kultivovaný hlas, rétorickými školeními vyšlechtěný do pečlivé výslovnosti i při šepotu. „Tys tu rodem?“

„Od Paky,“ odpověděl student.

„Bene. A patrně z dobrého domu syn,“ odhadl jezuita.

Zběhlý scholarius pocítil záchvěv studu za svůj žebrácký vzhled. Jezuitův hlas, stejně kultivovaný jako zacílený, stejně vědoucí jako karatský, mu přivolal podobu otce a matky. „Otec byl kantorem na zboží Smiřických nedaleko odtud,“ přiznal student knězi.

„Valde bene. A tys byl dobrým studentem, dokud tě strach ze všeho neblahého dění v Praze nepřiměl opustit půdu Universitatis Carolinae.“ Jezuita kývl sám sobě.

Student sáhl po loutničce, nabízela sloku z písně vagantů: chtěl bych k svému studiu s horlivostí spěchat, ale velká bída nutí mě všeho nechat. Loutnička však před auditoriem učeného jezuity ztratila odvahu utéct se k písni žáků-darebáků.

Ruka spočívající na studentově rameni se nadlehčila v otcovské pohlazení. „Umyj se, učeš se a šenkýřka ať dá tvůj oděv do pořádku.“

Student čekal, který z obrazů Písma použije kazatel, je-li řeč o oděvu. Neb dáno jest roucho od Boha Adamovi a Evě, aby jim hanbu svou přikryli, a kožíšek, aby se před zimou chránili. Loutnička by dala odpověď v písni o pláštíku darovaném, z něhož dárce

nežli dal, i podšívku odpáral. Jezuita však řekl prostě: „Zbídačelý bys přivodil starost paní matce. Pozdrav se se svými, když tě cesty přivedly k otcovskému domu.

Ujistíš se, že jsou živi a zdraví, a vrátíš i jim pokojné spaní. Pak se vrať do náruče Almae matris, synu.“ Útrapy, jež prožil student pětým vandrem za dotýkání s rozvrácenou zemí od Prahy k Jičínu, přitakaly onomu cizímu knězi. Vždyť jezuita vyslovil, po čem student v hlubokosti nitra vlastně toužil: pozdravit se s otcem, matkou, nabrat doma jistoty odpuštění a vrátit se ke knížkám. Kůže, svědící pod stokrát promočeným pláštěm, a duše, držící se jen drápkem v prostydlém a vychrtlém těle, volaly dvojhlasem po očistě tělesné i mravní.

Průjezdem zatím prošel onen vznešený Žid. Jezuita ho provázel pohledem po jižní straně náměstí, pokud temnota dala odhadnout směr k regentovu domu, a pak se obrátil zpět ke studentovi: „Jeho Milost pražský plukovník i Tovaryšstvo Ježíšovo budou potřebovat schopné bakaláře pro školství i správu rezidence v městě Jičíně. Byl bys tu blízko svým. Až se sám v sobě rozhodneš, odvolej se u pana regenta na slovo otce Coronia.“

Až když se jezuita vracel zpět pod střechu, připomněla loutnička studentovi: a zeptal se učený páter po víře tvých otců? Či na to, proč a komu budeme zpívat? A student neměl pro svou družku v psotě odpovědi. Vlastně odpověděla šenkýřka, když přišla popohnat vaganta k práci: „Páter byl u regenta celý půldne. Teď se tam nese Žid. Inu jo, nezbylo po Smiřickéjch jen ty dvě stovky dřevěnejch baráků v Jičíně městě, pan regent má pod sebou šest měst, víc než dvě desítky městeček, na pět set vesnic s osmi tisíci poddanejma. Tam všude šlo pivo z panských pivovarů, a co jen daly trhy s obilím!“ Vzala studenta za rukáv: „Voblíkneš košili po mým nebožtíku. Zadarmo to nebude, nanosíš vody a dřeva.“ Chtěla říct ještě něco: „Páter mi složil za tebe nějaký groš. Abys nestrašil jak utrženej vod voprátky, až budeme vítat.“

„Ještě není Jičín jeho,“ odsekl student. Loutnička se vzpouzela, má v Harantově kapele příbuzenstvo.

„Ale už jsou tu jezuiti. A císařův Žid.“

Šel za šenkýřkou, aby se umyl, odvšvil a vyměnil děravý plášťik za kabát, v jakém není zima. Mlčely k tomu šenkýřka i loutnička, neboť pod střechou hospody, hotovící se k ubytování Valdštejnových žoldnérů, viselo podobenství o pochlebnících: ti, kdož chtí v měkkém a krásném oděvu choditi, tiť u domův králových jsou a pochlebují.

„A třeba nám bude pod novým pánem taky nějak. Vždycky je nějak,“ řekla šenkýřka. „Povídal páter, že Velhrádek je stavení chater-ný, ale že bouračku novej pán vykoupí, měšec má napakovanej. Rozumíš muzice a přeživiš se tu taky.“

A tak se nazítří hotovili vítat.

Vojáci vyjeli už s rozbřeskem vstříc průvodu císařova plukovníka. Šenkýřka chystala oheň. Vagantovi přidělili sekýru a nože k bourání dalšího prasete. Loutnička, visící zatím na hřebíčku, si nejspíš v černotě pod trámy lebedila: věru by se tu mohly zabydlet písničky, když se valí na Jičín nová sláva!

Hospoda voněla škvařeným sádlem a tlučným kmínem, když převálo jičínským rynkem pozdvižení: Už jedou!

A město plné hlav. Co mělo nohy, vybíhalo do rynku, aby jeden každý spatřil příštího pána. Neboť fáma, jež crescit eundo, mu přede-
dem zametala cestu.

I student a loutnička vyběhli, aby uviděli.

Před regentským sídlem stanul kavalír. Nejspíš chtěl císařský plukovník vjet do Jičína na koni, ač na útrapy cesty pamatováno nosítky, nesenými houpavým krokem mimochodníků. Na prahu menšího domu Jeho Milosti se skláněl regent panství. Všichni se klaněli. Rynk dostal dláždění z ohnutých hřbetů. Albrecht Eusebius z Valdštejna z výše koňského hřbetu obhlížel jičínské baráky. Ohnuté hřbety nevnímal, byl na ně zvyklý.

Kdo měli odvahu odlepit oči od země, viděli pána jako jezdeckou sochu. Kdo byli blíž, viděli černovousého rytíře. Pod vysokým čelem sídlila vůle i zvůle a zpod klenutého obočí svítily v našedlém obličejí oči. Nasvěcovaly si kořist.

„Pět číší za Haranta,“ napovídala loutnička. „Jako za pohřbené.“

„Jo, skládej a vymešlej,“ pobídla šenkýřka studenta s loutnou. „Až zasednou ke stolům, to bude nějakýho zpěvu!“

Student přikryl svou loutnu pláštěm. Bylo jí nejspíš zima. I jemu bylo zima. Tak zima, že slyšel klepat kost o kost. Vybavila se mu představa, jak spolu kostlivci tancují. Báł kostlivců po vši zemi od Prahy k Jičínu. Z nového pána číšela smrt.

„Prolezlej válkou skrz naskrz,“ řekla šenkýřka, když hodnotila nad kastrolem škvarků nového pána. Neslušelo se hodnotit, Bůh odpusť šenkýřce tu troufalost. Jenže kampak by přišla hospoda, kdyby si šenkýřka nesvedla ošacovat hosta už na prahu!

„Spíš Merkurius než Mars,“ hodnotil i studiosus. Neměl na mysli zápolení boha obchodu s bohem války. Merkurius byl pro něj, medika zběhlého, symbolem pro rtuť. Podáváme-li rtuť, činí Merkurius kůži popelavou. Popelavý obličej a uchystaná nosítka za jezdeckým koněm skládaly výpověď o chatrném zdraví císařova plukovníka, a koho štve zubatá v patách, ten má v očích i zubech vlčí hlad po životě. Po všem, co je kde k sežrání. Císařský plukovník sežere pana Haranta i s hradem Peckou. Spolyká dědictví rodu Smiřických i se všemi domy na rynku, i s hospodou na Velhrádku. „Takoví bývají zlí,“ řekl nahlas.

„Svejm vojákům nedá hladovět, velebějí ho. A ty se k nim koukej přitočit s těma písničkama.“ A šli chystat baštu pro vojáky. Student přisluhoval mlčky. Nebylo mu do zpěvu, tak jako šenkýřce nebylo do hovoru.

Než vtrhli na Velhrádek vojáci k večeři, zabalil student svou loutnu do pláštěku a vyklouzl zpod střechy do mokroty.

Šenkýřka ho dohnala, ještě než vykročil Hradeckou branou k horám. „Zbláznil ses?“ Nemusela dokládat, co může nabídnout: po nebožtíkovi zbyla jarmara šatstva a postel s peřinama. S Valdštejnovými vojáky nebude o jídlo zle. Jenže co já s těma vojáčkama – ženská sama je ztracená. Vagant, i když mužskej chatrnej, přece jen je mužskej hnát v domě!

Ani vagant nemusel vysvětlovat. „Když ona,“ myslel svou loutničku, „ona by mi oněměla. Neumí o všem zazpívat, ani za žvanec.“ Šenkýřku políbil. Potřebovala pohladit. To zpěvák dovede. Zazpívat mu vždycky nejde.

„Blázne,“ řekla mu šenkýřka. Znělo to málem jako „šťastnej blázne“. Blázen si může zamanout justament, šenkýř nemůže říct – nenaleju. „Tak počkej.“ Donesla mu za hospodu kus pečeně a boty po nebožtíku. Taký kus plachty, aby loutna neomokla. Když má ty vznešené příbuzné harfy a brnkačky v kapele pana Haranta, ať je radši zticha pod plachtou. Tak je to po ženské moudrosti. Ženská si nemůže dovolit poslouchat, jak klepe kost o kost a kostlivci nadskakují.

Tak tedy vagant obul boty a pustil se Hradeckou branou z bezpečí jičínských hradeb do šíroty. Daleko za branou usedl na mez, aby se zeptal loutničky, už-li nabyla hlasu. Snad ano. Aspoň na sloku ze „Smrtího tance“ pro císařského plukovníka:

*„Tys vysoce urozený
byl mocné říše hrabě.
Vzácný, možný a bohatý.
Však v nohou stál jsi slabě!“*

Milost pro popravčí meč

LITOMYŠL, Městské muzeum. Popravčí meč, na čepeli rytina slunce a měsíce, letopočet 1620, kožená pochva se železným kováním.

Na mapě Čech se město ustálilo pod jménem snad hejtmana Liutomysla, který na hranici slavníkovského panství hradem střežil bezpečí kupeckých vozů po Trstěnické stezce. Co vybrat z tisícileté střádanky času, když v každé vrstvě lze kutat poklady? A snad v tom je krása Litomyšle: ač vrstevnaté, všechny vrstvy času splývají ve spanilé souvrství, jímž posud proudí a jiskří život. Gotika dala půdorys domům úzkými stavebními parcelami, raná renezanace se rozklenula podél předlouhého náměstí podsíněmi – ach, slušelo by se vzdát dík Kostkům z Postupic za rozkaz měšťanům „zříditi lúbie sklenuté u předdomí, aby v čas deště nechvíle mohl jíti každý, kamž by chtěl, po městě such a po suše.“ Snad postát u renezančních portálů z pernstejnské éry a poděkovat vrchnostem za první pořádek k hašení ohně a Vratislavu z Pernštejna, stavebníku litomyšlského zámku, za první řád čistoty s pravidly svážení odpadků a nečistot z náměstí. Chceme-li potkat důstojnost a vážnost, pozdravme se s barokem a vejďme v piaristickou kolej. Láká nahlédnout v tom sídle vědy do kabinetu učeného otce piaristy, ctitele přírodních věd, kde snad z faustovské touhy „Okamžiku, postůj“, z touhy zachytit prchavé a ustálit je v obraz, se zrodila „camera obscura“, prabába fotoaparátu. Vyberme z řádů a nařízení piaristického gymnázia ten z výnosů otce provinciála, který nejlépe sluší duši toho města: „A poněvadž obyčejně pravopis jazyka českého byl zanedbáván, jest o to péči míti, aby aspoň těch pravidel bylo šetřeno, která v Komenského Ianua linguarum ke konci se čtou.“ Ba zdá se, že ti, kdo město Litomyšl spravovali, předávali si moudrost a úctu k hodnotám, tu se nebořilo, ale stavělo z cihel, kamene, not, slov, barev i veršů. Kolik tu pozoruhodných věcí nechal čas, věci dotýkánych otiskem vzácné ruky! Zda předložit vějíř krásné paní Boženy

Němcové, brýle Aloise Jiráska, Smetanovu partituru, čepec Magdaleny Dobromily Rettigové, rukopis Terézy Novákové – proč právě tu v oné harmonii moudrosti a krásy trčí mezi všemi světlými památkami věc temná, nadaná mocí zaříznout se do vědomí bolestným řezem: chovají tu v muzejních fondech popravčí meč.

Je to věru rekvizita ponurá, byť nesla na čepeli rytinu slunce a měsíce, symboly útrpného práva a trestající Spravedlnosti. A přece prosím o milost pro popravčí meč: ať nese datum roku 1620, neulpěla na něm krev nejdražší, která v ten čas skrápěla pražský staroměstský rynek. V Litomyšli se nepopravovalo pro víru: životy a statky ničily tu spíš požáry a povodně, živly a soldatesky. Meč visel v katovně, připraven proti zlému, na koněberky, lapky, škůdce a čarodějné baby. Litomyšlský kat vzdělával tu pole, starostmi o úrodu spřízněn se sedláky, a jen o to jiný, že byl vyvázán z robotního břemene. Leč kat zůstává přec jen katem, i když vídán na poli s hakovištěm či co rozsévač. Za městem zůstává v samotě čaroděje, tehdy vyhledáván, když někdo potřebuje odpomoci od zlého nadělení, s nímž si rukama ani rozumem sám neporadí.

Toho jara roku 1680 obcházel kat svých třicet měřic zle zachmuřen: jeho monopol na čáry a kouzla narušila baba, chytli babu čarodějkou. Však dlouho obcházela po vůkolí, tu s prodejem krtčího prášku proti uřknutí dobytka, tu sama zaříkala, tu přimrazila, a rejčila se svým černým dílem po katově hájemství jak čertu na ocase. A to kata nejvíc rozpálilo, že jeho vlastní žena ho měla k opatrnosti: Prý, máš babu pod petlicí, tak dej pozor, ať tě neuhra-ne. Činila zle, když ji táhli, pacholek na hlavě čepici necejtil, jak se mu hrůzou ježily vlasy. Baba má deržku prohandlovanou s Belzebubem, takový můžou přivolat i kroupy a všelijakou pokázu na ourodu, Pámbu s námi a zlý pryč!

Proto kat obchází svých třicet měřic a zabezpečuje svěcenými kóčičkami setbě ochranu před černou mocí, prv než dokročí na lape-nou babu.

Ležela na slámě v loktuši zachuchlená, hubená pod plátnem jako braňka, kosti by z ní jeden vytřepal.

I katu se ošklivilo kopnout do trosky člověčiny. „Tak, babo, odkud?“ zeptal se málem tak pokojně, jako by potkal babu na mezi v polích.

„Z trautmannsdorfskýho. Ze zabranýho, z Osika.“

Kat kývl a přestal se zlobit, hněv i bázeň z čarodějné baby ustupovaly a na jejich místo vzlínalo málem soucítění: stařena nejspíš zbyla na gruntě, odkud zběhl hospodář před robotou.

„Co se poroučelo, vykonával,“ řekla stařena. Kat pochopil: za Pernštejnů. Za Trautmannsdorfa narostla robota oproti jednomu ornému dni v roce na tři dny v týdnu.

„Ke dvanácti strychům dostal třiačtyřicet strychů opuštěný půdy k zdělávání.“ Kat rozuměl, vždyť sám měl třicet měric. Sedlák zmizel do lesů ke svobodné chase a baba vejměniče se přetluče k poslednímu amen líp jako vědma než jako žebračka.

„Ukaž, co máš v loktuši,“ poručil.

Baba se trochu rozbalila, zkusila se posadit a podala katu svůj uzel.

Rozvázal cípy, aby ohmatal a zvážil její černé zboží. Neznalému oku by ta hrst všelijaké trouchniviny připadala spíš jako hrst nabraná na spaleništi rodného domu pro posvátnou památku. Ale kat byl místních kouzel znalý a uměl z těch předmětů doličných stanovit míru babiných hříchů. I když mu nepříslušelo soudit čáry, chtěl vědět, kdo mu tady ubíral reputace v jeho umění a na koho se selky obracely, když utrhla kráva na mlíce.

... Seber devět špiček hlohovejch, devět trnovejch, devět starejch jehel, devět šindeláků, devět podkováků, to vysypej do hrnka, nadoj na to mlíka před vejchodem slunce dojenýho, novou pokličkou vovaž a dobře dokola umaž, aby pára nevodcházela, a kale top. Jak budou špičky v tom mlíce varem bublati, tak se to proti zlýmu dílu vobráťí a tak ji budou píchat po všem těle tu vosobu jistou, co vám tohleto provádí, že vašim kravám mlíko vodvádí: plachtu trávnicki přes bidlo přehodí a z provázků si nadojí plnou dojačku vod vaší krávy červenky, vod vaší krávy malenky...

Kat prohrábl šindeláky a podkováky v bábině uzlu a zeptal se jako soused souseda či trhovníka: „A moc-li ti to sypalo, babo?“

Zachumlaná baba dala zahalenou odpověď: „A čím se dnes platí? Ani sedláci už nepřisahají na bibli, ale na bochník chleba.“

Mohla to být odpověď osoby hladem týrané tak, až ztratila víru v pomoc slova božího. Ale mohla to být i ozvěna něčeho, co baba nocležnice vyposlechla pod střechami. V babině zboží leželo i prkénko s dírou po suku. Nebylo obyčejné: i když čas odloupal z lícové strany černou polituru, bylo to pořád ještě prkénko z umrlčí truhly. Kdybys dírou po suku nahlédl při jitřní mši do kostela, poznáš, kdo z přítomných má pikle a pakty se zlou mocí – čarodějné baby sedí v lavicích zády k oltáři a mají na hlavách místo šátku dojacky. Možná bys mezi nimi uviděl i tuhle babu. Bylo to nahlédací prkénko, dává nahlédnout přes práh věcí tohoto světa. Kdyby je kat přiložil k oku a podíval se po babiných cestách, uvidí, jak sedlák po sedláku vkládají ruku na pecen chleba k posvátné přísaze. Kdyby babě při výslechu stiskli palec, vypoví, kde viděla spřísahané sedláky. Ale nebylo třeba dokročit k trápení, vždyť baba je z Osika. A z Osika byl i podruh-nádeník, co čistil se zámeckou chasou strouhy při tání sněhu. Kat, jenž se tady na svých třiceti měřicích oháněl motykou, slyšel dobře, jak se řeči nesly po strouze: o tom, co viděli a slyšeli sedláci při dalekých fůrách s panským zbožím, o tom, jak kdesi na Chrudimsku vytáhli poddaní do pole a ani vojáci nezmohli s nimi nic, nýbrž museli pryč utéci. Však svobodné chasy po lesích je dnes víc, než má sám císař vojáků, a ti že s radostí jen na to čekají, až se začne po vsích bubnovat. Kat se tehdy radši odvrátil na jinou stranu pole. Byl sedlák a uměl zvážít tíhu robotního břemene na trautmannsdorfském panství. V pondělí na robotu orat, v úterý na pánově zahradě kopat, ve středu dovážet na zámek dříví, ve čtvrtek žnouti obilí nebo řezat slámu, v pátek lovit v panských rybnících či nadhánět zvěř, v sobotu na stavbě pracovat a v neděli konat službu běhouna. Rozuměl, že k dobrému se neschyluje a kdovíco bude po hodech, až se i tu sedláci rovně zdvihnou... Radši s babou skončit dřív, než začne povídat.

„A za prášek z krtčí kůže – kolik bralas?“

„Dvě tři vajíčka. Žejdlík mlíka. Však sám rač zvažít, že stará ženská těžko uloví krtici v hodinu lichou. A kde ji stáhnout a kde sušit napjatou kůži a kde ji utlouct v prach?“

Kat rozuměl: i krtčí kůže podražila.

Jak se baba hnula, zasnčila zpod zvalené loktuše sukně, na níž bylo ještě poznat barvy. Kat zahrabal v babině černém zboží a vytáhl zauzlíkový jakýs provázek. Tolik se vyznal v černém díle, aby si dal věci dohromady. Ulevilo se mu, že našel, kudy svěst tok babiných výpovědí, aby nepřivedl lidi do neštěstí: „A mám tě, babo! Tys to byla, tys nocovala v Horním Újezdě a tam jsi přechytračila selku o zánovní sukni!“ Natáhl provázek od uzle k uzlu babě před očima: „Měřilas stelnou krávu. Tříkrát režnou nití od oháňky k rohům. Potom přes vzedmutý život. Zařikání za šťastný otelení se musí dít v neochoďeným šatě. Selka ti na to čarování půjčila sukni a tys ji poslala modlit do chlíva, tams ji zavřela na závoru a ušlas v novy sukni pryč!“

Baba nezapírala, ani se nedalo. „Nahá mezi lidma čarovat nemůžu. Co by viděli na můj kráse?“

Kat dal zapravdu svému pacholkovi. Baba má vskutku deržku prohandlovanou s Belzebubem. Duši má na jazyku a ještě tím jazykem seká, šermuje a mele.

„Dřiu jsem přadla. Na kontribuci. Kdepak na svou sukni. Za celej život jsem nenapřadla téměř pařáty, aby to dalo na vlastní sukni. A vovcí vůkol jak beránků na nebes dvorci a eště stavěj nový a nový panský vovčiny!“

Kontribuce. Ovčiny. To byla slova z petice, již poddaní na trautmannsdorfském panství podali nejprve zámeckému hejtmanu Světelskému a pak samotnému hraběti.

Baba sepjala ruce, ale co mumlala, nebyla modlitba ani prosba. „Však nás každej juž šidí, musí bejt jináč, nejprv musí mít pán provaz na krku, potom hejtman, potom oficiři všichni...“

Kat vyzdvihl babin uzel, jak by na minciři vážil jeho obsah a babino mumlání jako jedno zboží. Bud' teče z baby pravda, ta po-

slední pravda, co vytéká z lidí, když odtekla všechna naděje, anebo se baba nabízí co svědek, aby sama vyvázla, ukáže-li prstem, ten a ten pekl bochník chleba a ten a ten při něm přísahal.

Baba natáhla po uzlu pařát a sáhla po nahlédacím prkénku. „Proč mi přeješ, aby ty vejce, co mi dala selka za prášek z krtčí kůže, byly pukavce? Co tobě o pár vajíček, tobě jinak zaplatějí za práci, co tě čeká, a pověst ti naroste. Provaz z viselců je lepší zboží než krtčí kůže!“ Přiložila oko k nahlédacímu prkénku. Kat jí je vytrhl, praštil jím o zem a rozdupl botou na dva kusy. Na hromádku třísek je rozšlapal a zahřměl: „A babo ven! Jestli se dokážeš vzchejtít na nohy, zmiz v poli jak myš!“

Pak šel štípat dříví. Žena poručila, že chce roztopit pec pro velikonoční mazanec. Pral sekyrkou do špalků ze zlosti na svou ženu, hubatou a pod'obanou, zkrátka takovou, co jí nezbylo než jít za kata. S ní sdílel svou samotu na hranici pospolitosti, do níž jej obec nepřijala pro mor a prašivinu jeho řemesla. S ní sdílel ponížení místa na oslí kůži, již mu pro slyšení u vrchnosti přikázali pod nohy. Zlobil se, že ani jí nemůže přiznat: vypustil jsem čarodějnici do polí. Nemůže snad ani sám sobě přiznat hrůzu, jaká ho přepadla z nahlédnutí nahlédacím prkénkem, z možnosti uvidět sám sebe v práci, až skrze Jejich Milosti pány komisaře šetření se bude dáti, kdož sedlského pozdvižení původci byli, kdo pekl chléb pro spříseženice, kdo vkládali ruku na ten božídárek a kdo první udeřil v buben. Je práce, která se i katu oškliví. A tak pral do špalků, až mu luplo v rameni. Sekyrku pak už nepozdvihl, ani když promnul pravé rameno levicí. Promnul znovu a mazal sádlem jezevčím i psím, šlehal kopřivami, koupal ve vrbíně i v chlapici a kázel ženě tlouci kořen kostivalu a ten v nahřátém vosku přikládat na zdivnělé rameno. A přitom se bál pohledět na ženu, aby snad nepoznala, že mu to rameno urkla baba. Ta čarodějná baba, co ušla hornoujezdské mlynářce ve sváteční sukni, začarovala i litomyšlskému katu pravici!

I chodila pak katova družka po hájích a velebila svatého Jiří, neboť kdyby ten neotevřel zemské díry hadům a štírům, nemohla by ani ona sbírat mloky a škorpiony a naložit je v oleji. A zatímco ti

měkli a rozpadali se v balzám na katovo rameno, vyzýval hornoujezdský rychtář sedláky ku sbírání zbraní, a kdož by zbraně neměl, ať prodá i obilí na setí a za stržené peníze ať se ozbrojí. Obcházela mraveniště a sbírala mravence do láhve s kořalkou, když objížděl vesnice posel s císařským patentem, jímž se srocování lidu zakazuje pod trestem nej přísnějším. Ale nepomohl škorpionový balzám ani mravenčí mazání, kat nepozdvihl pravici ani co by navlékl rukáv. Sháněla katova družka u kupce kamfer a šafrán, aby jimi vylepšila účín domácího bejlí, jež s dešťovkami a benátským mýdlem nakládala do žitné, když Jiříka Beneše vzali zámečtí mušketýři od piva rovnou do želez.

„Nemám,“ řekla katovi, „nemám v čem rozpustit kamfer a mejdlo a suřík³ na zázračný brandenburský mazání. Nemám ani režnou na brabenci líh. Mušketýři vobstoupili hospodu u Morejnů a v tý střežejí jatý sedláky. Nejní a nebude hned tak kořalka.“ Tehdy napadlo katu poprvé, že mu čarodějná baba zavinšovala rameno ne ze msty, ale z vděku za život, za svobodu. Rozšlapal nahlédací prkénko, protože sám sebe nechtěl vidět při katovské práci. Mlel taky žeň svých měřic v hornoujezdském mlýně, kde přísahali sedláci na pecen chleba. Mlynář Lukáš Pakosta bude první, kdo udeří v buben za ty zajaté v Morejnově hospodě.

„Nejní kořalka na brabeneční mazání,“ řekla katova družka. „Ale vodříct v týhle chvíli vrchnostpánu nemůžeš. Pámbu je můj svědek před pány, že zkouším kurýrovat tvoji pravici, aby byla meče schopná, pokud mi rozum stačí. Ale zmůže-li co rozum proti čertově dílu, na babí uřknutí neplatí ani emplastrum kurfiřta brandenburského.“

Vařila katova družka medikamentum Saturnovo s arménskou hlínou ve vosku dobrých včel a oleji lněného semene, vyráběla hojivý flastr na katovu pravici a hornoujezdští sedláci bubnem budili sedláky v Dolním Újezdě a táhli pak s nimi do Osika. Když přiklá-

³ Látka červeného zbarvení. Dnes se využívá hlavně při výrobě barev a barveného skla. *Pozn. red.*

dala katovka katovi ten brandenburský flastr, stálo jich na osm set s háky, kosami, cepy a motykami nad Osíkem a pochodní jim k tomu svítil hořící trautmannsdorfský dvůr. Jenže to už ujížděl ze zámku rychlý posel o pomoc do Chrudimě.

„Přísahali na bochník, ale nemají ho,“ rozumovala katovka. „Jako kobylinky vyžerou Pakostův mlejn. Osm set hladovejch – dlouho-li pak vydrží?“

Stejného rozumu byl i zámecký hejtman, když vyjel vyjednávat s povstalci, provázen vozem piva. A ráno bylo po rebelii.

Kat uvažoval, jestli by se neměl radši už uzdravit. Je jaro a třicet měřic volá po zdravé pravici. Ale jeho družka měla nad během věcí jiný rozum. Mazala katovo rameno a dívala se při tom na popravčí meč na stěně. Přečtla po svém signum spravedlnosti, vyryté podobou slunce a měsíce do kovu. „Sloužil poctivě lidem proti zlému. Na lapky a koněberky tam visel. Teď budou soldáti honit sedláky po hájích a pole vstanou nevostý. Mlynáře Lukáše Pakostu povedou v železech na stínadla – inu, co by mlel, když se nezasilo. Může na tohle dílo svítit slunce, aby vostalo spravedlivý?“ Rozhodla: „Voseju sama co stačím, a ty si nech svý rameno začúchovaný, abys mohl pohledět na božídárek stejně jako lidem do tváře.“

„Mně se lidi do tváře nedívají,“ odpověděl kat. „Ani na setkání. A při práci mám kuklu.“ Podíval se na svou družku. Zdála se málem krásná, když vkládala do uhranuté paže štěpinu kořene šlakovýho kolečka. „Tohle pomohlo i lekrútož z vojny. Ruka bude do tejhonka nafouknutá jak vejďumek,“ jistila ho. A kat cítil: oděje Pámbu i podobanou tvář do světlé krásy, a třeba takovou chvíli potká člověk jen jednou v životě.

„Ušiju ti na tu ruku kšandu,“ slíbila.

A já, přadlák příběhů, z nichž se vlákénko zachytilo na osnově času, vás prosím, abyste při pohledu na popravčí meč města Litomyšle uviděli mistra toho prašivého řemesla, jak stojí před vrchností na oslí kůži zpokornělý nese svou zle zavinšovanou pravici oběšenu na kšandě od trakaře. Pravice litomyšlského mistra popravčího není schopna pozdvihnout meč.

K hedvábným legendám toho ušlechtilé spanilého města sluší připsat i účín supliky, již přednesla deputace litomyšlských sedláků samotnému císařpánu Leopoldovi na schodišti pardubického zámku. Snad baba čarodějná poslala tehdy mor na Vídeň a strach před morovou ranou tak veliký, že poháněl císařpána za zdravým povětrím z Vídně až do Pardubic, aby tam potkal ztrápené litomyšlské sedláky a vydal jim k úlevě svůj první robotní patent. A ony čtyři sřáté selské hlavy připišme meči mistra popravčího přizvaného snad z Chrudimě či Pardubic.

Litomyšlský kat měl pravici marodnou, nezpůsobitou pozdvihnout meč.

Šporkův Goliáš

KUKS, okres Trutnov, památková rezervace. Areál Kuksu, komplex lázní, rezidence a hospitálu, budovaný od roku 1694, v prvních dvou desetiletích osmnáctého století hrabětem F. A. Šporkem, tvoří obraz vrcholného baroka v Čechách. Alegorické sochy z dílny Matyáše Brauna jsou nositelkami etiky své doby. Mezi sličnými jedna socha škaredá dokládá, že i uměnímilovný kavalír hledal kámen, jakým mrštit po Goliáši.

Měsíční světlo povýšilo ve stříbro kov přilbic i kyrysů⁴ před branou Kuksu.

„Amicorum ostium – non hostium.“ Urozený rytmistr oddílu kyrysníků caraffovského pluku citoval druhému urozenému rytmistrovi latinský nápis na vstupní bráně Šporkova sídla zpaměti. Půl noc šestnáctého července roku 1729 stačila tak rozehrát lesk zbroje, na přečtení písmen však měsíční světlo nestačilo. Rytmistr jako by se tím ptal svého spoluvelitele: mezi které se přiřadíme? Mezi vítané přátele, či k oněm nevítaným?

Druhý rytmistr pokrčil rameny: „Máme příkaz. Příkaz Jeho císařské Výsosti pro Jeho Milost hraběte Schaffgotsche. Schaffgotschův příkaz hradeckému hejtmanství, hejtmanský příkaz našemu pluku, plukovní příkaz oddílu. Tak jsme tady.“ Oba velitelé byli stejné hodnosti a stejně urozeného rodu, mohli si tedy navzájem vyměnit věty soukromé, učené i rozumné.

Poručíci čekali u brány na rozkaz a kyrysníkům Matouši Beranovi a Petru Švejdovi to bylo jedno. Řeknou kupředu, tak kupředu. Proč a kam, to ví velitel. Kyrysník to nemusí vědět. Byli zvyklí na přepady. Ve zmatku noci se plní měsíc nejlíp. Ale dnes by už Matouš Beran rád povolil přilbě řemen, na zpoceném krku ho dřelo.

„Svědí mě kapsa,“ řekl Petr Švejda Matouši Beranovi. „Říká, že by brala.“

⁴ Kyrys je součástí zbroje. Jde o plátový ochranný kryt trupu, případně i zad. Pozn. red.

Oba kyrysníci se zasmáli. Byli ztracenci na okraji dějin a na koni a s palašem⁵ se přežije v dějinách líp než pěšky. Ale když projeli šporkovskou branou, pocítil Matouš Beran přece jakýsi ostych: neleželo před nimi město kupčků, vydané drancování, ale krajina úplně odjinud, než jakou se dosud brali. Octli se uprostřed pěstěných zahrad, na jejichž spící ticho shlížely z teras temné sochy. Údolí, jakým se brali, lemovala z jedné strany vznešenost paláce a z druhé zbožnost chrámu.

Matouš, na němž přízvisko „Beran“ ulpělo po předcích, pocítil závan jakési dávno zapomenuté zbožnosti. Člověče, prach jsi a v prach se obrátíš. Vybavil se mu kout světnice, bába znala číst bibli. Tátu spolkla rebelie a mámu mor. Dítě nikoho se prodere dějinami nejsnáze ve vojenském kabátě. A Švejdovi přilípili jméno po dědkovi, který kudy táhl, tudy po sobě nechával ženským děti. Teď táhnou spolu Švejda s Beranem, a dokonce na pána. Měli by si vejsknout. To je přece gusto chudáka, podržet pána u krku za krajkový límec. Beran se podíval po Švejdovi. Švejda mlčí. Kapsa ho přestala svrbět a ztichl. Dokonce strhl koně stranou, aby se vyhnul záhonu. I vojáku se někdy protiví šlápnout do záhonu růží.

„Tohle jsme nejspíš my,“ řekl Švejda Beranovi, když objížděli závodistiště. Prostor pro panskou kratochvíli lemovali čumící potvorní trpaslíci. Tam, kde závodník objíždí metu, v čele a na konci oválu závodistiště, strměly vysoké sochy. Ale nebylo kdy, aby se vandráci dějinami dohadovali o tom, co sochy představují. Poručík jim přidělil úkol:

„Švejda s Beranem se mnou do hostince. Hospoda U Herkomana. Herkoman je štátuje, hospoda je za ní. Svázat hostinského a složit na louku za mostem. Ráno naložit na vůz a na Hradec s ním, výslech kacířů už není naše starost.“

A tak ti dva projížděli se svým poručíkem zahradami a terasami a hledali mezi štátujemi jakéhos Herkomana a za ním hospodu. Na-

⁵ Zbraň podobná šavli. *Pozn. red.*

jít hospodu, hostinského vytáhnout z pelechu a svázat. Proč, to není jejich starost.

Vyvstala před nimi socha jako strašidlo. Mezi všemi ušlechtilými sochami jedna neušlechtilá. Vysoká, hranatá, fousatá, jako by chtěl sochař postavit na podstavec jednoho z kyrysníků. Vojáka v přilbě a s pláty brnění na kamenných údech. Kyrysníci přivázali koně k soše. Na zemi si připadali před sochou dvakrát tak malí.

„Mordyje, to je Goliáš,“ hodnotil Beran. Z hloubi paměti se ozvalo: lebka pak byla ocelivá na hlavě jeho a v pancíř brněný byl oblečen.

Poručík mu vyřál facku.

Nemusel by svému vojáku říkat proč, ale udělal to. Nejspíš proto, aby se vytáhl, že ví, co by nemusel vědět, řekl: „To není socha podle bible, ty hovado. Není to socha světce ani předka. Není to socha zbožná ani rouhavá, nýbrž zpupná. Herkoman zpodobňuje bezprávní práva. Zpochybňuje výroky soudců, vynášené ve jménu Jeho Císařského Veličenstva.“ Znělo to stejně chlubně, jako by řekl: urozený pan rytmistr mi sdělil, proč táhnem na toho Šporka.

Oba kyrysníci si prohlédli zpupnou sochu, pokud to noc dovolila. Znali jen sochy svatých patronů, ke kterým se lidé v ouzlosti utíkají. Ostatně válečné řemeslo jim utvářelo na svaté patrony názor:

„Svatý patroni jsou proto, aby měli faráři na koho vybírat. Lidi dávají nejspíš málo a patroni na ně kašlou. Nepamatuju, že by se na volání o pomoc dostavil svatej patron,“ řekl Švejda. Švejda si mohl dovolit říct sem tam nahlas šprým, byl silák a byl upotřebitelný jako štít svého poručíka při rvačkách, pitkách, při karbanu. „Kdyby hra-běcí Milost dala soudcům zavčasu pěkněj měsíc, namísto aby jim na zlost stavěla zpupnou sochu, mohla dnes v klidu vyspávat v perí. Jdem na toho hostinskýho, mám žízeň.“

Složili pak hostinského Jakubce na louce za mostem vedle rance, který býval knihařem Thomasem, co vázal šporkovské tisky. Z rozkazu poručíka zůstali Švejda s Beranem strážit ty lidské rance do rána. Byla to dobrá služba, mohli se napít z toho, co Švejda sebral v hospodě, a svalit se na trávu. Tihle zajatci do rána neutěchou.

Bůhví jaké patoky Švejda pobral – Beranovi se přesýpaly v hlavě divně barvitě sny. Snad touha těla, volající zpod krusty prachu a potu, vyvolala sen o řadě kádí, určených k lázni panstva. Ale než se mohl kyrysník v tom libém snu pohroužit do lázně, zastoupila mu cestu zpupná socha a huhlala zpod kamenného kníru hlasem Goliáše z bábiný bible: „Pojď a dámť tvé tělo ptákům nebeským a šelmám zemským!“ Beran v tom snu vztáhl svou ruku k mošničce a vyňal z ní kámen.

„S kým se pereš?“ zafuněl vedle něj Švejda.

Beran se posadil a z polosna řekl, jak stálo v bábině bibli: „Ty jdeš ke mně s kopím a pavézou, ale já k tobě ve jménu Hospodina zástupů.“

Švejda s ním zatřásl: „Nestačila ti včera ta facka?“ Beran se rozpomínal na včerejší den: „Byl to Goliáš.“

„A ty nejspíš David. Naděje maličkejch, že dáš jednou někomu z velikejch kamenem do čela. Koukej už tu bábinu bibli vytrást z makovice, nebo o tu svou makovici přijdeš! Byla to zpupná socha, a proč je to zpupná socha a ne Goliáš, to není naše věc. To nejspíš řeknou tyhle ty balíky v Hradci, až je tam stisknou. Hodíme je na vůz, svítá.“

Naložili ty za noci sebrané balíky lidského masa i s jejich pamětí, v níž je třeba ledacos vepsáno, na vůz, a poručík je komandoval zase jinam: „Vychrůněli jste se, tak budete stráž obzvlášť bdělá.“ Dál to znělo jako chlubné pokračování řečí před sochou Herkomana: „Urozený pan rytmistr si ode mne vyžádal dva muže a dva palaše. Jeho hraběcí Milost František Antonín hrabě Špork dostala povolenou projížďku v doprovodu šesti tasených palašů. Švejda, Beran – doplníte šestici stráží.“

Tak začala bizarní projížďka kyrysníků Berana a Švejdy Šporkovou krajinou – krajinou snu velmože o pozemském ráji. Švejda s taseným palašem na koni vpředu, Beran vzadu. Mezi nimi starý kavalír ve světlé paruce, uzavřený sám do sebe a do čtverce čtyř strážců. Se svými strážci hovořil jen pokynem ruky, tak jak byl zvyklý vůči podřízeným. Zahradami napravo, zahradami nalevo,

zahradami nahoru, zahradami dolů. Skoro to vypadalo, jako by ty kyrysníky sám pan hrabě provázel svým panstvím.

Postojíme u zahradního pavilonku. Prohlédneme si biliárový le-tohrádek. Tu máme holubník. Na závodisti sochu Spravedlnosti a sochu Práva. Dáme se zahradami k Domu filozofů... Při řece potkávali sluhy a kočáry, lázeňští hosté horempádem ujížděli. Z kočáru obzvlášť naloženého lomila rukama divadelní společnost. Hrabě jejich pozdravy a komplimenty neopětoval, byli to pro něj placení komedianti a jejich loď teď odplouvala do rybnatějších vod. Pohnutí v tváři bylo vidět jen u Domu filozofů, kde jiní námezdníci otloukali s omítkou myšlenky, jež si tam dal hrabě vymalovat. Od Domu filozofů udal hrabě směr ke chrámu Nejsvětější Trojice. V aleji soch, jež představovaly Neřesti, vrhla se k hraběti osoba ne nepodobná soše Zoufalství. I přes hradbu palašů ukazovala cestu ke hřbitovu. Pohřební průvod, který se tudy ubíral, se měnil v divný zmatek. Vypadalo to zdálky, jako by se kyrysníci přetahovali s pozůstalými o rakev. Podezřelí pozůstalí však nepochovávali podezřelé tisky Šporkovy edice, z rakve vypadla jenom bába. Mandalena Pacltova, tuhá, v rubáši oděná matka hraběcího dozorce, tak jak ji povolal anděl blažené smrti. Kyrysníci se rozchechtali a hrabě se odvrátil. Matouš Beran, poznamenaný na duši i na jméně vírou předků, řekl v jazyce báby, jež ho vychovala: „Hraběcí Milosti, my jsme jen vojáci. Bůh nám odpust', za tohle my nemůžeme.“

„Je Němec jak poleno, stejně ti nerozumí. A buď rád, bejval moc velkej pán, než aby si povídal s kyrysníkama.“ Švejda obrátil koně a hrabě s ozbrojeným doprovodem sjížděl zase do zahrad, kde voněly růže. Když na pokyn hraběte přejeli most, aby projeli Šporkovým rájem i z druhé strany, řekl Švejda Beranovi: „Měl by říct, že je ta zpupná socha Goliáš, a má pokoj.“

Projížd'ka byla i další den. I třetí. Kyrysaři si zvykali na svého vězně a hrabě na svoji stráž. Když projížděli další den alejí soch, jež ukazují člověčenství z rubové i lícové strany, ukázal hrabě ke špitálu a řekl dvěma kyrysníkům, kteří spolu hovořili řečí zdejší zapomenu-

té bible: „Tam je střecha i chleba pro staré vojáky. Nemám rád, aby voják zašel jak pes.“

Toho večera už se vojáci pakovali. Když opouštěli dům „U Herkomana“, kde byli hospodou, zastavil se kyrysník Matouš Beran před zpupnou sochou a řekl Švejdovi: „Hrabě má pravdu. Ta socha je Herkoman. Socha nespravedlivého práva.“

V tu chvíli dostal facku. Poručík by nemusel svému vojáku vysvětlovat, proč mu ji vlepil, ale udělal to: „Jeho hraběcí Milost František Antonín hrabě Špork dnes potvrdil urozenému panu rytmistrovi, že socha před domem šenkovním je Goliáš. Biblický výjev Goliáš z Gát, zvýši šesti loket a dlaní. Na hlavě přílbice ocelivá, plechovice ocelivé na nohách a pavéza ocelivá mezi rameny jeho. To jablko s nápisem o právích kameník urazí kladivem a knihy pod nohama se dají lehce přitesat ve skalisko, aby zmizel jejich nápis. Můžeme podle rozkazu odejet zase jinam.“

K poctě díla lidských rukou

Krkonošské muzeum JILEMNICE, pohřební štíty cechů, pasířská práce z 19. století.

Cestou od Jilemnice na Verchláb se bral sváteční stařík. Bílá košile, černé šatstvo, jaké provází prostáčka přes všechna uzlová zastavení od oltáře ke hrobu. Nejspíš jde vyprovodit někoho z vrstevníků přes práh života – visívá za truhlou hrozen takových černých a dechem zimy už ovátých brouků. Ale tenhle se hýbá čiperně, jako by mu ještě slunce hrálo, ba řekli by zdejším jazykem, že si to vod Brannejch přes kopec do Vejsplach čile metošil. Teprve městu tváří v tvář obul boty, které se mu až dosud klimbaly přes plece, a obut ubírá se vážným krokem, jak se ke svátečnímu šatstvu sluší. Nejspíš odešel někdo z řemeslníků, snad dávný druh z tovaryšského vandru, souputník od dílny k dílně a od herberku k herberku, vždyť stařík nehledá dům smutku od průčelí domů, ale jde zadní ulicí, kde vybíhají do dvorků řemeslnické dílny. Podle úcty k botám hádejme na řemeslo ševcovské: podrážky cestou pošetřil, než boty obul. Ale proč se zastavil před pasířskou dílnou? Práce s kovem potřebuje fortel kováře a náš poutník je postavička drobounká, taková, co se nejspíš složí v uzlíček na verpánku. A jak se otáčel sem a tam, hledaje správný dvůr a správná vrata, ukazoval, že čas uzpůsobil jeho páteř nošení věnce bačkor od jarmarku k jarmarku. Ano, je to přece jen švec, vždyť pochvaluje okna pasířské dílny přisedlá k chodníku: ach, ti dole v dílně, ti mají od své práce zrovna pokoukání lidem na boty!

Když vstoupil, znovu se podíval okny podzemní dílny ven a dopřál si pohled na defilé bot, dřív než se rozhlédl kolem a vypověděl, proč sem přišel.

„Potřebujou srounat kramflek,“ ukázal oknem ven. „Pantatínek levou nohou drobek víc brousí.“

I pasířský mistr zvedl oči k oknu. „Jenže my z toho koukání na nohy čerta starýho máme,“ broukl. „Ženský nosej sukně po zem, šlépem zametají. Kdybych sám neměl doma ženskou, neuvěřím, že vůbec někdy nohy maj.“ Slušelo se přece odpovědět stejnou notou, jakou nasadil zákazník. Jenže – jakýpak zákazník kouká ze zvetšelého ševce?

Švec se odtrhl od vyhlídky na boty, neboť se slušelo, aby složil poklonu řemeslu i dílně, kam vstoupil. „Á, to mě to praštilo přes ferňák, zrouna jako by jeden used za mašinfírou!“ Nové století vjíždělo do života hukotem parostroje a pach železa patřil k jeho slávě. Švec vytáhl facalik, aby kýchnutím dotvrdil svou poklonu pasířské dílně, a mistr pasír potěšen kývl.

„Pajc je do nosu taky potvora, když není jeden zvyklej,“ řekl a ukázal ke kotli, kde tovaryš v zástěře koupal svatozář nějakého světce. „Pajcujem v očistný lázni evangelisty. Bude vizitace a byli zašlí.“

„Matouše a Lukáše už brémujem,“ řekl tovaryš. „To je pěkně kyselej smrad.“

„A lucernu do hraběcí hrobky už koupem v pivě,“ dodal mistr.

Zákazník se usmál: „To už táhne pod nos líp.“

„Pivo a mosaznej kartáč, lesk pak něco vydrží,“ rozkládal mistr dílem pro poučení tovaryšů, dílem pro dojem na zákazníka, ač jakápak zakázka kouká ze švicka. „Pajc v louhu, vybrémovat v kyselině a pak piviště a mosaznej kartáč. Tuhle Floriánek si taky cucne chmeloviny. Hasiči si objednali patrona nad vrata zbrojnice, aby tam parádoval.“ Mistr ukázal na měděný plát, i když tam stál svatý Florián uprostřed ornamentu z plamenných jazyků teprve v kresbě, a předvedl tak hostu své dílny a snad možnému zákazníkovi důstojenství svého kumštu v trojím doložení: svatozáře pro děkanství, lucerna pro hraběcí hrobku a patron pro hasičský sbor.

Švec kývl: „Každý řemeslo má svou slávu. Vona chce kalá bota taky svý. Aby nehnětla ve špičce ani v prozuté, aby se v ní noha netísnila ani nekverlala jak tlouk v másnici. Bota se pozná nejlíp až po dlouhým marši. Náš lajtnant nebral za pucfleka jinýho než šeuce.“

Tak stáli proti sobě pán dílny a jeho zákazník, mistr pasíř s rukou vypracovanou, kde hra svalů znamená stejnou měrou sílu i cit, a droboučké švíčko, zvětšelé v chudobě jarmarečního bačkoráře a domácího příštipkáře. Co může chtít v pasířské dílně chudák švec? Mistr pasíř, kterého návštěva vyrušila z práce na patronu hasičů, představil si patrona ševců uprostřed ornamentu z bot, jaké skládají zákazníci k verpánku tohohle ševce: Kdybyste, kmotříčku, pospravil mýmu starýmu tuhlečky ten rozšklíbenej škerbál... přinesu pár vajíček, až slepice ponesou. Nic než škerbály, chlástory, kujouny, šúty a čuchy.

Švec hledal po dílně, čeho se chopit, aby mezi slávou hraběcí lucerny a svatozáře evangelistů neztratil sám sebe a své poslání. Spíš ucítil, než uviděl, spřátelený kbelíček: byla v něm ševcovská smůla. „Hele, naše smůla! Tak si budeme přece něčím blízký!“

„To je naše smůla,“ opravil jej pasíř. „Ciseléřská smůla. Šeucouská smůla je, prauda, naším základem, ale přijde do ní veneziánskej olej, sádra a mnohej cúzac. Tím potru vespod Floriána, aby měl měděnej plát podklad. Punznama se musí do kovu jemně, tuze jemně.“ Ukázal: po stole bylo rozloženo mnoho železných špalíčků. „Punzny, čakany, boulováky, ale pasířská sláva je v ruce, v citu,“ řekl pasíř.

„To je jako s botou,“ pronesl švec a vzdychl. „Inu jo.“

Když jsou zákazníci. Já se měl na vojně dobře, tuze dobře. Přímo u landvéru. Jenže pak se jeden vrátí domů a je po parádě.“

Pasíř rozuměl. Švec na rynku a švec v uličce, v Horní, Dolní, na Rafandě švec, v Hrabačově kolik ševců – a mohovitých lidí pomálu, aby si dali šít víc jak jedny perka v roce. Co se švec ve světě naučí, doma zapomene.

„Prodloužit marodný botě život je taky kus kumštu,“ řekl švec. „Aby zas šlapala. Půl kumštu a půl dobrej skutek,“ dodal pro přítomné evangelisty, aby tu za něj drobek orodovali. „Vonen tejden jsem vyprovodil kamaráda. Tolik bot podrazil, někdy i za zaplaťpámbu, a na perstech ruky by spočítal, kolik jich přišlo dát mu spánembohem. Ztratil se ze světa jako pšouk, dočista bez památky.“

Švec vytáhl opatrně kapesník, ale tentokrát ne aby otřel nos či rosu z oka: rozkládal jeho cípy a začal vybalovat poklady. „Když umřel na vojně generál, nesli mu za rakvěj metály na polštářku. A venkonce pro lidi nic nedělal, krom svýho řemesla mordýrskýho, a předlouhej špalír mu vzdával poctu. Tak si myslím,“ podíval se po svatozáři, již táhli tovaryši z očistné lázně, „kdyby nesli šeucoj za rakvěj něco důstojnýho, přišel by se s ním rozloučit aspoň někdo z cechu. Když lidi nevzpomenou, měl by aspoň patron cechu prokázat tu službu, už pro samu nebes spravedlnost.“

„Patron cechu na polštářku za šeucouskou truhlou, to je tuze pěkný,“ rozvažoval mistr pasíř, „ale kdo toho patrona zaplatí? Matryjál není zadarmo, a tuhle Floriánek – kdybych nebyl sám hasič, tak tu práci neberu. Bratru měsíc vymejšení, přemejšení, kreslení, mudrování a půl roku práce, a to je víc než práce pasířská, to je umění ciselérský!“

Švec zatím vybaloval na stůl vedle měděného plátu zlatku po zlatce.

„Posílá šeucouskej cech s objednávkou zálohu? Foršus?“

Švec zavrtěl hlavou. „To jsou moje zlatky, uspořené za život. Na pohřeb a ty poslední věci. Ale proč to, když si živáček nevzpomene? Šup do pytle a hup s ním do černý díry – co jich takhle za války odešlo bez parády! Jenže já si až tam uprostřed ohně válečného přál zhasnout doma, ač jsem tu neměl pranikoho.“

Švec shrnul osud mnohých do uzlíku několika vět: „Máti umřela, když já přišel na svět. Tatík si vzal vdovu s dětma, pak šel taky berzo pod dern. Vona se znovu vdala a byly pod střechou troje děti. Já zmizel, abych nepřekážel. Až na vojně jsem přišel na to, že líp doma šňupat svou rodnou hlínu než tu v cizí zemi, a táhlo mě to domů. Nechali mi v koutě verpánek, že s šeucovinou přeci něco kápne. A tak jsem voplesnivěl jak mládenec, kdepak ženskou. S ženskou se vleče pod střechu mnoho štáklův, a kampak by se to bejvalo vešlo. Teprve když se připozdívá, cejtí jeden, že by měl někam a k někomu patřit. Aspoň k svýmu cechu. A tak bych já rád cechu šeucouskýmu zakoupil a předplatil obraz patrona, z plechu, aby to vyderžalo i pro

vostatní. Za truhlou by to nesla družice na polštářku.“ Podíval se po pasířích. „To není pro pejchu a slávu šeuce. To je pro slávu díla jeho rukou a pro poctu kalejch bot. Něco tu přece nechal. I když se boty prošlapou, mnoho stop nadály a posloužily lidem. Pro slávu řemesla.“ Položil na stůl svoje zlatky.

„Teď máme mnohou zakázku,“ řekl pasíř, aby vůbec něco řekl. Cožpak ví chudák švec, kolik by měl těch zlatek ještě přidat? „Zatím si to vemte, strejčku, a až bude volnějc, my vzkážeme.“

„A co když mezi tím zhasnu?“

„Ste jako dumlík⁶,“ řekl jeden z tovaryšů.

„Šeuci mají zaschlou duši,“ dodal druhý.

„To bych nerad,“ řekl švec. „Nerad bych, aby se to se mnou dlouho táhlo. I když mi šatstvo šil vonoho času kálej krejčí, rád bych, aby do truhly vyderžalo, a je jaksi zduchovaný, možná krůček přede mnou.“

A tak se – se slibem na neurčito – rozloučili. Švec pohledem ke svatozářím, zářícím a v louhu vykoupaným, bral si evangelisty za svědky. „Tak mi tam nahoře poderžte svíčku.“

Pasíř se skoro zamrzl. „Vo těchhle věcech se nemudruje. To necháme těm nahoře.“

„Jsou vysoko,“ řekl švec. „Jak vysoko, to cejtí nejspíš ten, kdo spával na zemi. Kdo na zemi stlal a přikrejšval se nebesama, pártucetkrát pocejtil, jaká je mezi tím nahoře a dole sakramentská díra a jak na něj táhne. A že by se měl udělat šturem, aby vo něm tam nahoře věděli.“

„Hromský šeuci,“ poslal za ním pasíř. „Muderlanti. Rebulanti. Naposled mě přijde ještě uhánět, jak jsem daleko s Floriánem.“

S ševcem se viděl znovu, když vytáhli pod patronátem Floriána proti ohni. Na pomoc Jilemnickým, když se rozlévala záře tak, že se nedalo nepřispěchat ku pomoci. Na kraji pekla, v němž se horkem rozlévaly zvony, viděl ležet dědka v doutnajícím kabátě.

⁶ Zelenina podobná tuřínu, vyskytuje se jen místně – na Semilsku či na Jablonecku. Pozn. red.

„Setsakra, dědku, pročpak jste lezl do ohně?“ hromoval nad ním zachránce.

„Já měl v baráku šeuickou mírku. Vytáhli šeuice a mírku na boty tam nechali,“ řekl švec a zavřel oči. Jen pasíř, který sem přijel s družstvem na pomoc, slyšel, co jiní neslyšeli: „Jápak bota bez mírky. Bota chce svý. Aby nehnětla ve špičce ani v prozuté, aby se v ní noha netísnila a nekverlala...“

„Strejčku,“ řekl těm zavřeným očím, „máte u mě zakázku, já ji udělám pro slávu vašeho cechu.“

Ulice baráček svítila jako jedna svíce. Chudáci lidi se sesedli k tomu divadlu v jednu studnu žalu.

„Přece je tu dvaatřicet cechů, ruce všeho řemesla,“ řekl jim pasíř. A věděl v tu chvíli, že udělá soubor cechovních štítů k počtě práce lidských rukou, neboť i ze společné studny žalu se dá pít.

Na motiv obrazu „Svátky táhnou přes vercha“

JILEMNICE, zámek. Galerie Františka Kavána, malíře české krajiny.

„Františku, měl bys jim napsat dopis.“

„Ehm. A kam a komu?“

„Těm, co k nim patříš. Do Prahy.“

„Já se narodil ve Víchouský Lhotě. Patřím víchouskejmu Končinám.“

„I kata. Daremně bubákuješ. Divnáčíš. A to barvám neseď. Přetečeš, vyšplíchne ti to z duše a rozleje se po plátně černota.“

„Když já už jsem takovej ztřískanej rozsochatec.“

„Sám jsi odešel, sám musíš najít cestu zpátky.“

„Já zpátky nemůžu.“

„Tak aspoň napiš dopis.“

„A co bych psal? Kreslím nějaké věci, ale sakramentsky sláb. Je-li slabost trestuhodná, jsem tím nešťastnější chlap.“

„Protože se v tom motáš sám a sám. Jak kocour v povidlech v tom šlapeš.“

Sám? Cožpak je malíř někdy sám?

Zastavil se a ujistil se pohledem do krajiny, že s ním nepřestaly být traviny a stromy. Letní krajinou se ubírá průvod vlčích máků jak prosebné procesí o vláhu. Oblaka, táhnoucí se od Orlických hor ke Zvíčině, nesou poselství o rose. Malíř stanul uprostřed vzájemností mezi zemí a nebem a rozevíral pomalu krabici s barvami. „Františku, napiš jim dopis. Teď jim jej napiš, protože teď je ti krajina vlídná. Tam dole mezi rybníky, v tom čase deštivém k neunesení, bylo nebe nasáklé černotou a dole ji zrcadlily hladiny vod, člověka tiskly ty táhlé temné plochy spojující se k obzoru v úhlu ostrém jak čelisti, tiskly jej k nevydechnutí. Napiš jim, že se ti ve zdejší vlídné krajině ulevilo. Žes už to černé setřásl z duše. Pan profesor Mařák má o tebe starost. Rozlož mu svou škatulku a napiš mu, že se vracíš z bezcestí

do bezpečné sítě cest a pěšinek domů. Ozvi se, Františku, lidem. Ty přece nesmíš trčet tak zhola sám!“

Malíř už rozkládal barvy. A tu se zachmuřil. „Jakpak sám? Což se dá vůbec malovat, když je tu přelidněno?“

„Tak ty lidi ukaž. Kdepak je tady máš?“

Zavrčel. Do rozmluvy makového pole s oblaky mu vstoupily rušivě dvě tetky. Svátečními šátky se skláněly jakoby k modlitbičkám v dlani, ale nemodlily se, byť mířily po zvuku zvonů co nedělní poutnice ke kostelíku: drbaly spolu. Než dojdou, aby se zařadily mezi ovečky vyslechnout slovo boží, slejou dohromady putnu šplechtů. Radši jim uhnout z cesty. Malíř stočil kroky, aby rozložil svou škatuli s barvami někde dál. Dál od pěšiny. Je neděle a kdovíkolik jich tu ještě poputuje.

Chtěl malovat, ale dvě tetky mu ještě chvíli trčely v obraze a rozrážely tvůrčí pohodu. Krejčinka s šeučinkou. Ještě se ohlédly – nelíbil se jim. Prý malíř, a študovanej v Praze. Kabát má jako vejmeník a na bradě sterniště. Bodejž se aspoň na neděli přičesal a drobátko vodřel bradu!

Ech, tetky. Bodejž je nadulo a nespaskly!

Šeučinka se ještě po něm poohlédla a roztáhla ke krejčince ruce. Takovouhle má von tlápu – jako sedlák za ruchadlem. Vonen tejden mu bral táta mírku na nový vobotí. Prej, abyste mohl vyšlápnout do mokroty. Kdyby zaperšalo, v těch svejch daremnejch kujounech do polí nemůže. Slíbil tátoj, že vyhotoví malbičku za ty boty, naši chalupu že nám vymaluje. Bodejž ji radši pomoh vybílit – načpak nám stará chalupa na vobrazu?

Počkal, až tetky zastíní zeleň při cestě. Až bude se svou krajinou sám.

„Františku, samota ti neseď. Uhejbáš lidem, tak jako ses vyhnul tetkám. Napiš aspoň dopis panu profesorovi. Byl ti nápomocnej!“

Malíř tedy připravuje karton a hotoví se napsat svému učiteli dopis. Štětcem a barvami, jakpak jinak.

Zprávou, že se z bezceští blat vrací do bezpečné sítě domácích stezniček mezi poli. Jakápak samota. Není sám víc než bývali otec

a dědek při práci – tátoj šla vovesná kůsa polem lehce jak vodou a obilí správně pokládala, práce i duše měly i při vši plahotě řád. A teď se jejich syn a vnuk chystá vtělit ten řád a klid jejich krajiny do obrazu. Je účasten na velikém svátku, polem jde průvod vlčích máků, oděn v červeň jak zástup ministrantů, a luční zvonky vyzvánějí velikou a slavnou neděli. Vyzvánějí ku slávě života, plodnosti polí a hostině včel.

„Pane Františku! Tady jste! Taková shánka po vás a vy tady ztracenej v poli jak zajouch. Přišel kupec. Za tu mazbičku, jak jste nám složil v hospodě na outratu, dává šest zlatek!“

„Tak mu to dejte.“

„Čeká vás v hospodě. Třeba by ještě něco koupil.“

„Inu, tak mu něco ukažte, ať si vybere.“

„A nechcete si to s ním sám vyhovorit?“

„Vyhovorit? Teď? Teď nemůžu. Svátky táhnou přes vercha... to jako kdybych odešel z kostela, když se čte slovo boží.“

„A co mu má teda hospodskej ukázat?“

Co chce. Ať vybere nějakou tu Frantovu náladičku. Počkejte, s ševcovou chalupou ne, tu jsem příslibil šeucoj za nový perka. A ještě není dokonalá. No, něco mu vyberte v truhlíku, třeba tu – kus palouku a žito kolébavé, přes oblohu se sunou mraky plavé, jak přadýnka se hebce tlačí po ní... Pane Bože! Kdyby se malíř uměl modlit obrazem, modlil by se: Dej, ať mi teď dají všichni pokoj! Ty víš, že maluju, protože je to řeč mé duše, a že to dělám třeba i levačkou, když musím pravici ohřát v kapse, a že mi stačí z vezdejšího za hák houska a že nehamouním. Udělej, aby z nebes pršely jak mana běloba kremžská, ne, radši zinková, sníh maluju zinkovou bělí, ta nežloutne, i když kremžská víc svítí, a pak zinková žluť, kraplak střední, caput mortuum tmavé, s radostí bych uchvátil tři světle zelené kobalty Behrendovy, pak Lichtblau a Mittelblau, aspoň dva tmavé zelené kobalty III... Teď abych všeho nechal a šel prodávat mazbičky, abych měl na barvy. Tluču se o věci zcela nízké v živoření, neboť nelze jinak, a vrátit se do Prahy nemohu, chci

s krajinou rozmlouvat po svém, neboť je mi bytostí živou s duší a tváří...

„Pane Františku, co máme tedy říct tomu zájemci?“

„Že teď nemůžu. Ať si vezme něco a dá, co uzná.“

„A co děláte tak důležitýho?“

„Píšu dopis.“

„Phe! To asi někdo přečte – namazaný pemzlíkem!“ Malíř chvíli počkal, až hospodské děvče zmizí za stromy, a pak se znovu pohroužil do krajiny. Slovný pane profesore. Neračte si o můj skrovný osud starost připouštět, má krajina nese a živí na svých steznících přece všelijaké brouky. Děkuju za vřelý účastenství se mnou. Prosím o jeho zachování a přeju hlubokým brázdám vaší záslužné práce hojně úrody. Maloval dopis Juliu Mařákovi, zprávu, že opřen o svou krajinu nachází po dnech tísně opět půdu pod nohama. Svátky táhnou přes vercha, nebe je vysoké a barvy se jasní.

Tak hovořil malíř s krajinou a krajina, ožívající na obraze vlněním stébel, ho konejšila. Přijímal od ní mír do duše jak z dlaně matky. „Františku, chlapče. To je dobře, že ses vrátil. Jestli tě ve městě zranili, netrucuj. Vrať se od mátoh zase k lidem a barvy se ti samy vrátí do obrazu. Vidíš, jak planou máky? Taková slavnost mezi poli, a tys jsi účasten. Měl sis vzít aspoň košili, co má límec.“

„Ach, ten by škertil.“

„Neškertil, Františku. Ten by svítil.“

Malíře napadlo, kremžskou bělobou by svítil.

„Kata bělobou. Košile se musí vyprat. Ožeň se, Františku, ať jsi i sám světu podobnější.“

„Na tu cuckotu?“

„Na všecku starost o vezdejší věci nezůstávej sám. Musí jít vedle tebe někdo moudřej.“

Ech – Františku, nevzpírej se. Svátky táhnou přes vercha, v poli zraje chléb a šťávy sládnou. Vstoupils svým štětcem do velké hostiny léta.

² Zastarale štětec. Pozn. red.

Maloval svátek a svátek mu prostupoval do nitra. Do vší myslí. Takovým svátkem prochází chalupník z víchouskejch Končin, když vede milou k oltáři a slibuje jí věrnost v dobrém i zlém čase.

Svátky táhnou přes vercha... maloval vzkaz svému učiteli, že se mu barvy vracejí do obrazu, a maloval vyznání pro milou, má milá, k takovému poznání jsem dozrál a dolopotil se.

„Františku, nemudruj. Ožeň se!“

„Ožením se.“

Pro lásku malíře Franty Kavána ke krajině, s níž se sblížil tak, až v hlubokosti jazyka kutal jména, jež přilnou k její podobě, pro obraz domova sedmikrásný od „Zamženého jitra“, „Přimženého odpoledne“, „Pošmourného večera“ až po „Rozpomínku noci mlhavé“, od jara do zimy, od „Tání“ po „Mrazivou zimní krajinu“, od všední „Louky s hadím kořenem“ až po „Svátky, jež táhnou přes vercha“ přejme každému, kdo vyšel branou Jilemnice k horám, aby vnímal krajinu jako doušek dobré vody a aby do ní vcházel se srdcem prostým vší složitosti.

Dopis Marii Terezii

SLATIŇANY, Hippologické muzeum. Bota postilióna⁸ z roku 1753.

Toho roku uzavřel hejtman chrudimského kraje akta téměř s uspokojením. Už pár měsíců se nikde neválčí, a to má v téhle zemi váhu zázraku. Karel Sedmý Bavorský dříme pod drnem, Friedrich Druhý Pruský nás sice stál Slezsko, ale zato máme Františka císařem Františkem Prvním a Marii Terezii císařovnou. Navíc nás hrabě Kounic smířil s Francouzem. Konečně se dá v klidu zasednout za úřední stůl. Co zbývá do uzavření účtu s prošlým rokem 1751? Snad pokyn písaři: „Dohlédl, ať netáhneme přes práh nového roku sedmáct set padesát dva nevyřízené resty!“

„Vaše Excellence, s dovolením, je tu ještě list.“

„Jaký list?“

„Ten... ten posílací list⁹ adresovaný Jejímu Císařskému Veličenstvu. Jenže na adrese stojí pouze královský titul, protože toho roku, kdy byl list svěřen poště, byla Její Císařská Milost teprve královnou. Její Milosti Marii Terezii, královně české.“

„Kterého roku že byl list odeslán?“

„Roku korunovačního. A. D. 1743.“

Krajský hejtman byl muž pořádkumilovný, akurátní. „Odkud byl odeslán?“

„Ze Slatiňan, Vaše Excellence. Přesněji z chrudimské poštovské stanice.“

„Chce říct, že císařsko-královské poště trvalo od roku 1743 do roku 1751, než došel dopis z Chrudimě do Chrudimě?“

„Byl nám, od převzetí správy pošt Českou komorou jako místu k vyřízení kompetentnímu, postoupen dvorní kanceláří Jejího Císařského Veličenstva.“

„A teď?“

⁸ Kočí poštovních vozů. Pozn. red.

⁹ Úřední listiny posílané po poslech, později poštou. Pozn. red.

„Teď nám byl doručen, Excellence. Totiž po uzavření míru s pruským králem a po vyčlenění z válečné kořisti byl péčí pruské pošty předán poště našeho mocnářství. Bez požadavku na doplacení poplatků.“

Písař se uklonil a hejtman kývl. V tom byli písař a jeho pán zajedno: jaképak doplacení poplatků. Prušáci ať kušou – dostali Slezsko.

„Přečetl nám ten list, ať nejsou resty.“

Krajský hejtman se usadil, jeho písař se uklonil. Žádost, již vznesl l. P. 1743 věrný poddaný Královské Milosti Adam Tříška, rodilý ze Slatiňan, ke své panovnici, dočkala se slyšení na kompetentním místě.

„Její Urozenosti Nejmilostivější naší Panovnici...“

„Formality vynechal,“ pokynul hejtman, neboť poslední den roku 1751 se chýlil ke své poslední úřední hodině.

Písař pokročil k jádru věci: „Nížepsaný Adam Tříška, rodem ze Slatiňan, až dosud věrný a poslušný postilion Jeho Milosti nejvyššího dvorního poštmistra hraběte Paara, podává si tímto žádost, aby byl po inkameraci¹⁰ poštovní dopravy přejat jako postilion c. k. pošty. K žádosti připojuje své curriculum vitae a prosí, aby Její Milost přihlédla k věrným službám, jež rod Tříšků od pradědů – mám to číst Vaší Excelenci od dědečků?“ Písař připojil, že je ono psaní málem tak dlouhé, jak dlouho putovalo, a že si Prušáci počtli.

„Úředník Její Císařské Milosti Marie Terezie není úředníkem ve službě méně dbalým než úředníci Jeho Královské Milosti Friedricha Druhého Pruského,“ řekl krajský hejtman, neboť byl člověk víc než akurátní.

A tak se v příloze k žádosti o místo u c. k. pošty postavili do řady všichni poštovní doručovatelé rodu Tříšků, aby co orodovníci doporučili své panovnici žádost svého potomka k milostivému příznivému vyslyšení.

¹⁰ Převod věci a práv na pokladnu nějakého subjektu (státu, panovníka, církve, vrchnosti). *Pozn. red.*

Z paměti rodu a citace soudních akt vystoupil nejprve prapředek Jáchym Tříška, který „l. P. 1582 co posel s pŭhonem¹¹ vĕrnĕ a statečně, pĕší a neozbrojen, vybaven pouze holí a úřední pečeti putoval sedmkrát s cedulí řezanou k panu Václavu Plesovi Heřmanskému ze Sloupna ve věci jeho pře s panem Bohuslavem Mazancem ze Slatiňan a jedenáctkrát ve věci téhož pána a jeho pře s panem Václavem Bezdrůžickým z Kolowrat. Pŭhon vŕdy doručil, ač mnohdy s života vlastního nasazením, a třísku z veřejí toho domu doložil na důkaz, že se tak stalo.“

Kanceláři krajského hejtmana procházely zkazky prapošťáckých dob bohatýrských: „Pan Václav Ples Heřmanský ze Sloupna, rodu starého a erbu plechovnice, na den Božího narození l. P. 1582 jedá přes Slatiňany přijel k mostu, jehož šraňk byl zavřen na zámek visutý, aby slatiňanskému pánu s mýtem neodjeli. Tu Honz, služebník pana Plesa, skočiv z vozu kočovského zámek stloukl a projeli neplatíce. I poslal pan Bohuslav Mazanec k panu Plesovi ceduli řezanou, z vůle-li to pacholek Honz učinil, aby mu 10 kop mýta a nový zámek poslal. Požádal odpovědi světlé nekryté. Odpovědi nedostav pana Plesa pohnal k soudu. Jáchym Tříška, co posel, vstrčil pŭhon do sloupu v tvrzi a oni lidé Plesovi hnali jej kordy a voštípy k tomu sloupu zpátky...“ I počal vleklý spor obou pánů a kalvárie posla, putujícího s pŭhony: tu chudák posel dostal pstruhem po hubě, vyrušiv pána od hostiny, tu ceduli rozčtvrcenou nucen byl spolykati, tu v žumpě omočen a chrty hnán, a spor narůstá o bohatýrská láni, pan Ples zván „viselcem nedověšeným“ a pan Mazanec „osobou, s jakou poctivec nesesá a nekvasí“.

A přece pŭhony doručeny jak služba kázala. Tříška ze vrat pohnaného je dokladem.

Prapraděd Jan Tříška od roku 1600 sloužil co pĕší posel taxisovské pošty.

Praděd Martin Tříška l. P. 1622, kdy vrchní dvorský poštmistr Jan Jakub Magno prodal svůj úřad Janu Křištofovi, svobodnému pánu

¹¹ Obsílka, žaloba, pohnání před soud. *Pozn. red.*

Paarovi, vstoupiv k tomuto do služeb věrně sloužil rodu Paarů, jenž přijal z rukou panovníka správu pošt co dědičné léno.

Prastrýc Michal Tříška roku 1648 co jízdní posel roznášel po vší zemi poselství o vestfálském míru a skončení béd třiceti válečných let.

On sám pak žadatel Adam Tříška že je z dobrého domu, otec za zásluhy ustanoven byl dědičným správcem poštovské stanice, a též i proto, že vyženiv hostinec mohl statečkem svým garantovati za ztráty a škody na koních i kočím voze. Na té dědičné poště že pak žadatel Adam Tříška naučil se koně obsloužiti i přepřahati, též troubiti osmero signálů poštovské trubky. S koněm a svěřenou poštou vyjel, když jej Prušáci hradeckým krajem táhnoucí jali a koně odebrali a snědli. Uzdraviv se z ran po té půtce u chasy, co se při ohních v lesích před pruskými verbíři ukrývala, šel co pěší posel k Hradci. Ušel dvě poštovské míle a stanici našel vypálenou. Při drancování ve vsích dále Prušáci sebrali mu kabátec, vak s poštou a trubku od firmy Riedel v ceně jeden zlatý šestařicet krejcarů. I vstoupil s nimi do války pro věc pytle s poštou a dal se k vojskům Jeho Milosti Karla Lotrinského.

„Tak on vstoupil do války,“ kývl hejtman. „Ne pro dědictví habsburského rodu, ale pro svěřený poštovský pytel. Válka mu sáhla na dědictví rodu Tříšků, a tím bylo svědomí postilióna.“ Byl v té chvíli s postiliónem zajedno: i jemu, císařskému úředníku, narušila válka mnohé pořádky. Nebýt všech válečných zmatků, byla by žádost vyřízena k dobru žadatele i c. k. pošty.

„Četl dál, ale stručně,“ pokynul písaři. I poslední den roku má své úřední hodiny a přede dveřmi čeká bába s hadrem.

A písař četl, kudy táhl postilión Adam Tříška co trubač vojska Jeho Milosti velkovévody Karla Lotrinského a jak v hodnosti trubače opět nabyl koně i trubky a oboje by byl své stanici odevzdal, kdyby o to nebyl přišel za obléhání Prahy, kdež za hladu na osm tisíc koní tam bylo pobito, mezi nimi i koně poštovské, a libra masa že tam stála tři zlaté. Co pěší pak s lotrinskými vojsky hnal z Prahy pluk maršála Belle Isle, ale zle při tom omrzl na nohy a pozbyl palce. Pro-

to poníženě prosí o místo na kozlíku poštovské diligence, kde fasují boty velmi fortelně udělané, ne k chůzi, ale k sezení, teplé, bytelné pro kočího, a on že chůze neschopen jinak než s holí, službu na kozlíku statečně chce odváděti sedě s bičem, troubě osmero signálů a s nohama v bezpečně teplých botách.

Písař dočetl a hejtman mlčel. Za pošťáky rodu Třísků ze Slatiňan stáli a orodovali i prušťí pošťáci. Kurýři Friedricha Druhého vědí, co je to ztratit koně, právě tak jako to vědí kurýři Marie Terezie. Taky z nich leckterý omrzl na nohy. Za dopisem stála mocná vidina teplých formanských postiliónských bot. Těch bot, které mají postilióna na kozlíku chránit před omrzlinami.

„Kdoví proč ten dopis vyčlenili z válečné kořisti,“ mudroval písař. „Jestli pro titul adresátky – Marie Terezie, královna, anebo pro spravedlivou věc, aby ten Adam Tříska, postilión, dostal bytelné boty.“

„Nám přísluší ten dopis vyřídit,“ řekl hejtman, „neboť úřad je od toho, aby došlý dopis vyřídil, tak jako je pošta od toho, aby dopis doručila.“

„Ale kde ho najít, toho Adama,“ dumal písař.

Jeho pán hledal formulaci, pod jakou dopis zařadit mezi vyřízené. Byla-li přes dopisy stanovena c. k. pošta jakožto instituce, dopis se neztratí, nýbrž vyřizuje. Dopis doručený k vyřízení bral na sebe nedobrou podobu restu, zbylého v šupletí přes práh letopočtu.

Jaký to bude rok? „Bude-li dopřáno míru naší zemi,“ řekl nejvyšší krajský úředník, „zavede bohdá naše osvícená panovnice sčítání lidu.“ Nepomyslel na to, sčítáním lidu najít onoho Adama Třísku, postilióna. Spíš vyslovil na zlomu roku přání pokojných časů pro dobře vedené kartotéky.

Ten dopis tu však leží jako svědectví doposud trvajících nepořádků a zmatků. Někud putoval, bez garance za dodání na určené místo, nikým nechráněn, nedoplácen podle tarifů za prošlé poštovní míle. Copak je přípustné, aby dopis, ať už adresovaný panovnici, nebo komukoliv došel na místo určení jen proto, že někdo nepojmenovaný měl dobrou dávku svědomí? Svědomí patří do slibu posti-

liónů jako součást stejnokroje, jako kord, trubka, knoflíky, klobouk, chochol. Ale na dopise by mělo znatelně a prokazatelně sedět sig-num, že c. k. pošta převzala garance za svěřenou listinu jménem panovníka. Zahleděl se do noci, jež měla přinést nový letopočet, a s obrazotvorností mozku úředníka si vysnil na jejím pozadí sig-num garance za převzatý list. Mělo velikost úředního razítka a podobu panovnice, jež potvrdila krajského hejtmana v jeho pravomoci. Ve zlomku poslední úřední hodiny v roce si vysnil poštovní známku. Svůj sen o známce promítl na zásilku s žádostí o místo postilióna. Jaká by to byla krása, lahoda pro oči úředníka, uvidět v řadě Marii Terezii, Friedricha Druhého a čísla všech poštovních stanic, kudy ten dopis putoval, a připojený propočet doplatků za poštovní míle... Duší mu prochvělo tušení zrodu něčeho velikého. Cítil poštovní známku. Cítil sérii známek v hodnotách úměrných váze zásilky a počtu poštovských mil jako předobraz pořádku nad zmatky a chaosem světa...

Vánoce s Kašpárkem

CHRUDIM, depozitář Muzea loutkových kultur. Loutky označené jako Franc Josef a Kajzr Vilém vyrobili za první světové války zajatci Matěj Kopecký, Antonín Kopecký a Jindřich Kopecký, povoláním loutkoherci, pro zajatecký tábor v Padule.

Těžko vyprávět, jaké byly tenkrát svátky, když nad Gorizií opět vyměňovali prapor. Tu jej vztyčovali jedni a tu druzí a vrch San Gabriel rostl do výšky, protože nebylo možno uklízet padlé. Vánoční noc nebyla svatá, jen tichá. Tichá jako je bezedné moře, do jehož beznaděje se za chvíli všechno potopí. Pole, oraná střelbou a osévaná troskami válečné výstroje a lidských údů, ulehla do ticha vánočního příměří. Bylo ticho – kdepak písničky. Ve vojsku císaře pána se prořídle regimenty promísily a nastavovaly až ke zmatení jazyků, při jakém by se společná píseň pro svatvečer nedala dohromady. Každý mlčel s koledou svého domova sám. Kdo zbyl z jedenáctého pěšího píseckého pluku, zkoušel se přidat k vojáčkovi, co zavzpomínal na milou:

*„Růže červená – krví skropená,
na zeleném proutku zavěšená.
Kdo ji utrhne, ten šťastný bude.
Já bych ji utrh – není možná...”*

Ale pro stesk mnohý hlas nedozpíval.

Ta chvíle vánočního vzpomínání, která přenáší tváře a hlasy přes hory a dává zasvítit dávným závazkům a vztahům, dala promluvit úřední listině: „Já níže psaný Matěj Kopecký, loutkoherec, ve své žádosti o povolení loutkových představení dokládám, že chci svým uměním být lidem užitečným a jejich těžký život jim veselostí ulehčovati. Chlapci moji, vnuci a dědicové statku duchovního, ani vojenský kabát nezbavuje komedianta jeho svědomí a povinnosti, k níž jsem se Léta Páně 1827 slavnému magistrátu své domovské obce,

města Mirotic, zavázal. Principál, i když z dopuštění války třeba c. k. infanterista, zůstává pořád principálem...”

A tak si tedy infanterista Matěj Kopecký, dědic jména i kumštu svého děda, v tom čase, kdy by doma na cestách s komediantským vozem potkával tetky a strejce jdoucí na roráty, tady na frontě rozpráví s dřevěnými špalíčky, jež na sebe berou podobu člověčích hlav. Nebyly to hlavy, o které kdosi přišel v seči: proti zákonům válečného pole byly to hlavy panáčků, kteří se tu rodili, neboť jaký by to byl principál bez ansámblu.

„Hik-hek-hok – bonžorno,“ řekla hlava v principálově dlani. Neotevřela při tom ústa, vždyť neměla klapací bradu jako ten lepší doma zanechaný, jehož roli tu z nouze přebírala.

„Kůl a šibenice,“ křikla větší hlava s většími ústy a větším nosem. „K tomu ještě ti špic a kolo přidám, bídna pleva, jestli hned nevysypeš, co jsi zač!“

„Takových darů, mile grácie,“ řekla malá hlava v principálově pravici. „Větší nos má přednost.“

„Jsem vlašský hrdina Marcelino,“ představila se nosatá makovice v principálově levé dlani strašným hlasem.

„Jsem český hrdina Kašparíno,“ oplátila malá makovička hláskem jako panímámy vláskem.

„A jak ses tu ocejtil v Netálíji, hnedle u samého Fenedyku, český hrdino?“

„Líběj povážit, že mě sakulentská láska z Čech vyhnala. Všecky panenky tam naráz oslečinkovaly. Špacíruju a dám jedné panence pozdravení: Milá Kačenko, japak se má pantáta? A ona: Hybaj, nezdořáku! Já jsem slečna Nety, dcera urozeného pana důchodenského drvoštěpa. Já tě naučím manýru! A hnala mě dřevákem z Čech až do Fenedyku.“

„Jdi do háje s manýrou,“ řekl principál. „Tohle platilo, když jsme hráli komedii doma. Tady to nezabere.“

Malá makovička kývla a opravila se ústy svého principála: „Láska k mému císaři pánu a jeho rodině mě tak chytla a držela za pačesy, že mě dotáhla z Čech až k Fenedyku.“

„Hrom a peklo,“ schválila hlava vlašského hrdiny Marcelina. „Pro lásku jest nám na hrdlo i na smrt zápasiti. I já na svých sedm tisíc zbůjníků zapískám a na moře je vyšlu hnedle na jednoho šífkapitána, co má dvanáctero šífů s pokladem a dřevěnou nohu ze slonové kosti perlami vykládanou. Oných dvanácte šífů oni pro mne uloví, co živého v nich vymordujou nebo do hlubokosti moře uvrhnou a mně krásnou slečnu Adorantu z Majlandu přivedou a tu já za svou věrnou choť a manželku pojmu.“

„Mordování si užijeme i bez tebe,“ řekl principál hlavě, před níž se nejen celá vlašská země, ale i strašlivé a zuřivé moře strachuje. „Udělám z tebe radši uhlíře Matěje a zahrajeme našim Posvícení v Hudlicích.“

Dřevěná hlava se bránila: „Vždyť jsi mi udělal tak krásně strašlivý kukuč, aby mi pasoval k řeči: mnoho umírajících mou dýkou mne k milosrdenství nepohnulo a volání tonoucích nevyronilo mou slzu.“

„To tady vidějí napořád,“ řekl principál. „Komedie musí jít podle toužení srdcí a my bohdá zahrajeme tady o Vánocích našim jako v české hospodě. Naše bubny nebudou italská kanonáda, ani nebubnujou k popravě dezertéra, ale proto, že k nám přijela komedie. Přijela k nám komedie!“

Principál zvýšil hlas, aby ho slyšeli všichni, kdo se kdy sbíhali – podle svědectví jeho komediantského itineráře – na náves v Prešticích, Hrádku, Hošticích, Nepomuku, Merklíně, Štáhlavách, Petrovicích, Kolovči, Drahenicích, Lnářích či ve Spáleném Poříčí. „S vysokým guberniálním povolením bude se dnes provozovati slavný dramatický kus Posvícení v Hudlicích, při kterémžto žertu neboli špásu, cajtftrýbu neb kratochvíli všechny figury naše nic jináče než jako živé pohybovati se a vykračovati si budou, a náš malý pimprle všechny obveselí, k čemuž se velectěné publikum, slavný militér a vysoká šlechta uctivě zvou.“

„Nemůžeš hrát Posvícení v Hudlicích a nemůžu být uhlíř Matěj, protože nedáš dohromady mundúry,“ řekla strašlivá hlava v principálově dlani. „Máš mundúry jenom na mordýře a loupežníky při

moři. Loupežník Marcelino může mít mundúr z jednoho rukávu naší slavné militér, loupežník Boroneli z druhého. Na kabátě po hrdinovi, který padl za císaře pána, máš pro Marcelina medajli velkou stříbrnou. A pro pimprle Kašpárka nemáš červenej štof na čepičku.“

„Červené barvy teče přece tady dost. Potoky červené,“ řekla malá hlava v pravé dlani svého principála. „Stačí odmotat kousek mulu ze zafačováneho oudu tuhle nebo támhle... jenže taková červená barva brzy zčerná a já nechci bejt černý pimprle!“

„Dostaneš rolničky z knoflíků naší slavné militér,“ slíbil principál, „a zahrajeme o vánočním tichu zbraní hochům od jedenáctého píseckého pěšího pluku Posvícení v Hudlicích.“

Hlava, která měla přijmout roli a řeč uhlíře Matěje, se ušklíbla: „Kdybych místo zbloudilého knížete Oldřicha našel v háji za milířem vůz s mináží¹², to by byly svátky!“

A tak v terénu, jež dějiny bohdá jednou ozdobí pomníčky padlých, rodil se náhradní ansámbl principála infanteristy jedenáctého pěšího pluku píseckého Matěje Kopeckého a jeho bratří Antonína a Jindřicha. Jindřich jako nejmladší bude hrát vysokým hláskem pimprle a ušlechtilým hlasem kněžnu Boženu. Ance dal Antonín kus své košile za zástěru a trochu hrubší hlas.

„No, Anka, měla bys tu zástěru aspoň vyprat, když bude v Hudlicích posvícení a budeme mít knížecího hosta,“ radil uhlíř principálovým hlasem.

„Čerta starýho,“ broukla Anka. „Uhlířka může bejt umouněná a na frontě není mejdlo a ve vousech tu mají vši a blechy knížečpán jako uhlíř. A husu píct nebudu, dostali byste po mastným úplavici. Když svátky, tak ať jdou knížečpán s uhlířem ukrást slepici Taliánům do vsi.“

I šli knížečpán s uhlířem pod pláštěm noci krást Taliánům slepici a tam dostal Matěj poprvé nápad: když se projde pod střelbou sem i tam s kdákající slepicí, proč by se stejně tak nedalo projít frontou

¹² Vojenská strava. Pozn. red.

s tichými pimprlaty v pytli? I sehráli bratři Kopečtí o vánočním příměří jedenáctému pěšímu pluku píseckému na italské frontě Posvícení v Hudlicích a po posvícenské muzice přidali ještě vánoční Narodil se Kristus Pán a kněžna Božena zpívala na místě matek padlým synům vlasti ukolébavku:

*„Ó lilie, ó fialko, ó růže má,
dřímej, má sladká útěcho, zahrádko má,
labuti má a loutno má,
dřímej, má harfo líbezná, synáčku můj,“*

neboť je svatým údělem komedianta zpívat a hrát živým i mrtvým, když srdce potřebuje potěšení. Když však se ke zpívané koledě přidávali zbylí infanteristé jedenáctého píseckého pluku jako sbor Miláčku, spi, a zmlkňte, andělové, před Bohem se mnou klekněte, národové, – řeklo pimprle svému principálu: „My jsme to přehnali, Matěji, protože my jsme teď zatratili kvér na všechny časy a my už ho do ruky nevezmeme. A ty mě tu nenechávej. Všecky nás seber do pytle, principále. Projdeme frontou tak jako s tou slepicí. Jindřich a Toník půjdou taky a za námi píseckej pluk.

V zajateckým táboře zahraješ slavně Posvícení v Hudlicích i pro Slováky a Poláky, pro Srby, pro Chorvaty, oni nám Zdravo a my jim Nazdar!“

A šli. Tichá noc, svatá noc se klonila k ránu a na obou stranách fronty se chystali znovu k palbě. Do pytle s pimprlaty se zabodl bajonet italské stráže.

„Madonna mia, nech toho, makarone! Nevleču pytel granátů, jenom pimprlata. Já jsem arniko. Jak ti to říct, abys rozuměl, když umím po vašem jen manžare. V pytli teatro, komedie, marioneti. Nic naplat, uhlíři Matěji, musíš mu zahrát vlašskýho hrdinu. Vidiš, tohle je Marcelino, tohle Boroneli, tu Pinoccio. Ansámbl, teátro, kapišto? Já jsem Matěj Kopecký, principale od komedie. Celebre principale, excelente, canzona bravo. Já přec nebyl nikdy nic jinýho než principale od komedie. Za mnou jdou Jindřich a Toník, fratres mio, taky

arniko. Všichni arniko. Bratři, teď hraje principál Matěj Kopecký svou hru o život. Jestli se Talián zasměje, jsme zachráněni! Jindro, vezmeš Kašpárka, já budu Marcelino.“

„Hik, hek, hok, bonžorno,“ pozdravil v tom válečném poli, oraném střelami, osetém lidskými údy český Kašpárek svého frontového nepřítele.

„Makaroni, citroni, pomáda, limonáda, Mariani, kastelani, donžovani, parlamento sakramento,“ spustil na něj hromovým hlasem vlašský hrdina Marcelino.

„Mile komplimenti, cukrkandl, servitore,“ ukláněl se Kašpárek, až se mu třásl hydrofilový krajzl a rolničky z vojenských knoflíků se rozezvonily.

„Hrálydudyupobudy,“ burácel Marcelino.

„Santa Lucia,“ mile se ukláněl Kašpárek a prosil: „Pardone, patrone...“

„Madonna mia,“ řekla nepřátelská stráž a odložila pušku, aby sáhla do pytle pro další zázrak. Neboť potkat na tomhle poli dřevěného panáčka patří do světa božských pozdravení, před jakými i sama kmotřička Smrt couvá.

„Avanti popolo,“ řekl pak principál Matěj Kopecký bratřím Jindřichovi a Toníkovi a přehodil svůj pytel i s ansámblem přes rameno, aby následoval italskou stráž na nepřátelskou stranu.

„Denní rozkaz pro zajatecký tábor v Padule. Zajatcům Matěji Kopeckému, Antonínu Kopeckému a Jindřichu Kopeckému, povoláním loutkohercům, se příkazem velitele tábora ukládá komedii provozovati a k dobrému psychickému stavu zajatých Čechů a Slováků a ostatních národů Rakousko Uherska činně přispívati.“

Hlášení principála skupiny loutkoherců zajatce Matěje Kopeckého: „Zajatec Kopecký poslušně hlásí, že bude podle rozkazu velitele zajateckého tábora v Padule uložený úkol se vši náležitostí a rád plniti. Molto bene. Servitore. Mile grácie. Žádá pouze o navrácení pytle s loutkami, jež mu byly italskými strážemi zabaveny jako vá-

lečná kořist, aby mohl ve svěřeném poslání řádně obstát. Marioneti necese šupito presto.“

„Principálu Kopeckému se přikazuje, aby si poradil, jak umí. Abtreten.“

„Hik, hek, hok. Principále můj, nebud' smutnej. Já jsem přece pořád s tebou. Svého Kašpárka nosí každej principál v duši. Sedám u pryčny, která si říká kavalec, tak jako sedal bratr Paleček u trůnu Jiříka krále. Co by si počal principál bez svého šaška! S někým se musí poradit, když je mu ouvej. Někdo musí za něj říct jeho publiku, co je třeba říkat nahlas. A taky někdo musí principálovi tlumočit, co si jeho publikum žádá slyšet. Principále Matěji, tvoje publikum si žádá a potřebuje to, co slíbil tvůj děd slavnému magistrátu města Mirotic za všechny komedianty svého rodu: pomáhat, aby byl život o poznání lehčí. Já, tvůj Kašpárek a tvoje svědomí ti tlumočím za všechny ty zavšivený a hladový, že musíš hrát.“

„Sebrali mi loutky.“

„A slyšel kdy kdo, že by Taliáni vrátili, co ukradli? Tys jim zase ukradl slepici. Bud' rád, žes v té hře uhrál vlastní život.“

„Co budeme dělat, Kašpárku?“

„Jemine, co dělali tvůj dědek a prachdědek, když museli nechat flašinet zástavou v hospodě? Když nebyl flašinet, vyhrávalo se na hřeben a troubilo na dlaně. Když trhla nouze a museli zastavit i marionety, dali se předkové na kumšt, kde komediant nepotřebuje nic než vtip a tělo.“

„Tělo je zbídačelé. Nemůžu spolehnout na údy a nemáme untrmana.“

„Ale zbyl ti hlas. Noc dá oponu, aby nebylo vidět na bídu, a hlas se může vznést až ke hvězdám. Budete bratři Kopečtí deklamovat svému publiku vlastenecké kusy.“ „Jen kousky, milý pimprle. Nemáme nic psaného a cestou se z hlavy mnoho vysypalo. Paměť jak prostřílenej cezák.“

„Oddeklamujete, co kdo pamatuje. Tam, kde verše uplavaly, principál svému publiku dovypráví, jak to bylo dál.“

I hráli bratři Kopečtí v zajateckém táboře tak, jak kočujícího herce naučila zkušenost a paměť rodu. Když tma spustila oponu přes světa bídu, sesedli se dezertéři a zajatci armády císaře pána na pryčny, které si říkaly kavalec, a principál Matěj Kopecký hlásil ctěnému publiku a slavné militér vlastenecký kus z pera básníka, jenž nese nadvakrát slovanské jméno: Svatopluk a ještě Čech. „Milí bratři, v příběhu o lešetínském kováři chceme dnes vzpomínat na domov. Vesnička, v níž stávala kovárna, se podobala mnohým, kde se kdo z vás narodil či nechal své milé a známé. Jestli začínáme veršem Krásně bylo v Lešetíně, představme si každý tu svou. Ať nám náš drahý básník odpustí, že si Lešetín vymalujeme každý po svém.“

*„Vesnička ta prostomilá
jak robátko v matky klíně
utajena světu snila
ve hvozdnatém údolí...”*

A pak se v té vsi loučil milý s milou a publikum zpívalo s sebou:

*„Ruku svou podej mi,
ještě mě obejmí...”*

a lešetínské zvony ve slavném finále vyzváněly každému pro naději.

„Principále, nebud’ smutnej. Básník nám přece odpustí, že jsme Lešetínského kováře ošidili o nějaké rýmy. Hráli jsme tak, jak naše paměť nesla a jak to mluvilo k lidem.“

„Jenže jsem marionetář,” řekl principál svému Kašpárkovi a svému svědomí. „Tak to mám psáno i v guberniálním povolení kraje Prácheňského.“

Jenomže Kašpárek mudroval: „Stejská se ti po loutkách. A mně zas po tom, aby se měli lidi čemu smát. Smutný lidi se nemají dojímat k slzám, těch užijou dost i bez komedie. Principále, tvoje publikum se už dlouho nemělo čemu smát.“

„A z čeho tady ušít loutky? Z toho, co je, můžeme vyrobit jen smutné loutky. Co máme? Špinavé šedivé mundúry. Dva rukávy po jednom, co dodejchal. Z těch uděláme leda panáky chudáky jako my, co se na ně řve nýdr, auf, nýdr, auf, nýdr! Můžou jen padat a vstávat a padat a vstávat...“

„Ba ne, principále. Klaunovi, který padá a vstává a zase padá, se může smát jenom nasycené publikum. Ten, kdo dostává jednu sběračku šlichty denně a padá pak do bláta, protože se hladý na nohou neudrží, ten se klaunovi v blátě nemůže smát. Proto má každý principál v duši svého Kašpárka, aby mu poradil, jak slzavý oudolí nezarmoutit. Ti dva v šedivejch mundúrech nebudou chudáci, ale naopak velcí páni. Všude se najde pleška od konzerv. K žrádlu to nebylo, ale hlad je mocnej kuchař a my máme plech na helmy. Uděláme těm dvěma velkým pánům helmy, pár brků na ně jako chocho-ly a budou k našemu ctěnému publiku promlouvat náš dobrej mocnář Franc Josef a jeho štymkolega kajzr Vilém. Přijdou na scénu veliký, jak je rukáv dlouhej, a ctěné publikum se bude do nich strefovat a oni se budou na každěj zásah scvrkávat, scvrkávat, až budou docela malí. Našinec poporoste na mysli a třeba nám za tu osvětu dá správce lágru i...“ Paměť rodu uchovala závěr cedule loutkoherců Kopeckých: „...a za třetí plac prosíme něco zbytků od večere nebo hrst sena pro našeho koně“.

„Dělával jsem větší kumšt, když proletěl scénou Mefisto, klepalo se plechama a jeden foukal na scénu bengál.“

„Bengálu přece máme okolo dost a dost,“ řekl Kašpárek svému principálu. „Pro náš velkej a spravedlivej kumšt nám stačí list papíru a husí brk. Já malý pimprle podám jejich císařskejm veličenstvům brk. Podepište tu válku, císařské milosti, a podívejte se nám lidem do očí. No, podívejte se do očí ctěnému publiku, jestli máte kuráž!“

Principál se vydal válečným polem, jež bývalo kdysi vesnicí a polem orným, hledat zbylý husí brk a Kašpárek mu řekl na povzbuzení: „Principále, velikost kumštu se měří podle dopadu na duši publika. V rukou komedianta můžou být i císařové a králové malinký a maličký pimprle velikej utěšitel.“

Tak se v zajateckém táboře v italské Padule v té době, za níž vyrostl vrch San Gabriel do výšky pomníku padlých, narodili z rukávů zajateckého kabátu dva, kteří prošli dějinami. Putovali s principálem od Piavy k Adiži. Po skončení války byly obě loutky pod označením „Franc Josef“ a „Císař Vilém“ z ansámblu bratří Kopeckých uloženy co bojovníci za svobodu Čechů a Slováků v Památníku osvobození na Vítkově. Snad právě ty honosné tituly za německé okupace zachránily loutky před likvidací.

Dnes visí obě loutky v depozitáři Muzea loutek v Chrudimi pod demokratickým označením „panáci-dupáci“. Visí vedle souputníka dějinami a kriegskolegy Kašpárka, jehož červená barva na čepičce zčernala, tak jako časem zčerná prolitá člověčí krev.

Beneš Heřmanův vykročil z bitvy

TURNOV, Obrazárna při Muzeu Českého ráje. Obraz Mikoláše Alše, malovaný za spolupráce V. Jansy, V. K. Mašky, V. Bartoňka, velikosti 10 krát 8,5 m na motiv z básně Rukopisu královédvorského.

Chceme-li sáhnout na zázrak zmrtvýchvstání národa, který vedeme ve svém vědomí pod heslem Národ sobě, chodíme my venkované do muzeí svých městeček a dotýkáme se džbánek, čepců, výšivek a truhlic. Do jejich malůvek se stáhla a v nich přezimovala duše národa, aby se o pražské Národopisné výstavě roku 1895 slavně prokázala: já jsem neumřela.

Turnovští mohli poslat na Národopisnou výstavu plný žebříňák rozmanité krásy, vždyť tu od konce 17. století opracovávají kozákovské polodrahokamy, brousí do šperků české granáty, jsou slavní mistrovstvím v práci se sklem i kovy. Jenže oni furianti si jako trumf objednali u nejčestějšího malíře obraz největší na motiv nejrekovnější. Postavili svému obrazu obrazárnu, obraz visí v průčelí a rek z mýtů o dávné minulosti vojvoda Beneš Heřmanův je čestným hostem o vernisážích a kulturních matiné, pořádaných v obrazárně. A jako tenkrát, když česká duše ještě přezimovala schoulená v malovaných džbáncích, volá slovy Václava Hanky, psychoterapeuta v dobách pocitů malosti: „Hej, lidi! Nespěte jak blanické vojsko a poslechněte, jací byli vaši dědkové: Vskočichu hluci vz ručie koně, i skok na skok po vrazech se hnachu!“

Beneš Heřmanův dal znamení a bitva ustala. Benešovy voje se zastavily, i vraník urozeného Sasa nedoskočil a kyj reka koží oděného nedopadl na leb plenitele české země. Nedopadl kámen, metaný ze skály. Beneš vykročil z obrazu. Sestoupil ze skalnatého ostrohu, překročil rám obrazu i svého času a bral se dvoranou, již lemovaly obrazy Vladimíra Komárka. Drahnou chvíli rozrážely jeho kroky ticho mezi mlčícími plátny. Rekovný vojvoda hledal tvář, kterou by

oslovil jako vnuka svých vnuků. Nakonec oslovil portrét Muže s beránkem.

„Zdráv budiž! I když rád vidím tvou jarobujnou tvář, tvé kázání k zástupům se mi hrubě nelíbí. Je mdlé a neroznítí česká srdce k plápolu. Od památného roku Národopisné výstavy Léta Páně 1895 pobízím tuto Sasíky a zatracuji tvorce svého. Trpký úděl marné práce mi přisoudil, anžto v žilách našich budoucích koluje ne krev, ale medovina.“

Ten na obraze mlčel. Ba zdálo se, že se hlava muže k beránčímu rounu ještě víc přichýlila.

„Nu, neboj se,“ řekl vojvoda a zmírnil hlas. „Otec můj Václav Hanka mne z ušlechtilé mysli věnoval národu. Dal mi vznešený úkol v písni, jejíž slova zadržela co plamenný déšť v ochablá srdce Čechů. Má píseň se v českých srdcích zahostila a jsem s vámi živ, vnuku mých vnuků, tak jako byl živ Mikoláš Aleš, malíř reků a koní českých dějin.“

Muž na obraze mlčel a choval dál svého beránka.

Beneš Heřmanův souhlasil: „Dlužno obětovat bohům.“ Vzápětí však oslovil své bohy: „Nevzplaňte hněvem, bozi, na sluhu svého –, tento vnuk mých vnuků sám vám oběť nezapálí, an toho beránka nesvede zabít. Ani sokola na buku sedícího by nezhroutil, natož živého beránka, tiskna ho k vlastní hrudi. Oba mají srdce ztrpaslená strachem z krve.“ Obrátil se k muži na obraze: „Pošlu ti k pomoci někoho ze svých, aby dokonat žertvu.“ Pokynul k obrazu bitvy, aby vyvolal někoho ze svých kosmatých¹³ sršatců, a kráčel k dalšímu plátnu. Nebyla tu však nablízku tvář, kterou by oslovil. V temném pozadí obrazu vystupovala světle bělavá židle a chvěla se jakoby steskem po člověku, který vstal.

„Kam odešla?“ hledal vojvoda po sále. „Zmilitká¹⁴ zůstavila malíři toliko smutek. Bať že tu seděla ženská osoba. Po mužském by netruchlil a útlonohá židle by muže ani neunesla.“

¹³ Chlupatý, zarostlý. *Pozn. red.*

¹⁴ Milovaná. *Pozn. red.*

Bělonohá židle, zbásněná v samotu a stesk, neodpovídala. Vojvoda hledal ženu. Ale nebyla tady. Zastavil se před obrazem dveří. Nikdo jimi nevycházel ani neodcházel, byly to dveře jako takové a malíř vyjádřil jejich obsah, podstatu i funkci bílou barvou. Vojvoda si je prohlížel. „Zchudli jste na statku i na duchu, neboť ten zde namaloval jen dveře prosté, bez umné řezby a zdobného kování. My nitku po nitce z rozvátého přádla rodné řeči sbírali a zlaté vlákno pak s větrem a přeslem stříbrným synům a vnukům předali v naději, že jeden každý pěvec se stane přádelníkem skvostné niti dalšího národního živobytí.“ Rozhlédl se dvoranou. Když tu neviděl nikoho, kdo by mu odpověděl, opustil jazyk svých tvůrců a byl chvíli tím, kým byl, vojvodou, který střeží stezky. Prohlížel dveře na obraze a dumal, odkud kam vedou. „Jsou pootevřeny,“ shledal, když postřehl, že hranu dveří provází šedý stín. „Je tam škvíra,“ řekl směrem k obrazu židle. Po zákonu epické báje, v níž byl domovem, hledal nit příběhu. Ta ženská, co seděla na židli, odešla dveřmi a nechala tu smutného muže s beránkem. Ten chce obětovat beránka, aby se zmilitká vrátila, ale neumí zabíjet. Propadá se v stesku a nevidí, že ta ženská nechala dveře otevřeny. A malíř, který ty dveře maloval, neměl odvahu, aby je otevřel, ani aby je přirazil. Co když za těmi dveřmi někdo je?

Vojvoda z rekovné báje chvíli prohlížel šedý stín, jímž malíř zbásnil v bílých dveřích svůj pocit úzkosti, nejistoty a čekání. Pak se obrátil k muži s beránkem: „Do průrvy ve skále jsem stavěl pro jistotu stráž. Pošlu k těm dveřím chrabrého muže s kyjem.“ Pokynul k rámu, z nějž vykročil, a vyvolal z bitvy se Sasíky dvě koží oděných sršatců, aby tu s kyjem v ruce střežili bělošedou poezii Komárkových pláten.

O pardubickém strašidle a staročeském imperfektu slovesa „dāti“

PARDUBICE, pamětní deska na pardubickém domě v historickém jádru města zaznamenává data pobytu jazykovědce Jana Gebauera. Za renovace historického jádra města byla na fasádě domu objevena gotická kaplice se sousoším sokolnice a panoše s dřevcem.

Máry nesla nájemníkovi do druhého patra snídani. Léta služby ve verneřovském domě jí dala právo cítit se tu hospodyní. Metrem hospodyně měřila a soudila, že panstvo nepochodilo s novým nájemníkem špatně: pan profesor je tichý, sporádaný, boty čistí pečlivě o rohožku. Byla by to trefa pro slečnu Julii.

„Šťastný dobrýtro, pane profesor.“ Tedy ne že by jeden čekal, že pán aspoň kejvne, je zahrabanej do papírů, ale... „Neobtěžovala bych, kdybych věděla, kam postavit táč. Pro lejstra není plac!“

Nájemník zvedl hlavu. „Plac – táč.“ Věru poklesla mateřština venkovanky v panské službě. „Poslyšte, jak byste totéž řekla u vás doma?“

„To jako co? Dobrýtro přejou u nás ve Lhotě jako tu v panským domě v Pardubicích, když se srounávají lidi s lidma. Ve Lhotě možná přidají Pámbu dej.“

„Ano, když se srounávají.“ Profesor se usmál přátelsky. „Podle vaší výslovnosti dvojhlásky ou jsme krajané. V ústech východočeského venkova je to krásně znící dvojhláska, masivní, táhlá, jakoby nekonečná.“ Upejpala se. „I houno. Jeden mluví, jak mu zobák narost.“

Profesor kývl: „Toto slovo je velmi vhodným dokladem k charakteristice východočeské dvouhlásky ou, i když by se ovšem našla slova libozvučnější. Nicméně pro hutnost a pádnost odpovědi

má své oprávnění. Měl jsem na mysli něco jiného: jak ve Lhotě nazývají předmět, na němž přinášíte snídani?”

„Pán myslí táč? Táč jsme ve Lhotě neměli. Chleba jsme mívali na vošatce a kyselo postavila máti na stůl ve vokrouhlíku. Ted’ kdyby byl pan profesor tý dobroty a ukázal, kam mám postavit ten táč, abych třeba neumastila lejstra.“

„Chápu. Promiňte. Hned se pokusím přerovnat materiály, abychom se spolu srounávali, paní.“

„Jakápak paní. Jenom Máry.“

„Tedy zde tento levý roh stolu budu udržovat prázdný, Máry. Máry, to je velice tvárné jméno. Kolik odstínů a jaké možné charakteristiky! Mařence sluší na hlavičce červená dětská karkulička, paně Mářince plesový vějíř. Jméno Marie budí pocit vážnosti, cudné zbožnosti, evokujíc představy náboženské.“

Zasmála se. „K Máry pasuje zástěra a smeták. Nevošklivější si říct to na plnou hubu. Bylo nás doma jako kuřat pod větší sejto, tak se jménem nedělali kmoťři orace a páter křtil, na jakýho svatýho se kdo narodil. Já nafasovala svatou Barboru. Ale tady mi panstvo říká naše Máry po bejvalý kuchařce, aby se jim to nepletlo, jak se služebnictvo střídá. V tomhle pokojíku se taky střídají nájemníci. Říkám každému pane profesor. Je to zavinšovaný místo. Tak si nechají šmakovat, pane profesor. Až posnídají, přijdu utřít ten levej roh stolu handrou.“

„Poslyšte, Máry...“

„Vinšujou si ještě něco?“ Copak má služka kdy klábosit? Zdá se vosamělej. Do hospody nezabrázdí, zavrtanej v lejstrech jako sysel v díře.

„Vyslovila jste se o zdejšíh pokojíku jako o místě zavinšovaném. Nemám na mysli německý přídech toho slova. Je přirozené, že jazyky v živém proudění nasávají výrazy navzájem. Myslela jste výrazem »zavinšované místo« prokletí, zlé čary nebo něco podobného?“

Zamyslela se. „Kletba je silnej tabák, protože kde se klatbuje, tam se nekřtí, nepohřbívá, nepochovává do svěcený země. Tohle je jenom zavinšovaný místo, protože tady každýho profesora potrefí

sedmá svátost. Co pamatuju, ať jako služka, tak pozdějc na místě kuchařky, každej se votaď voženil.“ Není to zbůhdarmý klábosení, protože slovo k slovu a ledacos potřebnýho člověk druhýmu nadhodí. Marjápano, je jaro, von sám nad lejstrama a slečna Julinka nad vyšíváním. Budou z toho sezení voba hrbatý.

Profesor zamítl: „Mne zdejší čarokouzlo s největší pravděpodobností přeskočí, neboť plat suplenta, který se teprve hotoví k závěrečným zkouškám učitelské způsobilosti, nedává předpoklady k založení rodiny. Nadto jsem posud dlužen otci pět set zlatých, které jsem dostal z domu na studia navíc proti ostatním sourozencům.“

Nejspíš takovej sirej brabec, brzy vypuštěnej do světa, usoudila Máry. Podívala se k nebesům za okny. Inu jo. Když ženská vostará ve službě a umřou všechny svý vokolo ní, je jí každej ztracenec za syna, aby srdce neklapalo naprázdno.

„Item jičínskému strýci jsem povinen splatit půjčku pětasedesáti zlatých na knihy.“

Pomyslela si: tohle by mladej v salóně naší milostpaní neměl říct nahlas. Je to manželka pardubickýho měšťanosty a bere na byt jen lepší pány. Ale zase na druhý straně si takovej nedělá čáku na věno, když je uvyklej počítat krejcar ke krejcárku. Copak mohli naši páni nastřádat pro Julinku, když má sedům bratří?

„Vracím se k pojmu zavinšované místo,“ řekl suplent. „Poslyšte, Máry, ten, kdo tu bydlel přede mnou, neupozornil někdy na nějaké zvláštní úkazy?“

Úkaz – co to je? Hochu milej, meškat se nemůžu, je čas postavit na poliuku. „Dělám, co je moje práce. Čistou vodu do umejvadla po ránu a tác se snídaněj na stůl. Občas převlíknout postel. Pane profesor, služka v dobrým domě je zvyklá nevidět, neslyšet a nevynášet řeči z domu. Jakejpak úkaz?“

Suplent to pokládal za otázku po obsahu pojmu úkaz. „Snad to ani není řeč, i když ono jemné ševelení, slýchané za podvečerů či za nocí, zdá se být artikulované a mít rytmus přízvučný. Jakkoliv je naše mateřština bohatá, přec jen těžko najít slova, jež by přesně tlu-

močila zvukový vjem. Jako by tu někdo za nocí přadl jemné předitivo. A sem tam to cinkne. Zazvoní poezií jak Zlatovlásčín vlásek.“

Tohle má z leister a knížek, usoudila Máry. To dělá zvonění v uších a smyčky v makovici. Nahlas řekla: „Špacírujou při přemejšlení, stoupnou na vrzavý prkno a v cinkostnu zazvonějí skleňičky. A nábytek taky něco pamatuje. Může tu tikat červotoč. Anebo vržou po střeších kocouři. Jémíne, kór když je jejich čas!“

Suplent souhlasil. „Jistěže najdeme věčné vysvětlení. Rozumějte, milá Máry, jde mi o vysvětlení neznámého jevu, nikoliv o jeho odstranění. Neboť je to jev příjemný, ba navozuje pocit libosti.“

„No jen když si na nic nestěžujou.“

„Nicméně to narušuje soustředění mysli, tolik potřebné ke studiu. Světlo, zvuky, záblesky zvenčí, vůně – to všechno rozptyluje mysl.“

I propánajána, venku boží den a ten člověk zatahuje záclony. A v noci bude mrhat petrolkou, aby viděl.

„Noc je plná všelijakých zvuků,“ řekl jako na omluvu. „Když za dne rachotí vozy po dláždění, jsou to zvuky pojmenovatelné a lze je přitlumit zavřením okna a závěsy. Za noci však...“

Je venkovskej dřič, usoudila Máry. Kdyby dělal selskou práci, usne jak špalek. A postel je letitá, každé nájemník v ní vyležel jinej důlek. Ta matrace má paměť. Přestárlá matrace, starý dům a léta služby splynuly v jedna tristia stáří. „Jsme starobylý město,“ řekla novému nájemníku. „Kdyby třeba jen prolitý slzy vsákly do zdí a dělaly po barákách plesnivý kouty a mapy v malbě –, inu jo, musíme častějc bílit. Každé dům má za vraty svou nějakou pohádku.“

Služka dědičného jména Máry utřela slzu. Slzu za všemi příběhy za vraty domů, které spolykala její paměť. Nepřišlo jí na mysl, že zdejší dům spolkl i její vlastní odžitá léta. Jakápak vlastní léta – neměla jich. Stará služka je paměť domu a její srdce je trezor na zdejší lásky a žaly. Jestli má starý dům svou Bílou paní, bloudí tady chodbami v šátku a se smetákem. Utřela slzu, otřela i levý roh stolu od drobků po snídani a skládajíc nádobí na táč provázela uklizečím rituál kastelánským průvodním slovem, neboť stáří, nabitě příběhy poskládanými v paměť, je brebtavé: „Ten dům naproti má zazděný

milence. Aspoň to tak vypravujou. Zalíbili se v sobě von a vona, kruťáckej pantáta tomu nepřál, a když spolu utekli, dal udělat aspoň jejich podoby a ty kázal zazdít. A ty zazděný se mstějí už kolikátý pokolení všem pantátům, co nepřejou lásce, a špitají milounký slovíčka, našeptávají a svádějí k milování.“ Návyk nepostát zbůhdarma připojil dovětek, aby klábosení s nájemníkem bylo k něčemu. „Pám-bu dá, že ty dva dojdou vykoupení, protože krom slečny Julinky v našem ani v protějším domě není žádná další panna na vdávání. A s Julinkou mužskej nepochodí špatně, tichá jak ovečka, výbavu sama šila i vyšívala.“ Mělo to nahlas nevyslovený protějšek: s nimi by, mladej pane, Julinka nedopadla taky zle, jsou pořádnej, nekuný-rujou zbytečně, boty čistěji o rohožku. A zdá se bejt uznalej. Poudám, venkovskej člověk je zvyklej ctít mozouly i u druhýho.

Suplent si místo odpovědi přechistil brýle a vrátil se k listinám.

„Než se zaberou do práce, setřu tady, než bude čas pro kuchyň.“

Kývl. Máry stírala podlahu a meditovala o novém nájemníku. Venkovskej dřič se nezapře. Na práci až chamtívej, jako by z toho broulení do lejster čekal sklizeň. Ždímajíc hadr zahleděla se oknem do nebes modra. Za léta střídání pánů v tomhle pokojíku z toho mám takovej rozum: tam nahoře, odkud sypou na zem vtipný semínko, jsou tuze vysoko a nedohlídnou, co kam padá. Do chudýho baračistě nasypou mírku a vstane to planý jak semeno na skále, protože – málo naplat – živnou půdou pro studia je tatíková plná šrajtofel. Nadaná hlava vstane jak zakopanej poklad a z těch pak rostou zbytečný muderlanti a rebulanti. V lepším případě spolkně takovýho arcibiskupskej seminář a proto je po farách tolik vlastneckejch hlav a špatnejch farářů. No a když se nedostane do lepších domů darů shůry, nic se nestane, prázdná makovice voblíkne bílý sukno a udělá u císařpána lajtnanta, a proto je mezi nima tolik prázdnějch řvánů. Kasino, bitky a pitky... „Budou si přát po večeri, abych skočila pro pivo, nebo zabrázdějí někam mezi pány?“

Zavrtěl hlavou. „Nejsem hospodě zvyklý.“ Nejspíš usoudil, že by si stará Máry za projevenou starost zasloužila slovo navíc, protože přidal řeč o hospodě: „U nás v Oubislavicích bylo do hospody tuze

do kopce. Jak obrazné v řeči lidu: Vesnička Brdo na svahu Kumburku nad Oubislavicemi, připomíná jménem hřebínek, držící nahoře osnovu na tkalcovském stavu. Říkal můj děda o té hospodě na Brdu: kdyby cestu k ní stavěl vůl, který tam vleče náklad piva, vedl by ji povlovně serpentýnou. Ale že ji navrhl císařský inženýr ve Vídni, narýsoval přímku, jako by tu hospodu brali šturmem vojáci.“

Máry sepjala ruce: „Poslechnou, pane profesor, snad je pro ně líp, že nejsou na velkej holport a že jsou takovej kalcouskej nemluva. Někdy se sejde společnost i v dobrým domě, jako když se špatně rozmíchají karty, a příbuzenstvo si taky nikdo nevybírám. Kdyby to, co řekli o voloj a císařpánským inženýroj, řekli v salóne naší milostpaní, utrou s učitelským místem v Pardubicích hubu.“

Suplent se vrátil ke svému studiu. „Milá Máry, i když rád naslouchám živému jazyku lidu, který by měl být pramennou studnicí spisovnému jazyku českému, časová tíseň mne nutí vrátit se k psacímu stolu. Ostatně leží na něm na třicet sešitů písemných prací mých žáků, které třeba opravit, ohodnotit.“

Stará služka panského domu, která jako lék proti vlastní sirobě přijala srdce Bílých paní, aby mu půjčila vlastní tep, hledala prostředek, jímž sdělit novému nájemníku své varování.

„Vždyť už jdu. Jen jim sem ještě přinesu věšák.“

„Věšák? Toho mi netřeba. Nač věšák? Omnia mea mecum porto, čili potřebný oděv mám na sobě a knihy, které jsem přinesl v kufríku, jsem vybalil, rozložil, utřídil podle potřeby. Tak jako je tomu od mých studentských let na jičínském gymnáziu. Tehdy jsme bydleli s pěti dalšími studenty na valdickém předměstí v přízemní světnici za třicet zlatých šajnu ročně, každý máje svou postel a svůj kufr pod postelí. Každé nedělní ráno mi přinášel otec, čeho jsem na týden potřeboval, kromě prádla brambory, pecen chleba a v kastrolku sádlo.“

Máry sepjala ruce v tichém rozjímání. Pracovitej a zbytečně praudomluvej. To je tuze daremný vybavení pro život ve městě. Pak řekla rázně: „Přinesu věšák. Protože kampak by pověsili hasičskou helmu, muzikantskej inšterment a čapku s pírkem sokolím?

Uvidějí, co jim toho přibude za pár tejdnu! Jsou český učitel. Každý z pánů profesorů v tom lítal jak perpendykl, až se radši voženil, aby měl výmluvu na manželku.“

Suplent se zabral do své práce a Máry, štrachajíc se po schodech na půdu pro věšák, rozprávěla s domácími strašidly svá mateřská bání. Mladej je udělající. Kdoví, co kdo na něj naloží. Je zvyklej poctivosti a kampak to s ní přivede? Kdyby se aspoň ozval ten jičínskej strejc, hochu, hleď si študija a neved' zbytečný hovory, ať se neznelíbíš nebo nezapleteš, visíš mi posud pětasedesát zlatejch! Někdo by ho měl držet při zdravým rozumu. Když ne nic jinýho, tak ženská. A tak se, otírajíc putovní věšák od půdního prachu a pavučin, obrátila patronka mlád'at, hnízdicích v nájemném pokoji, o pomoc k těm dvěma zavinšovaným, co si za nocí předávají milostná slůvka.

Máry odhadla nájemníka dobře: byl z rodu venkovských poctivců, kteří si dají s každým zadaným úkolem, s nadhozenou otázkou či nástrahou i úkladem důkladnou luštitelskou práci. Ostatně nový nájemník si vskutku nestěžoval. Domácí noční strašidlo vytvářelo svými zvukovými projevy prostředí, jež ladilo s tématy písemných prací, které připravoval ke zkouškám své učitelské způsobilosti. Šlo mu však o definici neznámého jevu, a to pokud možno nejpresnější, podloženou důkazem. I připravil podmínky experimentu k probádání jevu, který jej co vědce zneklidňoval a vzrušoval. Naaranžoval podmínky svého pokusu takto:

Za prvé zavřel okno všem májovým vůním, jež by mohly, přicházejíce zvenčí, ovlivňovat smysly a evokovat nálady.

Za druhé zatáhl záclony i sametový závěs, aby zdvojenou izolací zabránil možné interferenci zvukových vln, přicházejících zvenčí, se zvuky, vydávanými domácím nočním strašidlem.

A za třetí odložil na desku prádelníku materiály, shromážděné k písemné práci z němčiny, neboť tlumená noční šeptání se zdála mít hudbu české řeči a k zadání „O německé stavbě verše ve srovnání s antickou“ by zůstala s největší pravděpodobností netečná.

Za čtvrté utřídil materiály ke zkouškám z českého jazyka do hraniček na psacím stole podle orientace k problematice jazykové až

literárněvědní. Jako vědec si musí klást otázku proč, přecházejí za nocí sem a tam, ať po úhlopříčce pokojem, či po spojnici bodů od knihy ke knize či od listiny k listině, vnímá tajemné ševelení jako tu více a onde méně slyšitelné.

A tak přecházel pokojem a mapoval si slyšitelnost zvuků: u hraničky materiálů, zadané profesorem A. V. Šemberou pod heslem „Jak postoupila česká jazykověda od Dobrovského do současnosti a zda v té době pokročili také čeští spisovatelé ve správnosti jazyka“ se strašidlo jakoby zachechtalo. Jakési záškuby a nic dál. Jazykové reformy Jana Husa také zvuky obešly obloukem a minuly bez valného zájmu. Zato u otázky z české literatury po básních Rukopisu královédvorského se zvuky jaksi zabydlely. Profesor nastražil strašidlu báseň, o níž se domníval, že se stříbřitým chvěním a cinkáním a poezií Zlatovlásčina vlasu nejspíš ladí. Ale k očekávanému souznění nedošlo: domácí strašidlo obešlo stránku s verši „Kdybych věděla, kytice krásná, kto tebe v kyprú zemicu sáže“ a ztišilo své šepoty až do polohy, jakou učitel vnímá co nedovolené napovídání. Zkusil zalistovat básněmi Rukopisu královédvorského a snažil se zachytit a rozšifrovat zvuky, jež se podobaly šuškáni s opakovaným ššš... Převracel listy, přecházel od lyriky k epice. Nad básní, v níž se Tataři dávají na útěk před chrabrymi vojsky křesťanů, uslyšel jasně „zaměši se chám jich krutým hněvem ššš... zaměši se ššš...“ Profesorovu mysl osedlala škola natolik, že se mu vybavila třída, lavice, a z lavice napovídá kdosi, že v básni o bitce s Tatary ve slově „zaměši se“ má být správně nad s háček, ššš..., zaměši se, čili chám se zaškaredil. Zaměši zraky, strašidlo se zaškaredilo nad pravopisem Rukopisů a napovídá, jak by to mělo státi správně. V sérii dalších šeptavých ššš... pochytil profesor tvar „dadieše“. Kde stálo v básni „dáše“, napovídalo strašidlo správný tvar staročeského imperfekta u slovesa dáti: „dadieše“.

Skoro nemile nesl zaklepání. Nese-li hospodyně večeři, věru zapomněl na slib nechat pro podnos s jídlem volný levý roh stolu!

Ve dveřích však nestála stará služka. Sám májový podvečer vkročil vtěliv se v podobu černovlasé panny.

„Sama slečna Julie ráčila...“ uklonil se dceři domácího pána.

„Máry má dnes volno pro návštěvu májové pobožnosti,“ řekla slečna Julie. „A já jsem ráda donesla panu profesorovi večeri místo ní. Pažitková omáčka k hovězímu je mile jarní.“

„Jak milé překvapení,“ uklonil se suplent, bohdá vbrzku profesor. Nemyslel dívčí krásu ani lahodu omáčky: měl na mysli lahodu české řeči, tak svěže znící a nezvykle z úst měšťanských dcerek: pažitka místo šnytlíku a omáčka místo sósu!

Slečna Julie položila podnos, nikoliv tác, na levý roh stolu a dodala: „Nemohu pana profesora zdržovat při studiu k závěrečným zkouškám. Ráda bych však přece pověděla o programu v České besedě, kde i já měla své číslo v přednesu básně. Až budete mít chvílku k odpočinku, přečtěte si program večera. Dopis je pod ubrouskem.“ Pod ubrouskem, nikoliv v servítku... Kývla na pozdrav a zmizela tak tiše, jak přišla, sestřička luzných zjevení a dobrých víl, jež za májových nocí patronují poutníkům na cestě za štěstím.

Suplent odhrnul závěsy a vpustil do místnosti vlahý podvečer i s vůní konvalinek a všemi vůněmi, jimiž voní máj. Přečetl v posledním záblesku dne u okna dopis k pořadům České měšťanské besedy v Pardubicích, dopis bez jediné pravopisné chyby, a zahloubal se nad kouzly zdejšího domu. Tušení spřízněné duše činí vlastní rozum jistším a bezpečnějším na cestách citu i vědění, řekl sám sobě. Ke správnému tvaru staročeského imperfekta slovesa „dāti“ mne přivedla bezpochyby blízkost Juliina. Bylo mu, jako by se rozhrnuly závěsy a na horizontu, utkaném ze všech dochovaných staročeských textů v hustou mlhovinu, zazářil tvar „dadieše“. V ionizované atmosféře vlastního citového vzrušení zachytil vnitřními receptory, zatím nepojmenovatelnými, milostná slůvka, jež kdysi v pradávnu oni něžní proklatci lásky – zmilitká zmilitkému – navzájem sobě dadieše. Dadieše, Hynku, Viléme, Jarmilo! Dadieše, Václave Hanko! Básníci nazývají takové chvíle políbením Múzy, vědci intuicí. Nikdy by neuvěřil v moc intuice, kdyby ji právě teď neokusil. Ovšem intuice je jen světylkem na počátku cesty. Nemá-li

být bludičkou, vedoucí do bezcestí, jest nezbytné usednout opět k listinám a pilným srovnáváním staročeských památek i jejich zlomků doložit, k čemu dospěla intuice. Táž intuice, jíž právě přiznal spolupodílnictví při vědecké práci, mu napovídala, že dívka Julie Vernerová je ta jediná a pravá mezi všemi pardubickými panami, která dopřeje muži po svém boku stejnou měrou klid ke studiu i pel zlatého kapradí, po jehož spršce i myšlení vědce jiskří.

Staré služce, když přinesla ráno snídani, nemusel vykládat pranic. Byla zvyklá nevidět, neslyšet a nevynášet řeči z domu, strážkyňě neposkrvněné fasády domovních průčelí i všech šepotů, vsáklých do zdiva a zazděných ve výklencích. V ovzduší pokojíka se posud chvělo zářivé imperfektum slovesa dáti, ovinuté spirálami „Hynku, Viléme, Jarmilo“. I když je příští učenec, skloněný opět nad lejstry, ustálil ve zvolání „nikoliv dáše, nýbrž dadieše, Václave Hanko!“, poděkovala stará Máry, Bílá paní verneřovského domu, oděná v zástěru a opřená o smeták, domácím nočním strašidlům a slíbila zapálit svíčku na dobrý úmysl jejich vysvobození.

Až za čas zaslechl pak jiný zamilovaný mládenec slůvka, která před třemi staletími krásná sokolnice a panoše s dřevcem sobě nazvájem dadieše:

„Pane mistr, tady snad někde hnízděj slavíci,“ řekl mladší tovaryš zednickému mistru, když opravovali fasádu domu.

„Máš v uších muziku po včerejší tancovače,“ houkl mistr. „A jestli mi tu budeš baletit ve vejšce, rozkejváš lešení. Dej si na mě pozor!“

„Fakt, pane mistr, já vás nehoupám. Něco tu je. Zkuste poklepat. Zazděnej poklad nebo jeptiška. Tuhle a támhle!“

„Namoutě. Vopovaž majzlíkem! Na poklad vopatrně!“

Zklamání. Houbelec poklad. Jenom štátuje starodávny. Von a vona. Mezi nima trpajzlík.

„Třeba jim nosil milostný psaníčka, když pantátové nepřáli. A pak je zazdili všechny tři.“

Mistr zavrtěl hlavou. „Ty se z těch holek tentononc. Snad začneš i básnit.“

Odkrývali spolu gotickou kaplici, ostrůvek poezie skrytý pod fasádou, a tak došla milenecká dvojice i s šaškem – tlumočníkem lásky v rámci renovace historického jádra města Pardubic po třech stoletích vykoupení.

Matrona z majoliky

HRADEC KRÁLOVÉ, alegorická socha v průčelí Krajského muzea, autor Vojtěch Sucharda.

Mohla by modelka vypovídat, jak to bylo? Jak se zrodila socha? Sochy, byť z kamene, rodí se z přejemného přádla za hranicí snů. Ba spíš právě na hranici, kde se sen a skutečnost dotýkají: neboť socha je ten kus našeho hmotného skutečna, kde se sen vtělil do kamene.

O čem to byl sen... O čem přemýšlela osoba, kterou si sochař vyhlédl, aby ji přenesl do kamene a posadil do průčelí domu? Modelky se zpravidla nestarají, kterému kameni půjčí sklon šíje či záda. Božka nebyla modelka z profese. Mohla by vypovědět, nač tehdy myslela, právě tak jako všechny ženské od pětaticeti do čtyřiceti: měla jsem starosti. Ty s sebou pětaticátnice vláčejí jako nákupní tašku. Jenže Božka by věděla dost určitě, jakou měla tehdy starost, neboť to byla starost, jaká obstoupí člověka jednou za život: Božka prodávala dům. Seděla v předpokoji notářovy kanceláře a vedla se svou starostí životně důležitý dialog. Ne že by nebyla starostem uvyklá. Byla z těch, které se snad už rodí s nákupní taškou v ruce. Božka však měla radši proutěný košík, protože košík má pevné dno a omáčka z kastrolu nevyšplíchne, když jeden klopýtne na staveništi o trám, o pytel. Tatínku, v tomhle kastrolu máte polívku. V druhém omáčku a knedle. Chleba v šátku. Hadr na ruce jsem vám vzala s sebou. A tuhle nate sirky, abyste je nehledal po kapsách, až přijde chuť zabafčit si. Božka s košíkem prorůstala do pořádku zednického dne a organismu stavby, až si jí všiml polír. Holka, nechtěla bys na stavbě vařit? Vždyť je to málem hřích, starat se jen o jednoho strávnicka! Tenkrát musela odmítnout: zbyla po nebožce mámě doma nedorostlá havěť. Když havěť dorostla k lopatě přidavače, k zednické lžici, přikývla polírovi. Jenže jakápak radost: její čas k milování byl ten tam. Vzala z přihrádky osudu hodnost polírky i starost kuchařky pro houf tažných mužských. Možná jí i Růžičková záviděla, když

přišla prosit: „Jemnostpaní, přimluvějí se u pana políra, ať vezme mýho vožralu do práce, máme děti.“ Stárnoucí polír Božce děti nedal. Zato jí na smrtelné posteli odkázal dům. Starost s prodejem domu byla jiná než všechny starosti doposud, měla jiné rozměry, byla těžší, nasáklá octem cizích životů, a když sáhla Božce na svědomí, drásalo to. Tuto starost, jež na ni dolehla, neuměla Božka zhodnotit, neboť starosti, které až dosud tahala ve svých nákupních taškách, brašnách a košících, byly starosti poctivé a spravedlivé.

„Paní, bolejí vás záda?“ zeptal se mužský, který tu na něco taky čekal. Božka ho teprve teď vzala na vědomí. „Ptám se kvůli té židli, co na ní sedíte,“ řekl mužský, jako by se jí omlouval. „Já jsem řezbář, víte. Zrovna jsem dělal židle pro náš byt a dlouho jsem si s židlemi povídal. Já se totiž nedávno oženil.“

Božka se usmála. Pak se stáhla do výrazu, jaký příslušel k vdovímu zbarvení: „Já svýho pochovala.“ Starost jí sáhla po hrdle a přidusila dovětek: odkázal mi dům a já koukám ten dům ze sebe strážat.

„Ta židle je špatně tvarovaná,“ řekl řezbář. „Sedíte na ní jak kněžna Božena na trůně v Posvícení v Hudlicích.“

„Já jsem Božena,“ řekla vdova.

Řezbář se trochu zarazil. Připojil na omluvu: „Vyřezávali jsme totiž loutky pro principála Majznera, ještě na Pace v otcovském domě.“

Božena se nemohla urazit. Ten vysoký hranatý mladík se podobal svému kumštu, jako by i jeho tvář vyřezali z dubového dřeva.

„Otcovský dům – tam jsem ještě brousil a zakaloval tovaryšům dláta, chodil jim pro tabák,“ zavzpomínal. „Stálo u nás na fasádě: Když se ti nelíbí dům můj, postav si za své peníze dům svůj. Tak teď kupuju svůj dům.“

„Já svůj dům prodávám,“ řekla Božena a byla ráda, že má komu sdělit svou velkou starost.

Setkali se u pojmu „dům“. Zdálo se však, že se jejich myšlení berou odlišnou cestou.

„Kupuju dům od bratra,“ rozprávěl řezbář. „Rozumí mi, že musím dál po svém. Je to dobrý bratr.“

„Já se chci svého domu zbavit,“ řekla Božena. „Nepřinesla jsem do něj věno ani dědice.“ Ulevilo se jí, když tohle vyslovila nahlas. Tak to platilo po rozumu matek a tchyní, jak v domě popořadě držely žezlo. Cítila: koupila jsem si klobouk, když tchyně zavřela voči. Ale stejně ho v průjezdě sundávám, protože i za bílého dne cejtím na pavlači její stín. Radši se tlouct po maringotkách za zednickým houfem – není to doma, ale taky ne v arestě. Narovнала na hlavě svůj trucklobouk. Neseděl náležitě, protože pod ním vřelo. Nechci nebožce ublížit, jenže stejně se to stane, protože – „Pražská obec kupuje ten dům na bouračku“. Jestli prodám, zaplatím jí za ty peníze hrobku. Mramorovou s andělem. S nápisem MAJITELKA DOMU. Chci dnes vyhovorit u notáře, aby mi dali zálohu napřed. Firma Gabriel a Kujal vyzlatí ten nápis do mramoru, dokavad je to ještě pravda. Dokavad ten dům stojí. Posadila se na své židli rovně a důstojně jako ten, kdo právě splatil své dluhy. Kdo se může ohlédnout nazpátek i pohledět kupředu stejně jasným zrakem.

„Paní, prosím vás,“ zaprosil řezbář, „vydržte, prosím vás, ještě chvíli takhle sedět. Řeknu bratrovi, že jsem našel ženskou, jakou jsme hledali. Ani Hlaváčková, ani Slepíčková nebo Lhotecká... Jak se jmenujete, paní?“

Nerozhorlila se na něj, jak by se slušelo na osobu v klobouku, který snad slétl na její hlavu z dekorativních panó¹⁵. Život po stavbách ji naučil slyšet pravdu o díle z řeči lidí a tenhle člověk mluví teď ve jménu nějakého díla.

„Paní,“ snažil se vysvětlit, „pražská obec – tu moudře a tu nemoudře – bourá staré baráky, protože chce prostor pro nové stavby. Nám dal prostor Hradec Králové. Když chci ukrojit z prostoru, nesmím mu ublížit, ale musím do něj vrůst a dát mu punc a krásu doby, ve které žiju. Nevím, co udělá pražská obec s místem po vašem nebožtíku baráku, ale my právě teď stavíme korunu městu českých

¹⁵ Dekorativní obraz. Pozn. red.

královen. Muzeum v Hradci.“ Říkal to jako kníže Oldřich, když mluví ústy principála ke ztichlému sálu velkou vlasteneckou řeč.

Polírka ožila. Stavitel byl polírský pánbíček. „Vy jste stavitel?“

„Sochař. Sochař a řezbář.“

„Aha.“ Sochaře neznala, ti chodili, až když polír odvelel svoje lidi.

„Socha v průčelí domu není paráda, ale část tváře budovy. Hledáme...“ neřekl ženu, které už se život dotkl a ona to unesla. Opsal věk zralých žen měkčí větou: „Hledáme ženu, které by slušel Eliščin pás.“

Muzeum. Eliščin pás. Nejspíš nějaká vzácná věc, kterou v tom muzeu chtějí uschovat nebo vystavit. Třeba opasek po královně. To všechno byla pro ni slova odjinud. Nevěděla, co na to říct. Uměla hníst věty jen z kuchyňských potřeb nebo je stavět ze stavebního materiálu. Zeptala se jako polírka na stavbu v Hradci. Jaký že to bude barák.

Nemohl jí ocitovat Volné směry, byla to i pod módním kloboukem nejspíš prostá žena. Sám sochař nebyl z rodu teoretiků-diskutérů, spíš ho to táhlo domluvit se s lidmi. „Podívejte, paní. Muzeum je něco jako otcovský dům pro všechny lidi toho města. Tam jsou věci, které člověk vytvořil rukama a šly s ním. Člověk šel pod kámen a věc zůstala, uchovala jeho dobu, tak a tak jsme se měli, z toho jsme vyšli my i naše myšlení. Muzeum je velký otcovský dům pro lidi toho města, je jejich kotva v krajině.“

Božka mlčela. To tak – pořád by to šlo se mnou. Chci z toho ven!

„Člověk, ať o tom ví, nebo neví, chce, nebo se zpěčuje, nese s sebou odkud vyšel. Sochař může mluvit řečí kamene i o Bílé hoře. Potřebujeme však mluvit k lidem své doby, a proto hledáme řeč, jakou i oni teď mluví. Budova i kámen přejímají jazyk doby jako každá věc, která obcuje s člověkem. Váza, nádobka, klobouk.“

„Dejte pokoj,“ řekla Božena. „Někdy je domluva těžká přes práh. Dokavad vona žila, nevodvážila bych se tohleto posadit na hlavu.“ Kauza „tchyně – klobouk“ splývala s kauzou „já a ten jejich barák“.

Sochař pokračoval: „Neseme v sobě, co bylo, ale umíme to přehodnotit a jít dál po svém. Nebudeme lepit na baráky, které teď stavíme, parády po dědečcích, protože už se strojíme a myslíme jinak. Hradec vychází z hradeb. To je i idea té stavby v Hradci Králové. Hradec je moderní průmyslové město. Budova, byť v ní budou uloženy památky na minulost, musí nést tvář současného Hradce.“

Hm. Hradec vychází z hradeb. Božena si to přeložila jako souhlas vystěhovat se z haraburdí. Kdyby byl ten Hradec blíž, chtěla by tu budovu vidět.

Sochař hledal slova. Jmenoval materiály, aby rozuměla. Červená cihla. Pásky hrubé omítky. Kov a kámen. Materiál by měl promluvit svou vlastní přírodní krásou. A posláním budovy – její službu historii města i budoucí jeho tvář by měla vyjádřit socha ženy, a proto hledáme, jak jí to říct, hledáme statnou a moudrou ženskou.

Vyznala se v materiálech. Představila si samu sebe v pískovci.

Sochař ji opravil: v majolice. Dal rozměry: čtyři metry výška.

Božka si představila velmi veliký okamžik, kdy se rozhodla prodat dům, zaplatit z těch peněz hrobku své tchyni i mužovi, splatit dluh životu minulému a vyvázat se ze všeho, co bylo, představila si ten mezní okamžik svého života zvěčněný v majolice. Nevěděla, že tím vlastně vstoupila v proud, kterým pluje mladé umění přelomu století: vyvázat se z minulosti a vytvořit styl dneška.

Tak se dostala do domu Suchardových.

Byl to úplně jiný dům, než jaký stavěli její strážníci. Ti se stěhovali se svým polírem tam, kde potřebovala firma postavit ulici. Blok domů. Hornický Žacléř. Cukrovar v polabské rovině. Tovární halu, provozní budovy a ulici pro dělníky. Na vilu pana továrníka nechtěl polír přibrat do party Růžičku, protože vila se podobala parádami Národnímu divadlu a Růžička byl ožrala, kterého radši nepustit k ušlechtilé práci. Vila Suchardových se nepodobala žádné z továrnických vil, na které nechtěl polír Růžičku. Božka neměla výraz pro krásu, jež byla jiného rodu než všechny stavby, za které věnovala firma polírovi zlaté hodinky. Vila Suchardových vyrůstala ze zeleně zahrady jako prostor, který si tu vyzdili a prosklili, aby se

v něm mohli rozklenout se svou prací. Neboť tady se rodily sochy. Božka sepjala ruce a představila si sochu, jak z prostoru náměstí nese myšlenku všem, kdo tudy projdou...

Když vešli dovnitř, bylo to jakoby z náměstí do tepla, neboť dřevo, kůže i barvy se tu vzájemně prostupovaly v ladném seskupení a vstupovaly ve tvarech nábytku v příbuzenské svazky.

Nahoře v ateliéru se rozevřela stvořitelská dílna: tady se, pánu bohu na dohlédnutí, rodili panáci z hlíny, sádry, kamene... Ale nebyli tu jen panáci, byla tu hlína, stvořitelovo těsto, a z hliněného těsta vystupovalo podivně krásné lupení seskupené v celek. Božka ve vdovím šatě chodila až dosud jen alejemi náhrobních pomníků. Zeptala se: „To bude, až to bude, paráda pro urozenou hrobku?“

„To je model sloupové hlavice pro svatovítský chrám.“

Božena zpokorněla v tiché úctě.

Sochař zatím vykládal o svém díle: „Stavitel počítal s tím, že budou hlavice vysekány, až se dokončí stavba chrámu. Pro výzdobu hlavic sloupoví ponechal kamennou bosáž. Když se odstranilo lešení, přizval architekt Hilbert k výzdobě dómu české výtvarníky. Dělán pro Hilberta modely hlavic a slíbil jsem, že hlavice i provedu. Hilbert si přál, abych užíval hlavně gotického krabu. Akantový list. Ale já bych nevydržel dělat akant a zase akant. Svou krásu má i hrách a bodlák. Zajímaly mne tvary květín a jejich život od poupátka k rozvitému květu. A taky vkládám mezi listy a květy drobná zvířátka, která v nich žijí, včely, kobylky, žáby, mloky, ptáky, sovy...“

Polírka se odtáhla. Svatovítský chrám je posvátná legenda a žáby a mloci jsou daremná žoužel.

Sochař ocitoval z knihy, jež slove Genesis: „Plod' země trávu a bylinu, vydejte, vody, hmyz duše živé v hojnosti, a ptactvo, které by létalo nad zemí pod oblohou nebeskou. Chtěl jsem zachytit do kamene prchavý život přírody – co je tu rouhavého? Včela i luční kobylka jsou taky kousek české země.“

Polírka dumala a sochař vykládal, těch hlavic že bude přes dvě stě, na každém pilíři skupina hlavic ve výši asi patnácti metrů

a každá skupina že má jinou myšlenku, tam se dá začarovat, co všechno je život v téhle zemi, růže od poupěte k šípku, brouci, ptáci, hastrmani, umělecká správní rada i ti, bez nichž by chrám nestál, zedník, tesař, kameník.

„Jenže to nebude zezdola vidět,“ řekla polírka. No bať, zvednou listovou růží patnáct metrů vysoko a posadí ji na sloup jako klobouk. Bylo jí líto tolika marné práce, jíž oko nedohlédne.

„Pracovat na svatovítském chrámu je čest,“ řekl sochař. „I do těch hlavic nahoře můžu složit své vyznání. Ostatně – po chvále nebaž, ale dělej, co chvály hodno jest. To stálo u nás doma na fasádě a to s sebou stěhujeme stejně jako fortel v práci. Gusto hoblovat s římshobly, štóshobly, šnicovat holajznem, flachajznem. Sochu lajntrikovat, gruntovat, štafírovat. Štafírnický čajky, fernajs, cinkvajš bejvaly v jarmaře za firhaňkem,“ zavzpomínal.

Božka vzlykla. To všechno tady jí zavadilo o strunu, která už dávno nevydala zvuk. Pomalu chápala, co má dát otcovský dům. Pod jazykem, jímž se navzájem domlouvají tovaryši po celé monarchii, slyšela a cítila českou zemi, kamenné anděly po hřbitůvcích, Škrholy a Kašpárky po jevištích hospod, oltáře i oltáříky... tak vybaví otcovský dům syna, aby mohl vyjít do světa a zdobit tam i města českých královen. Domy, kterými až dosud prošla, neměly toto požehnání: zděděný dům ji nevpustil přes práh, protože nedala vkladem věno ani dítě, a domy, které její polír postavil, opouštěli zedníci dřív, než tam člověk položil ošatku s chlebem. V jejím životě nikdy nestál dům, který by ji něčím vybavil, který by ji čímkoliv poznamenal. Připadala si sirá, nesmírně sirá.

Sochař se mezitím obrátil k ženě, která vešla: „Aničko, buď tak dobrá a zavolej nebo pošli pro Stanislava.“

Byla to nejspíš sochařova žena. Vstoupila, jako by vyšla z oválu, který rámoval tvář anděla. Božka srovnávala ženu s tváří reliéfu, který tu ležel rozpracován v sádře.

„Anička mi postála za anděla, bude to zlacený bronz pro tumbu ve svatováclavské kapli,“ řekl sochař a anděl, který se jmenoval Anička, mu položil ruku na rameno.

„Vojtí, já nevím, jestli má Stanislav náladu. To víš – přišla zas upomínka na směnku za Rodina a je na obzoru tahanice s Palackým. Vojtí, nesu ti malovaný srdíčko.“

Byly to věty ze života Suchardova domu. Božka nic nevěděla o sochařském rodě Suchardů. Ale cítila: otcovský dům se přestěhoval za syny do Prahy i se vším životem, fortem, kumštem, mravoukou vepsanou do fasády i do paměti, se vztahy mezi bratry, s něhou žen i s trampotou, jakou kumšt nese. Něha se usadila v malovaném perníčku, jaký přinesla Anička ukázat Vojtímu, a starost, ta velká starost, jíž vězel Suchardův dům v síti národního umění, visela na jménech Rodin, Palacký.

„To je tak, když si český kumštýř zamane otvírat českému umění okna do Evropy,“ řekl Vojta Aniče. „Stanislav bude nejspíš do smrti splácet výstavní pavilon, který si s Kotěrou umanuli postavit, aby Praha viděla Rodina důstojného. Kdyby aspoň Stanislavovi nevrtili do Palackého. Nechali ho dotáhnout ideu a pochopili, že pomník není jen pomníkem doktoru Františku Palackému, ale že je to vzkaz národu.“

Ale mají tu v ateliéru cizí ženskou. Možná modelku pro Hradec, bude-li Stanislav souhlasit...

Vojtěch Sucharda se obrátil k návštěvnici: „Paní, posaďte se do křesla a zkuste myslet na to, nač jste myslela v čekárně u notáře. Stanislav by se měl vyjádřit, protože idea Hradec vychází z hradeb je jeho námět.“ Posadila se do křesla a zkusila se vrátit myšlenkami k prodeji svého domu. Ale jaksi to nešlo: bylo tu příliš mnoho věcí k vidění. Z protějščího kouta na ni hleděla z kružnic a závitnic rozšklebená hlava.

Sochař se zasmál: „To chci posadit na chrámový pilíř Jakuba, otcova tovaryše. Kurýroval skřípku pivištěm, do něj prcka rumu a zamíchal fajfkou. Takhle se šklebil, když to vycuc. Jo, kameník pracuje pořád ve studeném. Taky jsem si ve Vítu musel nahřívát dláta, aby mi nepřimrzla k dlani. Není vám zima?“

V ateliéru bylo vysoko do stropu k nevytopení. A Božka si nesla už z dopoledního chození po hřbitově v botkách vlhko.

„Chtělo by to hodit něco přes kolena,“ dumal sochař. „Ale co? Nemám tu než pytle. Hod'te si na klín kus pytloviny. To je ono. Hrubá tkanina. Život v téhle zemi dával i královnám okusit hrubé roucho.“ Postával, díval se a Anička aranžovala.

„Aničko, máš někde po ruce ten pás indické tanečnice? Tu tvou úspěšnou masku ze šibřinek? Do Hradce pro Eliščin pás nahonem nepojedu. Přines tu parádu a vzkážeme pro Stanislava.“

Půl sobě samému a půl pro návštěvu rozkládal, proč museli poslat pro Stanislava. „Socha je myšlenka vtělená do kamene. Pomníku Jana Husa nadepsal Stanislav ideu ‚vypučels nad bahno‘, protože Husova mravní čistota byla vši skladbě dominantou. A Palacký – stojí tu v mohutné velebě vzkříšená duše národa. Tak to vlil sochař do žuly, pětapadesát vagonů požárské žuly. To je Stanislav Sucharda. Já – já jsem se spíš zahrnul do pískovce.“ Vrátil se ke svým „kloboukům na pilíře“. „Pískovec je bohatstvím české země. Svatý Vít je z hořického, беру ze třetí a čtvrté vrstvy. Když se vezme z druhé, není to dobré. Na severních průčelích Víta je kámen velmi vypršlý. V ochozech triforia v nové části je zvenčí zachovalý ale uvnitř větrá a práškovatí. I průvan zahraje na kámen, když se mu včas nepostaví překážkou aspoň sklo. A když je kámen venku, pije s vodou i saze a slunce je tam zatvrdí, to už se neumyje.“ Skicoval, povídal si s materiály a chvílemi si i hvízdal. Božka poznala melodii: V Starý Pace na place, stala se tam legrace... nejspíš si s ním pohvizdoval v reliéfu i tovaryš Jakub v sádrovém předobrazu hlavičky u svatého Víta.

Když vstoupil Stanislav, Vojtěch ustal v práci. I modelka vstala a pytlovina se svezla na podlahu. Všechno v ateliéru se postavilo do pozoru.

„Je to tvoje idea,“ řekl mladší bratr staršímu.

„Ale ty ji provedeš,“ řekl starší mladšímu. „Vojto, hradecká alegorie bude tvůj vstup do monumentality.“ Neznělo to však slavnostně ani kazatelsky. Spíš jako by starší bratr říkal mladšímu: dělej, co umíš, jen nám Suchardům neudělej ostudu. Vždyť já ti tu šanci, na kterou čekáš, ze srdce rád přihraju, a ty ji neprošustruj, brácho!

Božka se zase posadila. Nemyslela už na svůj dům, který chce prodávat. Byl to mrtvý dům, protože nedával živým prostor pro sny. Přimkla se k představě domu, do jehož tváře vrostle svým tělem oděným v majoliku. Neboť socha není jen paráda, ale je to vzkaz, poslání, a pro ty, kdo vstupují s ostychem, má být i oslovením a přivítáním. Říkali jí po stavbách „Marta pečlivá“, starala se o mnohé věci. Jenže teď, a zvláště teď, co se její polír složil pod pomník, cítí, jako by to všechno starání a shánění byla jen hromada cihel a nemělo to maltu. Její siroba nebyla jen vdoví ztráta půdy pod nohama: cítila sirobu po citu, po lidských vztazích. Zpod té siroby se drala naléhavá potřeba někam patřit, vložit někam do něčeho, má-li vůbec co vložit. Patřit někam. Účastnit se. Kdyby ji ti Suchardové dali aspoň v kameni někam mezi tovaryše Jakuba a zedníka.

V klimatu suchardovského domu cítila, oč silnější je v člověku potřeba vložit a stavět než vystěhovat se a pobořit. Přimkla se k představě domu, který má pro mnoho lidí chránit co bylo, a hníst ze všech vkladů posilu pro to, co bude. Poslouchala rozhovor bratří Suchardů o novém tvaru, který se rodí z nových úkolů v našem prostředí a z našeho materiálu, a přerůstala z pečlivé Marty v naslouchající Marii. V podmínkách české země musí ty dva protipóly žensství nezbytně splynout, aby se dalo žít od kořenů k plodům; moudrost z nezbytí i starost z lásky jsou čitelné i v tváři královen, a tak se ustálily v hradecké alegorii.

Božka se opřela o opěradlo Suchardovic židle, zapomněla, že ji bolí v zádech a že cítí vlhkost od špiček bot, a hrála kněžnu Boženu, sestřičku všech živáčků, které Suchardové povýšili zprostřed života na pilíř chrámu.

Wirthův velociped

VYSOKÉ MÝTO, rok 1910. PhDr. Zdeněk Wirth, významný historik umění, se velkým pracovním vkladem podílel na přípravě „Soupisu památek historických a uměleckých v království Českém“.

Mladý Wirth stojí skromně u dveří trochu udiven: pletací jehlice v rukou slavného stavitele Hlávky nezapadaly do legendy o mecenáši české kultury.

„Pletu si kobereček pod papuče, protože mezi studenou podlahu a gichtickou nohu chci položit tepelnou izolaci. Šetřit se musí od věcí malých a nepodstatných, aby bylo na věci velké a společné. Poslouchám vás, studente, i když si pletu tébich.“

„Rád bych se svou prací účastnil na vašem projektu soupisu památek české země, který ráčíte...“

„Neráčím. Rediguji. Uvykněte, prosím, pro přesnost v práci uvádět věci plným titulem. Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátků XIX. století. Vydává archeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění řízením svého předsedy Josefa Hlávky.“

„Ano, prosím. Látku k soupisu památek okresu Vysokomýtského jsem předběžně snesl o vánočních a velikonočních prázdninách a potom o velkých svátcích.“

„Kdo vás pověřil?“

„Já jsem tam, prosím, doma. Ve Vysokém Mýtě.“

„Kdo vás posílá?“

„Dovolil bych si předložit doporučující dopis pana docenta Matějky, jehož semináře...“

„Vždyť já vím. Uveďte jména dalších učitelů.“

„Na gymnáziu spisovatel Alois Jirásek. Na fakultě historik Jaroslav Goll. Estetik Otakar Hostinský.“

„Dobře. Tak já vám taky přečtu některá jména, studente. Zdehle je seznam příspěvků, věnovaných dobrovolnými dárci na vydávání

Soupisu památek. Přispěli jedinci a korporace: Důstojný provinciál řádu augustiniánů na soupis památek okresu Lounského sto čtyřicet korun. Město Kolín na soupis památek okresu Kolínského čtyři sta. Jeho Jasnost kníže Lobkovic na soupis památek okresů Mělnického, Jičínského a Píseckého tisíc korun. Hospodářská záložna v Sedlčanech a okresní školní rada v Sedlčanech, pan řídící Vaněk et cetera, dál už je to Národ sobě. Vysoké Mýto mezi přispěvateli zatím nemám.“

„Bude mi ctí, mohu-li přinést vklad své dobrovolné práce.“

„Dobrovolné – to je přece samozřejmé, studente. Bude pro vás ctí. Někdy to bude taky sakramentská svízeľ. Někdo vám přece musí platit vandry, rozumíte? Noclehy tam a tam. Umíte si to představit? Budete vandrovat za kostely, hrádky, sousošími a portály a nápisy od Brandýsa po Zámorsk.“

„Otec mi daroval k maturitě jízdní kolo, prosím.“

„Vida, doprava gratis. Připíšeme k položkám Národ sobě Wirthův velociped. Na bakšiš pro kostelmajstry máte? Matějka mi poslal vaši práci. Na to, abyste mohl seriózně napsat zprávu o Brandlově Nanebevzetí Panny Marie, jste musel podplatit kostelníka, aby vás nechal rozjímat s oltářním obrazem, když se ve Vysokém Mýtě právě nekoná pobožnost ani se nezpovídá.“

„Jsme – rodiče jsou ve Vysokém Mýtě známá rodina – a tak...“

„Studente, na tak trudnou práci, jakou je shledávání původního stavu chrámů, jež přežily požáry i snahy místních stavitelů a amatérských zachránců, budete potřebovat víc než přízeň jednoho kostelníka. Musíte se naučit mluvit tolika jazyky, s kolika lidmi vás svede nezbytí domluvit se. Musíte s konšely po konšelsku, s faráři farářsky, s učiteli vlastenecky, a budete potřebovat i podplukovníky, geometry a ctěné správy velkostatků, a pro kreslíře a fotografie aspoň groš na úhradu za materiál a čas. Umíte být příjemný i neodbytný? Hájit pravdu věci a zůstat zdvořilý?“

Tu opustil host polohu prosebníka u dveří mecenášových a našel svou půdu pod nohama: „Abych věci upřesnil: opustil jsem Vysoké učení Karlovo s kvalifikací profesora jazyka českého. Věřím, že má

můj rodný jazyk tolik poloh, kolik je pro kterou roli i který úkol potřeba. Je mocný podat pravdivý i přesný popis věcí, jež oblékly kdysi tvář své doby, a věřím též, že se věcností popisu nedá stáhnout do všednosti. Má-li být výtvarná krása poselstvím z času do času, tedy poslem věčnosti, pak síle onoho poselství slouží i jazyk, a český jazyk je mocen předávat taková poselství. Aspoň se o to v popisu památek budu snažit.“

Mecenáš kývl: „Připíšeme mezi příspěvky na realizaci Soupisu památek pracovní vklad dobrovolníka Wirtha, jeho velociped a kvalifikaci ve znalosti jazyka českého jako položku za Vysoké Mýto bez vyčíslení.“

„Děkuji.“ Student nevěděl, zda se sluší, aby se uklonil na závěr audience.

„Počkejte, studente. Jste taky, kromě ideálů, vyzbrojen hroší kůží? Víte, ono je tuze dobře, že jste češtinář, protože pro epištoly k místním vlastencům, pro utkání s místními zájmy, s místní slepotou a s místními vlastenci amatéry je třeba větší jazykové výzbroje i slovní taktiky než pro epištoly svatého Pavla ke Korintským. A mládí je taky přitěžující okolnost. Ačkoliv – jsem rád, že se umíte taky rozzlobit, a přál bych vám, aby vám mladické srdce vydrželo až po čas dědků. Půjdete leckdy proti zabydleným tradicím, chcete-li to, co se dalo ve vlnách obrozeneckého nadšení, převést na půdu vědeckého poznání. Takže k výbavě odborných znalostí a znalostí taktiky jednání s lidmi je třeba i dávka osobní statečnosti.“

Student se pousmál. Mecenáš konečně odložil pletací jehlice: „Obchod koloniálním zbožím překryje sgrafita na domě tabulí, aby se na ni vešlo všechno zboží, co je v obchodě pana domácího k mání. Konšel odstraní na svém domě gotickou kaplici, aby se přiřadil slohu, který se toho času nosí. Oprava chrámu je svěřena místnímu staviteli. Kdesi se usnesli zbořit bránu, protože bořit přijde levněji než ji opravit. Já vám, pane profesore, nechci ukládat penzum, abych vás prověřil, ale život vám je třeba uložit. Uměl byste napsat slavné radě města Pelhřimova vyjádření k záměrům jejich stavitelských plánů tak, aby se cítili zachovateli a rozmnožovateli svěřené-

ho bohatství, jež tkví právě v umělecké hodnotě starobylého rázu jejich města?“

„Abych přesvědčil a nikoho neurazil,“ doplnil Wirth.

„Abyste sám sebe předčasně nevyřadil, hochu. Musíte počítat se závisť, ješitností, zranitelností, se vším, co patří k člověčině, neboť lidské vlastnosti nedobré jsou v patách oněm lepším, tak jako k světlu se váže stín.“

„Bez hry světél a stínů by nevynikla krása prostoru, krása tvarů,“ řekl Wirth. „S tím přece architektura počítá, pane architekto. I česká věta má svou architekturu, i odstavec, i kapitola knihy. Ostatně i život sám. Bez kontrastů by byl nudný jako válka bez motivu.“

„No to jsem rád, že máte motiv,“ kývl mecenáš. „Uměl byste jej stručně definovat?“

„Snad – láska k té zemi, kde jsem se narodil. Přál bych jí věčnou krásu. Takovou, co se předává od dědů vnukům.“

Mecenáš kývl: „Pan otec dobře udělal, že vám věnoval ke zkoušce dospělosti ten velociped. I když se pěšky poznává víc, přece jen je ta naše zem...“ chvíli rozvažoval, než dořekl „inu, pěšky není tak docela malá.“

A připsal – pro pořádek – k listině přispěvatelů na vydávání Soupisu památek sub signo Vysoké Mýto: Wirthův velociped, cestovné gratis.

Exkurze do mechového království

HOSTINNÉ, dopis s adresou: Prof. Pilous, Universita Hostine, Europe, Czechoslovakia.

Poštovská panička potkala za roznášky pošty dvojici těch dam už potřetí. Hodnotila ženským metrem: turistické boty, fotoaparát, podle účesu nejspíš včera na túře zmokly a litujou prosedět půldruhé hodiny u kadeřníka, když se vyčasilo. V trafice se ptaly, zda má město pohlednice s motivem oněch maxitrapslíků, jež zdobí průčelí radnice k nezapomenutí, a po delším vybírání koupily obrázek antické sošky chlapce, vytahujícího si trn z paty... „Muzeum antiky má dnes zavřeno,“ zalitovaly nahlas a slíbily jedna druhé, že si zítra vyfotografují aspoň budovu, neboť bývalý františkánský klášter má zajímavou střechu. Při třetím setkání pod podloubím oslovily poštovní doručovatelku dotazem po adrese na pana profesora Pilouse, znalce mechorostů.

„Adresu nepotřebujete, když ho našel bez udání ulice a čísla domu dopis až z Ameriky,“ řekla listonoška a připojila povzdech: „Takovejch dopisů přes moře a hory, až krz to chudák pan profesor ztratil místo. Ještě že přišel pan mistr z dílny k úrazu. Nechali pana profesora za něj zaskočit na devítiletce, stlouká s hošima bedýnky.“ Spravedlnost ženy z lidu dodala ve prospěch pana profesora, že „nedělá bedýnky ledasjaký, ale ptačí budky, a ty nejsou jen tak, ale pro každej ptačí druh takový, aby se tam ten či onen pták zahnízdil. Jenže teď jsou prázdniny, školáci mají fraj a kdoví jestli dámy nedopadnou jako s tím muzeem antiky, protože kdoví, kde dnes pan profesor za těma mechy po horách brousí.“ Z ochoty však přece ukázala těm učitelkám – tak je odhadla podle spisovné češtiny a zájmu o pozoruhodnosti města, ulici, kudy se dát.

Bud' se postarší turistky, pravděpodobně penzionované učitelky, zdály občanům osoby neškodné, nebo případ pana profesora přiměl

i horáckou nesdíllost k slovu nahlas. Poutnice za pamětihodnostmi města se dozvěděly ledacos z kádrových materiálů hledaného: pan profesor přišel v pětáctyřicátém roce do Krkonoš s prvními osídlení. Odmítl plnit úkoly typu přednášet zemědělcům o kukuřici, uváděje důvod, že přišel do hor studovat mechy a lišejníky. Vysloužil si údělem hodiny pracovní výchovy na devítiletce plus starost o hoblíky plus celé školní dílenské údržbářství. Paním učitelkám poví o těch meších a lišejnících rád, průvodcovská činnost v rámci vzdělávací akce Exodus je tolerována jako činnost dobrovolná, to jest neplacená. „A není každé na termáčení kopcema nahoru, až kde ty mechy a lišejníky rostou. Jestli ho trefíte doma, tak je to vilka a po schůdcích nahoru, tam je pan profesor u sebe doma. Ano, po schůdcích nahoru, do pracovny. Jestli si tam budete mít kde sednout.“

A tak se ty dvě poutnice za pamětihodnostmi Čech v rámci vzdělávací akce Exodus rozhlížely místností, kde je pan profesor „u sebe doma“. Po stěnách regály, div že tu zátěž statika domu unese. Sušené mechy jsou však lehké. V obálkách, sáčcích a krabicích mech a mech, maxiherbář mechů o šedesáti tisících exemplářů a pěti tisících druhů. V dalších regálech svitky map, svět rozložený na lokality mechorostů. Horší zátěží jsou knihy „Naše mechy“, „Klíč k určování mechorostů“, „Atlas mechorostů“. V Akademii publikovaná práce „Mechy“ jako jeden z dílů velké „Flory ČSSR“. Pro ni osm set listů odborných ilustrací. Sto šedesát dalších botanických prací vlastních, spolupráce na dalších s jinými, vesměs cizozemskými autory. Ve vilce u Pilousů kompletní bryologická knihovna¹⁶. Doprovodní slovo pana profesora: „Poslyšte, to byl v Lipsku jeden antikvář, Žid, a když viděl, že to s ním začíná být už moc špatné, rozeslal skutečným zájemcům o obory svůj sklad vědecké literatury, aby se cennosti vědění neztratily ve válečném haraburdí s ním.“ Penzionované učitelky kývaly souhlasně. Ano, tak tu máme díky tomu světlému paprsku, který lidi z jednoho oboru váže ve spřízněné společenství, i mechařské časopisy z Japonska, Holandska, je tu

¹⁶ Bryologie – věda o mechorostech. *Pozn. red.*

francouzská „Revue bryologique“, anglická revue s úplnou bibliografií k oboru, osmnáct ročníků americké „The Bryologist“, „Bryologia europaea“ aspoň v podobě mikroskopicky čitelných průsvitek. Mezi tím vším pracovní stůl s mikroskopem, s pomůckami. Uprostřed pan profesor, aby měl ze své židle všecko na dosah, víc přece vědec ani z mnohosti světa nežádá. Na stole leží preparát, větvička...

„Poslyšte, já byl zvědav, co mají z mechorostů zajímavého v muzeu v Pardubicích, a tohle tam měli s označením ‚thuidium abietinum‘. Á, panečku, to nebude ‚abietinum‘, to je ‚thuidium histricosum‘. Odkud že tohleto thuidium mají? Prý z Kunětické hory. A v literatuře bylo to thuidium histricosum pokládáno za endemit, to jest s výskytem na jediném místě na světě, v Anglii. A ono, vida, roste na Kunětické hoře. To vedlo k prostudování problému. K přehodnocení. Vyšlo najevo, že tento mech byl popsán během doby z různých míst pod různými jmény.“ Návštěvnice rozuměly. Pan profesor srovnal synonyma, vystopoval rozšíření po světě a zprávička, určená původně pro věstník pardubického muzea, rozrostla se v příspěvek pro „Opera corcontica“, protože zjištění synonym má význam pro celou světovou bryologii a pan profesor má ve sbírce thuidium histricosum z Kunětické hory, z hradu Rabí, od Vimperka, od Dubence – vidíte, ono bude na ten anglický endemit pravděpodobně nejbohatší Československo. Větvička jako rusálčí dvojprstí, malíček s prsteníčkem, a už o tom běží zpráva přes moře a přes hory, sem a tam, tam a sem a pomáhá splétat tu nejkrásnější síť světa.

Návštěvnice thuidium málem obvinily: vždyť pro tuto něžnou větvičku putovaly dopisy – co vědí maxitrapaslíci na radničním průčelí o thuidiu. Zařadily je mezi slova podezřelá, jinotajná. I kdyby to nebyl přímo kód, zašifrovaná zpráva, stačí, aby to znamenalo něco jako nazdar, či zdravstvujtě vy, kteří jste stejného smýšlení. Na stěnách galerie bryologů podobizny mechoznalců z různých míst i různého času jako jedna pospolitost přátel, kteří mají přes předěl hranic i doby o těch meších co říci. Člověk přece nemůže, nevydržel

by se svou prací jen tak sám: musí číst, znát, udržovat kontakt, zapojit se do celosvětové sítě. Kdyby to šlo přeskočit o krůček do budoucna, kde by se už nemusel v rámci kantorského platu starat o devízy na členské příspěvky, separáty, časopisy, poštovné, ale jen tak a nejinak se mohla dát dohromady největší bryologická knihovna na světě, v Hostinném u Pilousů. Čtvrt století venkovské kantořiny plus starost o hoblíky, na okraji dne dělal své mechy. Přehlídka ztraceného času. Jenže pan profesor to tak nebere: vždyť i při výrobě ptačích budníků se dá dětem zahvízdat, jak který ptáček zpívá. Návštěvnice vážily život pana profesora a pan profesor si prohlížel jejich boty. Ano, obuv je v pořádku pro cesty do terénu. Ono se sice v současné době rozvinuté techniky dá vyjet až tam, kde jen mech obléká skálu, ale pěši pouť nejcitlivějšími ekosystémy je vůči krajině méně agresivní, a taky se pěšky víc procítí a vidí. Neboť Krkonoše, jakkoliv rozlohou nevelké, významem jsou přírodovědnou učebnicí nikoliv nezajímavou; spíš je to divadlo o mnoha proměnách: při jednodenní túře projde turista tolika prostředími, jako kdyby si sít rovnoběžek, sahající do okraje ledu a sněhu, postavil na louku jako kolmý žebřík a šplhal od kupek sena až po sněžnou čepici hor.

Návštěvnice vážily výklad pana profesora učitelským metrem: Ano, ten žebřík, vztyčený na louce, je srozumitelný i učňovskému dorostu. A výklad pokračoval: pojmenujme příčky pomyslného žebříku „výškové vegetační stupně“. Představte si, žáci, že to je, jako byste vyšli pět pater domu. V každém patře jiné vybavení. V Krakonošově velkém domě přírody je to patro buků, druhé patro je zabydleno buky a smrky pospolitě, ve třetím patře jsou smrčiny, ještě výš v království větrů už stromy klekají co kleč. Ještě výš jsou jen otužilci, kterým stačí k životu holá skála, slunce a déšť, a přece si z té skály ukusují, drobí ji svými kořínky a připravují půdu, aby se tam uchytil další živáček. A v každém tom patře se zabydleli jiní obyvatelé, jiná společenství rostlin, savců, ptáků, hmyzu.

Když nazítří – v rámci prázdninové vzdělávací akce pro učitele zvané Exodus – vykročily ony dvě osoby do terénu, vyslechly si ve výškovém patře smrčín kázání pana profesora o mechu ploníku:

ploník že je učebnicový mech, který spolu s několika jinými mechy tvoří v lesích, hlavně ve smrčinách, souvislé porosty. Tyto jsou však rájem houbařů, a proto má ploník svou moudrost sebezáchovy: jeho dlouhé přímé štěty nesou velikou tobolku s výtrusy. Tobolka je v mládí kryta chlupatou oranžovou čepičkou, která ji chrání před poškozením a zimou. Jakmile čepička odpadne, odpadne i víčko a z tobolky vyletují miliony výtrusů, aby zajistily další generace.

Když dostoupaly poutnice, stále ještě v montánním pásmu lesním, k černoorským rašeliništím, nabylo kázání o mechu rašeliníku vroucnosti vyznání lásky. Neboť tento tajemný mech, který nemá kořeny a přece roste každým rokem o kousek výš, je spolehlivým kronikářem krkonošského lesa: uchovává ve svém těle pylová zrna stromů, jak se kdy střídaly ve vládě nad horami. Učitelky se odmlčely. Vybavili se jim maxitrapslíci na radniční budově: mech rašeliník co spolehlivý kronikář času patří tam co thuidium.

Rašeliništěm vede poutníky povalový chodník. Šlápneš vedle a hastrman tě stáhne za nohu do mokřadla. Výklad pana profesora není výstražný, přechází v pohádku, která i pro menší školáky bere vodníka z rašelinné tůňky na milost: vždyť ten nejchudší z vodníků má šetrnost krkonošského tkalce a šetří tu v mechových kasičkách kapku vody ke kapce jako slzu, kterou vyplakalo slitovné nebe lidem jako zásobu pro suché roky. Nerušíme ho, možná si právě teď vaří polévku z kyhanky bahenní, tak jako naše báby kyselo.

Je tu ten vodník sám? Není smutný? Kdepak. Kdybys přišel, človíčku, o něco později, uvidíš, jak nad rašeliništěm kvete suchopýrek. Ty světlé chomáčky chmýří, to jsou vlásky bludiček. Ohnivě korun-ky jim zšedivěly starostí o děti, které se jim rozletí do světa. A vítr, rozsévač semínek, nese s sebou i verš Jaroslava Seiferta:

Kde bydlí víla?

Asi v mechu.

Celou noc tančí bez oddechu,

pak věneček si odstrojí

a ustele si pod chvojí.

Když pak obě poutnice dumaly, co mají napsat do hodnocení jako účastnice kursu Exodus, dostalo se jim jemného pokynu: jde o hodnocení celkové, o panu profesorovi pro jistotu jen stručně. Ohradily se: My můžeme, jsme už důchodkyně. A samy se zarazily nad tím, co vlastně řekly. A obě jsme učily matematiku a věta Pythagorova platí v každém čase. Maxitrapslíci připomněli: Kdy vlastně žil ten Pythagoras a co na jeho větu Senatus populusque Romanus? A Sokrates taky vypil číši bolehlavu.

A tak ty dvě, v jazyce školáků ámosky, napsaly po pravdě, a též aby neublížily, že ctí ve výkladu průvodcově metodu Jana Amose Komenského.

Araukarit v rakvi

NOVÁ PAKA, Klenotnice polodrahokamů. Obrázek „Lom pana Hyky se zkamenělými stromy v permské arkose. Roku 1928 zakreslil Václav Fejfar, mistr krejčovský v Nové Pace.“

Když uzavírám knížku, mívám pocit, že bychom si autor se čtenářem měli dát ještě pozdravení. Ne jako „sbohem a šáteček“, spíš pro vzpomínku, že jsme spolu putovali od první stránky k poslední. Když jsme se na prahu světové války v roce osmatřicátém loučili s Krkonošemi, dal mi krkonošský mládenec pavoučka. Ten pavouček nesl na stříbrných nožičkách achátové břicho a můj milý mi řekl: „To není jen pro štěstí – on je tlumočník naděje, že se zase sejdem. On je z rodu podkrkonošských polodrahokamů a jinde než v rodném kraji by si stejskal.“ S pavoučkem na blůzce jsem se pak chodila dívat přes hraniční čáru k horám od Paky. Vždyť Paka je co by kamenem dohodil, tam až sahají pruhované chalupy s dřevěnými lomenicemi, tam chodili vysočtí ševci s bačkorami na jarmark, tam se chodilo pro lněné semínko a taky k doktorovi, když bylo ouvej. A taky paměť uchovala zkazku: když se pan páter z kazatelny slovem Písma tázal: „Ptám se vás, bratři, kam jdete?“ ozvali se farníci ze Štěpanic: „Na Paku pro len!“ Snad tam achátový pavouček najde v mandlovcovém melafyru příbuzenstvo... A já jsem tam v těch rezatých packých polích, kde země zapsala kysličníky železa do křemene poselství, že taky kdysi bývala mladá, našla pohádku.

To bylo tenkrát, když se chudáci utíkali do pohádek, aby si tam uložili touhy a přání. Tehdy vybíral hospodář z pole kámen, aby si z kameniště připravil ornou brázdu, a motyka mu zazvonila o cosi nepoddajného. Byl to kámen černý jako saze, těžší než ostatní, zaoblený víc, než by jej obrousila voda. Do kakrmenta, snad tu čerchmant neupustil čertí vejce jako násadu pro neplechu? Radši zmařit! Praštil do kamenného vejce motykou a zasvítlo mu do očí tisíc rampoušat, zářivých jehliček a špiček, jaké snad nedokážou zablyš-

tět ze střechy za zimního studeného slunce! A z pidihájku těch blyštivých jehliček a špalíčků se vytáhl pidimužík jako z pelouchu a zazíval na plnou pidihubu: „Jémine, už je čas vstávat?“ Sedlák nevěděl, jaké dát pozdravení. Je-li to neplecha z černého vejce, nejlíp pozdravit po křesťansku a zlé mámení zmizí. Ale co když je to šotek-hospodáříček, jaký přinese do domu štěstí? Snad svěcené kočičky, zapíchnuté o Květné neděli v hlíně, zaženou zlé pryč. Pozdravil po domácím obyčeji: „Pěkně vítám.“ Stvořeníčko jako by nabíralo k pláči, necítí se tu doma. I řekl, jak se tiší miminka: „No, no, no, halí, belí. Snad nebude tak zle.“ Jenže to šedobradé šedovouse mimino zahuhlalo po dědkovsku: „Je tu moc světla. Pod zemí je líp.“ I poznal sedlák, že to bude nejspíš permoníček a kamenné vejce, jeho lůžátko, se tu oddrolilo ze skály a on je teď vykopl z brázdy motykou. S permony radši vycházet v dobrotě. „Světlo nám posílá nebeský sluníčko, aby se tu všechno pěkně zelenalo,“ řekl.

„U nás je taky krásně,“ řeklo to perkmele, dítě z podzemí. „A vy nám tam rabujete a nectíte zákony, ani ty, které spojují světy nahoře a dole. Pak nezbyvá než zatrást vám půdou pod nohama a vybrat si daně.“ Začal něco hučet, jako že země má ještě sílu a dech žhavý, aby teklo železo a plyny dýchly jak z kovářských měchů. A zemský červíčku, ty na mě motykou, a nebýt našeho železa, nemáš mě ani čím praštit! Sedlák se ohradil: „Nerabujeme zbůhdarma, ale že potřebujeme kámen na podezdívku, uhlí na topení, železo na motyku, lopatu a vidle!“ Chtěl ještě přidat k nezbytnostem sedlačení hřebíky, podkovy, ale než se dostal ve výpočtu všeho potřebného k životu v slzavém oudolí, zmizelo perkmele jakousi myší dírou a bylo pryč. I sebral sedlák aspoň kamennou skořáпку z vejce, odkud se líhnou permoníci, a selka je vystavila pro blyštivou krásu mezi parády k památečním hrnčickým z pouti.

Snad tam vzal svůj počátek rozum hospodářů na packých polích, vzkázat permonům, že si poselství z podzemní říše považují a dávají vědět, že ctí kámen. A ty, pohádkářko, vezmi brk a sepiš v lejstrům, jak jsi to u nás poznala, a sepiš poctivě popořadě:

- že vlastenecký kaplan Vendelín Dušek měl první sbírku packých achátů,
- že jakýsi Jampílek, malíř samouk a ctitel truňku, začal ty kameny brousit,
- a že se to lidem zpod Levína líbilo a začali si z pěkného kamene dělat v zahrádkách Karlštejny,
- že pan profesor Frič, odborník na krytolebce, když byl v blízkém Bělohradě na léčení, ocenil všechny ty nálezy.

Jenže co s tím u nás a kudy na to?

Na pytle a na trakaře toho vozili do Vídně, mají z toho lustry v Šénbrůnu a taky to vykupoval agent od Šternů pro cizinu.

A tak začali lidi sbírat kameny taky i sobě pro potěchu a pro krásu. Nebylo domu, aby tam nebylo sběratele a kamenná vejce – geody stály v kredenci vedle památečních hrníčků a pan drogist Franc to vystavoval v drogerii ve výkladní skříni.

Nadšené časy. Překrásné exempláře. Acháty i ti sběratelé. Povzdech za panem Záveským, za zlatníkem, který, co vytvořila příroda krásného, rukou nepokazil.

Uložil do sbírky. Do zlata a stříbra zafasoval jenom odštěpky. A ta sbírka se stala po jeho smrti základem packé Klenotnice.

Kdepak by pan Záveský zmařil zázraky přírody pro parádu. Ctil krásu kamene. A taky mistr Havlata, krajinář. V ruksaku nosil acháty a maloval si k nim naleziště. Kdepak krajiny, Havlatovy krajiny byly achátové lokality.

A na araukarity byl zase pan Hylmar. To byl řezník a hostinský, první milovník araukaritů, náramná sbírka. Jenže sám do polí nemohl, byla tu živnost. Lidi mu nosili, a tu nešetřil, uřízl štangli salámu, rozuměl věci. V hospodě u něj byla burza – poctivá burza, ušlechtilá, výměnný styk přírodovědeckého klubu. Pan doktor Tuček z pražského muzea byl tomu klubu duší. Krejčí, malíř pokojů, akademický malíř, cukrář, řemesel jako v městě Betlémě, a mezi nimi pražští příznivci packých achátů, mineralogové profesor Slavík, doktor Němejce, doktor Kašpar, s nimi jejich studenti. Ušlechtilá léta.

Nejkrásnější exponát visí na stěně novopacké Klenotnice polodrahokamů: nevelký obrázek, malovaný školními pastelkami, je vypracován velice precizně a opatřen legendou:

„Lom pana Hyky se zkamenělými stromy v permské arkose, odhalil skalník Prokop, zakreslil roku 1928 V. F.“ Václav Fejfar, mistr krejčovský v Nové Pace věděl, co zakresluje, když krejčovským metrem měřil a na čtvrtku papíru zakresloval délku zkřemenělých stromů, které odkryly motyky lamačů ve stěně lomu pana Hyky.

„Pane Prokop, vždyť my jsme v háji starém dvě stě milionů let! To by se mělo zachovat, zavřít lom a chodit sem jako k božímu hrobu!“

„Jo, pane Fejfar, a kdo ten lom panu Hykovi zaplatí a co budou dělat lamači? Vždyť je to jejich chleba!“

„Pane Prokop, tohleto nemají nikde ve světě, tohle je jen v Nové Pace! Kristepane, kdybych měl peníze anebo kdybych byl aspoň v městské radě! Proboha, zastavte práci, já to aspoň zakreslím pro lidi, aby tu bylo svědectví, až přijdou k rozumu.“

Postůjme u toho obrazu. Je v něm zaklet smutek z bezmoci člověka, který ví, zatímco ostatní nevědí nebo nechtějí vědět. Anebo nemůžou, protože permon uvalil klatbu na zlaťáky, aby nebyly tam, kde by měly sloužit. No dobře, zlato je od nich zezdola. Ale ruce, zdravěj rozum a svědomí máme shůry, a na to nám zatrachtej perk-melík nemůže sáhnout! A tak tedy dnes vnukům ukazujeme aspoň jeden araukarit, už ne na lokalitě, ale ve skleněné rakvi, kulisy pravěku jsme k němu domalovali olejem. Ale povím vám, byla s tím taky špekulace. Se stěhováním. Na fotografii z roku 1910 araukarit napůl odkrytý, napůl v zemi, jak jej uložily věky. Okolo chlapi s motykami. Ten v bílé košili uprostřed je pan Kaska, místní mecenáš. Měl rád všechno pěkné na světě, tak přál i ušlechtilému kameni. Dal lidi a dal peníze, aby jeden ten araukarit zvedli ze země, a že měl rád taky ženský, tak mu k araukaritu fotograf přitentočkoval takovou fešandu z jiného snímku. Jenže araukarit se rozpadl a lidi si to roznosili. To byl první araukarit. Ten náš jsme stěhovali v roce 1953. Ředitel sehnal peníze a měl kamaráda, pan stavitel Hrnčír to

byl, a ten obstaral techniku, udělal betonovou schránku, a měli jeřáby. Možná že to byl první pokus na světě zachránit památku předvěkého přesličkového háje. Opatrovali jsme ten poslední araukarit od chvíle, kdy nám lidi hlásili, že tam, co se staví stadion, je taková vzácnost, meloucháři tam chodili pro písek a na materiál, a tak se na ten araukarit přišlo...

Připišme zlatým písmem do kroniky pionýrských časů, že na Nové Pace naši dědkové, krejčí i meloucháři věděli, oč jde, a že měl pan ředitel toho kamaráda.

Všichni v Nové Pace ctí kámen. A tak jsem i já pohádkářka v roce čtyřicátém pátém na první poválečnou pouť do krajiny, odkud byl rodem můj pavouček s achátovým bříškem, připjala na blůzku motýlka z klenotnictví pana Záveského, a hýčkám jej vedle pavoučka jako pravěký protokol o mládí země, zapsaný písmem krevelových sloupků do chalcedonových motýlích křídel.

Jak šel s námi dějinami

JAROMĚŘ, *socha prezidenta T. G. Masaryka z dílny akademického sochaře Petra Nováka.*

I historie sochy může být kronikou času. O tom, jaký že byl od konce druhé světové války náš mírový čas, jsem si rozprávěla s bustou prezidenta T. G. Masaryka, jež stávala v sadech města Josefova. Ten Josefov, srostlice vojenské pevnosti, uznávané co historická památka, a chátrajícího civilního města, má vepsanu paměť času snad v každém kameni. A já píšu příběh nové sochy prezidenta Osvoboditele ve dnech, kdy jsme pojmy „svoboda“, „demokracie“ nejen rehabilitovali a znovu zařadili do svého slovníku, ale povýšili je na schůzovní oběživo a učíme se s nimi – po dvojí okupaci – znovu zacházet. Zkousím, jak chutnají ta slova na jazyku ve spojení s dalšími slovy, jak se vyjímají zřetězena s výjevy všednodenních situací, vklíněna či zasazena v realitu, a zda v drůze všeho, co krystaluje z matečných louhů naší současnosti, září „svoboda“ či „demokracie“ jako krystal mezi krystaly. Tak si přehazuji slova, posbírání na schůzích a shromážděních, jako v krasohledu a vytvářím si obrazce. Slovo „svoboda“ ve spojení „svoboda tisku“. Svoboda jako „svobodné povolání“ či podnikání.

Potěžkávali jsme pojem „svobodné povolání“ z úhlu pohledu dvou generací jako nesourodá dvojice: spisovatelka s datem narození v čase, kdy se o svobodě slova neuvažovalo, neboť patřilo ke klimatu spisovatelovy pracovny jako vzduch, jako samozřejmost bytí, a sochař z éry „mládež nová – mládež Gottwaldova“, neboť se do té éry bez vlastní viny narodil. Mám na psacím stole něžnou sošku maminky houpající dítě, a ta kmotříčkuje mým pohádkám psaným pro děti. Je z počátků umělecké dráhy dnešního akademického sochaře Petra Nováka z Jaroměře a proto jsem si dovolila otázku: „Jaké máte zkušenosti se svobodným povoláním kumštýře?“ Tehdy tomu

už bylo pět let od doby, co absolvoval Akademii výtvarných umění. Za prvních pět let svobodného povolání se zabydlel v rodném východočeském kraji svými pracemi v Novém Městě nad Metují, Broumově, Červeném Kostelci a v Bohuslavicích nad Úpou pískovcovou alegorií řeky Úpy. „Jaké máte plány a jaké podmínky k jejich naplnění?“

„Plány? Konkrétně teď u nás v Jaroměři? Teď bych rád vrátil T. G. Masaryka na sokl, kde stával, protože...“

Shrnuji obsah jeho vyprávění: Protože vlastním jeho hlavu. V kararském mramoru. Vykoupenou za dvě stovky od amnestovaného půdaře. I s pytle. Poprsí k té hlavě vlastní kolega restaurátor, protože je zdědil s kamenosochařskou dílnou po předcích jako materiál na pomníky.

Metodou sochařské práce není předivo slov, spíš slovo, které tělem učiněno jest. Takže pojďte se podívat, jak šel s námi dějinami.

Na dvoře kamenosochařské dílny jaroměřského sochaře-restaurátora Josefa Šrajbra stojí „svoboda a demokracie“ vtělená do zmučené busty svého nositele, se stigmaty proších čtyřiceti let po vší hmotě. Sochař ukazuje, kde našli poprsí: čekalo bezhlavé mezi pomníky po zapomenutých nebožtících, zda se někdo z kameníků zhlédne v bílém mramoru, aby mu dal nový tvar. Snad omšelý anděl, sirotek po hrobu, který opatroval, patronoval tady jako dobrovolník a půjčil svými křídly kararskému mramoru stín, aby se tak nestalo, dokud lidé nenajdou k té bustě hlavu. „Hledal jsem tu materiál a při tom jsem našel poprsí k té hlavě v pytli. Hlavu jsme zvedli kladkou a vrátili bustě.“ Sochařova paže ukazuje, kudy šel úder železného kladiva, aby srazil soše hlavu. Doplňuje: „Vlastně jsme o tom poprsí věděli všichni zdejší sochaři. Je to nádherný materiál, ale nevztáhli jsme na ně ruku, ani akademický sochař Rudolf Šrajbr, ani restaurátor Josef Šrajbr, ani já.“

Pak jsme se šli podívat na popravčí místo. V josefovských sadech, dnes už znovu Masarykových, stojí kvádr z královédvorského pískovce, osířelý po soše. Od toho podstavce vede jarní zelení stezka, kudy sřatou hlavu kouleli, aby ji svrhli strmou strání do Labe...

Člověče, vzpamatuj se, vždyť po labském břehu se dnes už procházejí zlatí bažanti. A přece při pohledu dolů podnes mrazí: labské vody ve funkci řeky Styx, vody zapomnění.

„Tady potkali rybáři pana důchodního. Tak říkali v Josefově panu Hofmeisterovi, i když už nepracoval na rathouze. Byl zvyklý na lejstra a měl v nich nepředstavitelnej pořádek.“ Ano, pořádek naší generaci nepředstavitelný: v domě vyrostlém na půdoryse vojensky jasně puncovaného josefínského klasicismu, v patře, odkud pohled na bývalý kasárenský dvůr mezi čtverci zdíva vyvolává závrať z pocitu vojenské pevnosti a války, uchovává rodina pana důchodního, který by nemohl žít bez lejster ani v domácím soukromí, sbírku dvanácti foliantů. Na titulním listě první z kompletu knih je označení a vlastně i dedikace městu Josefov: „PAMĚTNÍ KNIHA MĚSTA JOSEFOVA, jíž počínaje mobilizací 26. července roku 1914 sepsal Antonín Hofmeister, městský asistent.“ Kniha obsahuje UKAZATEL s heslem, aby se potomci vyznali v záznamech o událostech v Josefově a datech, jakož i upozornění, knihu nepůjčovat zpod střechy, neboť lidé jsou nezodpovědní a nepořádní. A tak nám, potomkům, kniha v pořadí pátá, obsahující údaje z let 1925 až 1929, sdělila potřebné údaje k soše: V roce 1921 byla v sadech josefovských pouze pamětní deska. Bustu presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka podle modelu profesora Jana Štursy provedla Štursova žákyně akademická sochařka slečna Marie Kulhánková, dcera ředitele sochařské školy v Hořicích a později manželka sochaře profesora Josefa Wagnera. Poprsí zhotoveno v kararském mramoru. Pomník předán veřejnosti města Josefova v roce 1926. K údajům o slavnostním odhalení sochy připojena poznámka: promluvil poslanec Maxa, komunisté se neúčastnili.

UKAZATEL k heslu „T. G. M.“ směřuje náš pohled na zápisy z druhé světové války: V roce 1939 převzala Masarykovy sady vojenská správa a označila je cedulemi „Hindenburg-anlagen“ a „Juden Eintritt verboten“. Další zápis uvádí, že Okresní úřad ve Dvoře Králové ve smyslu nařízení říšského protektora o odstranění všech upomínek na Republiku Československou dal bustu T. G. M.

dne 6. 6. 1940 z veřejného místa odstranit a uložit na josefovské radnici. Tak důstojně uložena přezimovala busta na radnici, aby se dne 19. května roku 1945 dočkala slavného návratu na podstavec v sadech opět Masarykových. Velký průvod, v osm večer proslov předsedy MNV a KSČ, hudba, lampiony. Počátkem padesátých let zápisky dobrovolného kronikáře města Josefova končí a my hledáme pamětníky, v kterém roce byla busta, jež přežila válku na radnici, vandalsky zničena. Dědeček kronikář ve třiapadesátém roce umírá, zápisky končí v dvaapadesátém roce. K zničení muselo dojít někdy mezi tím, protože dědeček Hofmeister nežli odešel, potkal ještě v parku ty rybáře, vždyť jinak hlava, amputovaná bustě ranou zednickou palicí do spánku, nebyla by se dostala do bezpečí sklepa pod Hofmeisterovic uhlí...

Za bludné pouti Josefovem, srostlicí pevnosti a města, jež se výbavou podobá vdově po vojenském vysloužilci, shledáváme pamětníky nočního tažení barbarů proti soše, abychom vložili do Hofmeisterovy „Pamětní knihy města Josefova“ žalobu za zločin proti cítění národa, proti svědomí, proti etice, proti umění, proti kráse, za zločin, spáchaný za plného vědomí a z motivu nenávisti. A sudíte, zda je národním neštěstím či bohatstvím, že neumíme my občané pozvednout ukazovák, tys to byl, a pranýřovat viníka. Neboť na pouti po stopách busty T. G. M. jsme nalézali šlépěje podobné stopám poutnických opánků, jež nesou temnotou poselství dobra. Ta posbíraná poselství však nezněla jazykem kazatelů či básníků: byla to řeč lidí prostých, jakým se přidělují byty v Josefově, byty v kasárenských blocích, s průjezdy domů klenutými a vysokými na míru vozů naložených střelivem, se schody strmými, bez koupelen a s pochybnou vlajkoslávou sušeného prádla nad čtverci dvorů. Mezi stopami vrže i kolečko od trakaře: když svítla bustě naděje na vzkříšení, odvezla fortelná hospodská od Kulatý báby prezidentskou hlavu v pytli na trakaři, očistila ji od uhelného prachu a markytánsky opatřila pro jaro roku 1968. Jenže pak přišel zlom a do hospody chodila všelijaká naslouchající verbež, a tak se prezidentská hlava přestěhovala do bezpečí k josefovskému patriotu.

Znali tu pana Pánka ještě ve vojenském a pak jako průvodce podzemními chodbami v pevnostních hradbách. Z uhelné skrýše Hofmeistrovic přes přestupnou stanici hospody U kulatý báby se stěhovala zmučená prezidentská hlava k Pánkovům na půdu.

Ta podivná směsice pachů hniloby a plísně, jež opřádá a nahlodává josefovské baráky, není jen produktem všeho, co tu tlí v opuštěných koutech: zbyla tu jako dech krutých legend z časů, kdy se pevnost měnila v lazaret a Smrtka tu zapomněla kropáč. Občas to tady zavane, až se lidem, osamělým ve starobě či neštěstí zatočí hlava tak, že sami podají vidině Smrtky ruku. Dědek se tiše oběsí, zato ženské to dělají s randálem. Jedna si pustila plyn a byl to šús, jako by vyletěla prachárna. Pánkův barák to nevydržel, řekl kdosi, kdo zdejšími neštěstím po sousedsku kibicoval, a tak se to stalo: otevřená rána Pánkovic baráku se stala pohodlnou branou pro poberty. Kde může najít střechu nad hlavou propuštěnec za amnestie snáz než v Josefově? I hledal takový po půdách, čím by přispěl své bytné, a našel prezidentskou hlavu.

Prý, tu si nechám, je to starožitnost, a hledejte bájnou Ariadninu nit, která dovedla hlavu zpátky pod ochrannou střechu Hofmeistrovic domu, i když ne do úkrytu v uhelném sklepe, ale o patro výš... Válka mezi amnestovanými o byt i přízeň bytné není v Josefově nic nevídaného, vždyť semínko války tu přeskakuje ze střechy na střechu stejně jako závan té patronky tlení. Za války o byt se hlava stěhovala, tak jako se stěhuje kufr s vyhoštěncem. V pytlí po schodech dolů. Schůze sousedů nad obsahem pytle – vlácel tu ten člověk něco, sypala se drť, a ani tu bílou drť či co po sobě nezametl! Kdoví co stěhuje v pytlí! Rozvázali pytel a postáli v tiché úctě, tu hlavu přece všichni znali. Byla jim blízká i těmi zraněními – vždyť kdo z nás prošel životem bez zásahu. Hlavu osvobodili. Doba, která propouští z vězení hříšníky, osvobodila i hlavu ze zakletí a nás, živáčky, z klece povinné nenávisti. A tak v té šťastné euforii snímání pout nahlásili vzácný nález hned dvojmo, jako věc veřejnou Občanskému fóru, a také jako věc pořádku bytové správě. Než se Občanské fórum dohodlo o postupu, vyplatil pan Kašpar z bytové správy ze

svého amnestovanému občanu jako nálezné dvě stě korun a obyvatelé domu mu přestali spílat za nespravené střechy domů bytové správy v Josefově. A že se mladý sochař zajímal o věci veřejné, domluvil se s Okresním podnikem bytového hospodářství a odkoupil od pana Kašpara prezidentskou hlavu.

„Byl bych rád, aby se vrátila na svůj podstavec, když jsme našli i poprsí,“ řekl sochař. Bytoval tehdy s ateliérem v podkroví u rodičů, a socha chce prostor. Dílnu, kterou postavil sochařův děd, za otce znárodnili, prostor dostali čalouníci. „Něco si najdu,“ řekl sochař. „Tak je to po obyčeji chudé země: nejdřív rukama zedníkem, abych měl prostor, kde restaurovat sochu. Kararský mramor se s kyselým deštěm nesnáší. Originál do muzea, jako doklad doby, na sokl v parku kopie z dvorského pískovce. Raději z bronz.“

Žijeme na prahu svobody. Svobodné povolání má pod nohama tvrdou zem i v našem oblačném čase.

„Kolik?“ neodvažují se ptát po hodnotě umělcovy práce v naší pozemské měně.

„Padesát tisíc,“ odhadl. „Účet by se měl adresovat komunistické straně, protože hmotná škoda, poškození uměleckého díla, se dá prokázat.“

Ano. Hmotná škoda je vyčíslitelná. Ostatní škodu platí národ.

Sochařův sen do časů příštích: Přál bych si nejen restaurovat bustu. Přál bych si vytvořit sochu T. G. M., jak jej cítím. Cesta snů k realizaci vede per aspera. Nejde jen o dva roky sochařské tvůrčí roboty, jde i o materiál. Jenže kde hledat mecenáše...

V případě zrodu sochy T. G. M. musíme sestoupit hlouběji do temna času v české zemi. Do temna, pro nějž výraz „per aspera“ je nevýstižný, a těžko nalézt slovní vyjádření pro sestup do šachet jáchymovských dolů, jaký byl denním údělem politickému vězni po deset let. Neboť takový je příběh českého mecenáše:

Narodil se v roce 1922, tedy v čase, kdy se novorozená Československá republika zabydlovala v novorozené svobodě. Pro venkovskou rodinu se čtyřmi dětmi to nebyl zázračný vstup do ráje, chalupa s šindelovou střechou vyhořela, našli azyl u tety, stavěli

domek, přišli do dražby, najali hospodu, lidová mluva má pro takový život obrazné rčení: pletli to kobertajně jak smutnej s hubeným, živobyť jak z cucků plot. A přece vůle po lepším trvala, vždyť dali syna na gymnázium. A ten student novopackého gymnázia za dalších válečných zmatků a lidských běd se ujal válečných ztracenců. Australan a tři Kanadťané prchali ze zajateckého tábora v Breslau, oslovili anglicky mladíka a ten je přivedl domů. Střechu našli na půdě domku, kde rodina bydlela, a potravinami pomáhal i starosta obce. Když koncem války táhli krajem takzvaní národní hosté, prchající před frontou, byli ubytováni ve stodole. Neboť i tak vyhročenou situaci přivodila válka: zajatci na půdě, Němci ve stodole. Nebezpečí na hranici smrti po řadu měsíců. Když válka skončila, trvalo přátelství. Mladý muž si dopisoval s válečnými kdysi nájemníky na půdě a dopisy počátkem padesátých let zabavila Bezpečnost.

Obžaloba z velezrady, o výsleších na Pankráci se nedá mluvit, kdo to zažil, rozumí a kdo nezažil, neumí si představit. Přitížil nález vysílačky. Soudní ortel na osmnáct let vězení byl zmírněn na dvanáct let a nucené práce v jáchymovských dolech. Tam strávil odsouzenec deset let a tři měsíce. Světlym bodem býval čtvrtek, kdy měli vězni kroupovou polévku, ta zahнала hlad. Pocit zimy zůstává po celý život, to vědí ti, kdo stávali v mokrých hadrech za mrazu na apelplice. Ale i tam se našli lidé, kteří neztratili svědomí, a jeden z nich, který občas pašoval balíčky a zprávy z domova, přinesl zprávu o popravě sochy prezidenta Masaryka. V Jaroměři byl nádherný bronzový pomník od jaroměřského sochaře Otakara Španiela. Ten byl zničen nadvakrát, za Němců a za komunistů. Byli důkladní: zničena busta v Josefově, socha v Jaroměři... Vězeň slíbil Masarykově památce, že přežije-li a dostane-li odškodné za útrapy, postará se o novou sochu. Snad ten slib, a možná i vzdor držely vězně při životě až po práh nové svobody. A tehdy, když už se vykročilo z pout, dostavil se v městě Jaroměři k paní starostce Jelínkové bezejmenný mecenáš: dostane-li ony peníze za útrapy, že je složí městskému úřadu jako zálohu na novou a důstojnou sochu prezidenta Masaryka.

Sochařův sen dostal tím slibem mecenáše prostor. Mecenáš že bude čekat na odškodné a bude to splácet po splátkách, jak peníze dojdou. A má i čtyři hektary pozemků, které dává, osobně už nic nepotřebuje. Počítá-li dobře, mělo by na konto sochy přijít něco přes jeden milion. Přesněji jeden milion sto osmdesát dva tisíce pět set padesát korun.

Socha se nerodí jen z kamene či bronzu: má-li být tlumočnickem idejí, kterým člověk zasvětil život, musí mít socha duši i řeč. A tak si sochař rozprávěl s prezidentovou duší četbou jeho díla, jeho dialogy s filozofickými směry, jeho rozhovory s Karlem Čapkem. Ba socha musí převzít i dynamiku osobnosti, vždyť Tomáš Masaryk byl nejen politik, filozof, učenec, ale jako člověk i bytost dynamická, a tu musí hledat výtvarník technické vyjádření toho všeho. Rodí se socha rozsochatá, figurou procházejí hrany, protínají se trojúhelníky rovin. O umístění sochy se nemusí bojovat: socha by se měla otisknout do vědomí generací příštích jako poselství principů demokracie, svobody slova. Tak stojí socha v parčíku u školy, pro školáčky přirozená součást života jejich města.

Za slavnostního odhalení sochy, za proslovů a doprovodu hudby odhalili jsme i mecenáše, který si přál zůstat neznámým. Jeho občanské jméno je Jan Šrámek. Nic prý osobně nepotřebuje, splnil slib tomu, v co věřil, a tím naplnil i smysl svého života.

Spisovatel, svědek příběhu sochy, hledá, jak zapsaný příběh ukončit – tečkou, otazníkem, vykřičníkem? Rozum, cit pro spravedlnost i cit pro bolest, jež splývají v trojjedinou člověčinu, hledají logiku dějin: jak to, že rehabilitaci sochy, zničené zrůdností vládnoucí moci, platí desetiletým utrpením prostý člověk?

Jak se Václav Kliment Klicpera dvakrát rozzlobil

HRADEC KRÁLOVÉ, Klicperovo divadlo v prvních letech třetího tisíciletí po renovaci budovy místem divadelních festivalů s mezinárodní účastí.

Jsou to velké svátky pro východočeskou metropoli Hradec Králové: Klicperovo divadlo v novém kabátě a v plném lesku vítá hosty divadelního festivalu.

„Kdo to byl, ten, po němž nese divadlo jméno?“ ptá se kdosi z hostů.

„Nejspíš domácí šlechtic, který přispěl stavbě divadla jako mecenáš,“ odpovídá jiný host. Ano, byla by tu analogie: hrabě Nostitz a pražské Nostitzovo divadlo.

Domácí by kývli k označení „šlechtic“. Šlechtic ne rodem a taky ne za zásluhy, neboť za zásluhy o vzkříšení a povznesení českého jazyka se v zemích Koruny české predikáty neudílely. „Upsal se divadlu,“ řekli by domácí a neslo by to v podtextu průměr z domácích pohádek: upsal duši čertu. A za takový úpis se platí.

Datum jeho narození však neneslo v sobě hrozbu: narodil se v roce 1792, tedy v roce, kdy císař Leopold Druhý již rok slavně korunován co český král. Po korunovací dne 6. září byla 28. října zřízena učitelská stolice českého jazyka na pražském Vysokém učení Karlově. Dobré znamení po letech, kdy byla čeština centralismu c. k. rakousko-uherské monarchie spíš břevnem v oku. A tak se tehdy v červancích českých nadějí narodil v Chlumci nad Cidlinou krejčovskému mistru Klicperovi statný zdravý chlapec. Starší syn František půjde na školy, mladší Václav převezme po otci krejčovskou dílnu. Jenže osud vybavil Václava rukou příliš hrubou na tak jemný nástroj, jakou je jehla s nití. Ruce jak lopaty, to je spíš na řeznickou sekyru. Řeznický tovaryš, byť s výučním listem, se kácel při pohledu na maso a krev. Ujme se ho starší František, tehdy už studovaný lékař. A zase ouvej, Václav nesnáší krev ani v pitevně na

mrtvém těle. Co tedy počít: hlava ke studiím způsobilá, zbývá kan-tořina. Tak se student Václav dostal mezi studentské radosti i strasti, o školní rok pilná dřina, o vakacích se studenty ochotnické divadlo. A tehdy student Václav Klicpera upsal duši čertu. Věřte, že takový úpis musí mít v zárodku prudké hnutí mysli stejně v životě jako na divadle, ba musí tu být šleh bičem, aby se v člověku varem zavařila jeho člověčina, a student Václav se mladickým žářem tak mocně dopálil, až se z toho splášilo pero po papíře a Václav Klicpera napsal svou první divadelní hru. Komu že ji připsal? Chlumeckým pan-nám. Kdepak z lásky, jak byste u mladíka čekali. Z trucu ji napsal těm městským slečinkám hrdopyškám, které odmítly vystupovat na divadle v jazyce prostých venkovanů, tedy česky. Však my vám ukážeme, že my se bez vás krasotinek obejdeme, na scéně i na bále! V dopalu napsal přes noc hru bez ženských rolí, a tak se narodila veselohra Rohovin Čtverrohý. Vida, jak to oučinkuje, když se jazyk smočí v šťavnaté mateřštině! Jen pojd'te za mnou, vy všichni moji milí, které tak důvěrně znám, vždyť jsem doma s vámi a mezi vámi na poli pracoval, sadařil, čizbařil, rybařil, vy krejčíci, švícka, sadaři, čizbaři, študiózové, mudrlanti i šizuňkové, držgrešlové i dobráci, nebojte se divadelních prken a zahovořte podle náтуры i gusta jako svoji ke svým!

Jakže to tehdy vypadalo s českým divadlem?

Dva roky před tím, než se Václav Klicpera narodil, umřelo v Praze obojí české jeviště, c. k. vlastenecké divadlo na Koňském trhu, řečené Bouda, i divadlo v Růžodole za Poříčskou branou. Útu-lek, který našla česká Thálie v bývalém klášteře U hybernů do roku 1793, se stěhuje na Menší Město pražské v Reimanově domě co do-časný podnájemník. A divadlo Nostitzovo, jež přešlo do majetku domácí šlechty co divadlo Stavovské, dává českým hrám jen odpo-ledne nedělní a sváteční. I to pominulo v roce 1809. V Praze se po tři roky česky nehrálo a českému divadlu nezbývalo než uchýlit se na venkov, tedy tam, kde byl český jazyk přirozeným domovem. V Chlumci nad Cidlinou se o studentských vakacích slavně a vesele hrálo.

Nejen vesele. Po otcově smrti se mladý studios při životě udržoval kondicemi, poznával život měšťanský, četbou se sbližoval s historií. „... ach, vy rytíři a duchové blaničtí, ze své tiché světničky jsem musel před vámi do hlučných ulic pražských utéci, abych vás jako přízraky z mysli zahnal!“ Jenže to už končila studentská léta. Roku 1819 přijal mladý profesor učitelské místo v Hradci Králové, vplynul do jeho kulturní atmosféry a jako činorodý vlastenec, autor divadelních her, jichž řadu vydával u hradeckého nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila, ustálil se v podobu občana vážného i váženého po dobu třiceti let.

Mohl být spokojen, i když mu Praha nepřála. V roce 1820 vyšel první svazek Divadla Klicperova. V roce 1825 Almanach dramatických her od V. Klicpery. Po autorském honoráři se vlastencové tenkrát neptali. A jestli se pan profesor V. K. Klicpera rozzlobil, měl k tomu vznešenější důvod: malost ducha krkonošských hor, z němčiny s otrocky přeloženým jménem přesazeného do české literatury. Koláre, Čelakovský, do pekel horoucích s Rýbrcoulem, Řepočetem!

Možná se za cest po horách trápil, z výšin rozhledů potěžkával pojmy malost – velikost a stavěl je do protikladů. Velké národy mají své mýty, jimiž si posilují vlastní velikost, Němci se napájejí Písní o Nibelunzích, Francouzi mají Píseň o Rolandovi, Britové ctí krále Artuše a jeho družinu, Španělé Cida. My Čechové po rozrytých krajích své těžce zkoušené země sbíráme trosky vlastního jazyka, vlastní kultury a ty omýváme slzami i krví a křísíme je nezměrnou pílí a láskou. Což ani v takovém vkladu necítíte velikost? K sakru s vaším Řepočetem, vždyť si duch našich hor musí v šatě vašeho Řepočeta připadat jako drak v myší díře! A tak se zjevil z klínu země duch jak velikán – krkonošské říše pán –

*„Krkonoš to, Alcid Čechů,
věků dávných chrabrý rek,
který v smělém rozevzdechu
druhdy sám hrad světa ztek.*

*K severu hnav nepřátely
meze sobě vysázel,
aby se již nevraceli
hor až k nebi naházel!“*

Pro jeviště postavil zkušený divadelník nově stvořeného Krakonoše v plášti démanty posázeném a s důstojným doprovodem víl a skřítků. Velikost zjevu podpírala mravnost a etika spravedlivého soudce všeho dění. Děste se, vy kdož jste se provinili proti právu, proti slovu danému, když Krakonoš vzosným slovem „hněv smrt-ný z oka stříle strašnosoudně dí“.

A půjdete-li horským svahem vzhůru až tam, kde roste kleč, vzpomeňte na věrolomnou děvku Krusku a Krakonošův ortel:

*„Dřevem staniž se tvá hrud’!
Dřevem ne však sličněkmenným,
ale mrvným zákeřkem,
křovím sem tam rozlezeným,
hrdým lesům ousměškem!“*

Pane profesore, nezeptáte se nás ústy svého Krakonoše (an v běhu času od pradědků k pravňukům ztrpaslil v suvenýr turistům do ruksaku), zda se ještě umíme na věrolomné strašnosoudně roz-zlobit?

Vzkříšení legionáře

NOVÁ PAKA, Jírovy sady, pomník padlých, socha francouzského legionáře z dílny sochařky Karly Vobišové z roku 1921.

Procházejí naším Vrchlabím jako branou Krkonoš rozmanití turisté s batohem na zádech, s fotoaparátem přes rameno, s turistickou holí v ruce, s dotazy ke směru trasy, k odjezdu autobusů či k pamětihodnostem města. Pán, kterého bych podle obleku zařadila spíš do kulis lázeňské kolonády, se vymykal z poutnického proudu otázkou: „Hledám malou chalupu s velkou stodolou.“

Nejspíš mne podle dvou nákupních tašek otipoval za domorodou matku. Ale nebylo tomu tak: „Paní spisovatelka sbírala ve zdejším kraji u pamětníků pohádky a písně. Třeba někde v teritoriu folkloristů osířela chaloupka.“

Opravila jsem hledače osířelé krkonošské chaloupky podle pravdy: „Poutníci za lidovou slovesností byla moje maminka. Spisovatelka Amálie Kutinová.“ Zalila mne v té chvíli lítost osířelých. Nebyla to lítost sirotčí – osířelcem bylo maminčino pero. Ale nehodilo se na kamenném chodníku vysvětlovat cizímu člověku, že ten folkloristický poutnický stezníček byl únikovou cestou spisovatelky, která – v pohádkovém království by se řeklo „upadla do zakletí“.

„Já taky kvůli mamince,“ řekl cizí pán a přestával být cizí. „Chaloupku s velkou stodolou.“

Odhadovala jsem rozměry stodoly podle typu auta. „Stodolu ne na garáž. Přebudoval bych ji na azyl pro pozůstalost po mamince.“

Vybavila se mi prostora pro pozůstalost spisovatelky. „Cérko moja,“ řekla mi kdysi svou valašskou mateřštinou moje maminka, přesazená pro poslední desetiletí života v roli babičky mých synků do Krkonoš. „Máte v lékárně šikovné škatuliska po sušeném mléku. Každá vesnica na méj púti za písničkami a vyprávjankami by měla mět svoju škatulu. Tucet škatulí by sa vešlo do tvého špajzu. Však

nehrozí vojna, aby sa tam skladovala forota, a zahrádku nemáte, aby sa tam dali hrnce s povidlami.“

„Jde o to, aby neodešlo s člověkem čím žil a co by mělo přesáhnout přes práh,“ řekl pán a hledal slova pro hranici, kam přesáhly sny za rozměry smrtelné člověčiny.

„Maminčino sochařské dílo je rozptýleno. Chtěl bych je soustředit v důstojném prostoru, protože – za plynutí času a proměn v něm...“ Dal plynutí času opěrný bod: „Maminka byla první ženou absolventkou tehdy ještě c. k. kamenosochařské školy v Hořicích. Karla Vobišová.“ Představil maminku: „V roce 1921 vytvořila pro město Novou Paku pomník padlých. Sochu francouzského legionáře. V pískovci. Nadživotní velikost. Postava ležící. Je to socha umírajícího, padlý voják má ještě paži obranně zdviženu proti smrtonosné střele. Tatínek byl mamince modelem. Francouzskou přílbu jsme měli doma. Pomník nese desku se jmény packých rodáků, kteří se z první světové války nevrátili. V podstavci byly uloženy malé urny s hrstí hlíny od Zborova, od Sedanu, z bojišť ve Francii, aby se synové vrátili domů aspoň hrstí té země, kam vsákla jejich krev.“

Ve stejném roce měla i moje maminka sen. Byl to sen, jakým se vcházelo do nových nadějí. Sen mojí maminky byl dvojnásob sváteční, byl novomanželský. Maminka, děvčica z valašských kopanic, prožívala svatební cestu v Karlových Varech. Grandhotel Pupp. Ranní promenáda kolonádou za zvuků lázeňského orchestru. Něco se však mamince nezdálo dobré: čerstvě promované magistře farmacie chyběla ve světových lázních česká lékárna. „Až budu mět jednúc plnú šrajtoflu...“ svěřila svému ženichovi. Jenže trvalo až po práh druhé světové války, než mohla jako úspěšná spisovatelka položit svému snu základní kámen. Idea české lékárny ve světových lázních zhasla ve varném kotli předválečné ouvertury bubnů a píšťal. Mamince zůstal ve Varech po všem snění červený salonek, který si nestačila z nově založené lékárny odstěhovat.

„Francouzský legionář byl za změn režimů odstraněn,“ řekl sochařčin syn. „Jaksi – nedůstojně.“

Připomnělo mi to konec maminčina lékárenského snu. Když si šla po válce svůj salonek hledat ve skladu zabaveného nábytku, našla nic. „Oni to sortýrovali po vojensku, židle k židlím, stoly k stolům, darmo vykládat, že stůl a židle jsou stylem jedna rodina.“ Přinesla odtamtud obrázek staré paní, kolorovanou fotografii. „Taky to byla něčí matka a bylo mi žal nechat ji ležet na kupě s fýrerama a esesáctvem.“ Odložila onu taky něčí matku na stojan v zákulisí lékárny k tiskovinám, jež dosloužily, k lékopisu z odeznělých císařpánských časů: Pharmacopoea Austriaca Octava, a připojila úlo-mek latinského otčenáše: „Dimite nobis debita nostra, sicut et nos dimitimus debitoribus nostris“.

Co si představit pod slovy „odstranění sochy jaksi nedůstojné“? Nejsem si jista, zda bych uměla k činu uťaté hlavy soše vyvolat z paměti odpouštějící slova modlitby.

„Ne, Pačtí se toho nedopustili,“ řekli mi na Pace.

Použili slova, kterých se užívá k činům hodným zatracení: dopouštět se hříchů. Ctíme kámen, má tu své patrony. Kamenní andělíci ze Suchardovy dílny slouží za strážné anděle na mnohém hřbitově. Stanislav Sucharda. Vojtěch Sucharda. Anna Suchardová -

Podzemná. A klenotník Záveský. Araukarit chováme ve skleněné rakvi co památku na pravěký háj.

A kdo tedy?

Odvíjel se mi v hlavě dějinný proud stavění a kácení soch. Stavěly se a kácely modly, pradědkové stavěli sochy světců, dědové sochy velikánů své doby. Odvíjel se pás letopočtů v české historii od roku, kdy mladá sochařka v roce 1921 zvítězila v soutěži na pomník padlých svým návrhem na sochu legionáře: rok 1939, 1945, 1948, 1968, 1991... Město Nová Paka mělo své mistry sochaře a jejich díla. Zvraty letopočtů sochařská díla stavěly, odstraňovaly, křísily, znovu pochovávaly, stěhovaly, renovovaly a znovu křísily. Nebylo možné, aby sousedily sochy T. G. Masaryka, J. A. Komenského a J. V. Stalina.

Domáci mudrlanti soudili: Dostane-li se zrádná ideologie k moci, má sílu popravčí sekyry, utne hlavu člověku i soše a s hlavou zdravý rozum i cit a svědomí.

Pačtí svého legionáře slavně vzkřísili. Po přejití vichřic hněvu sochu znovu postavili. Umístili v zeleni sadů. Na podstavec připojili desku se jmény padlých, popravených či umučených za další světové války. A syn sochařky-tvůrkyně pomníku hledá stodolu, kam by shromáždil dílo své matky. Aspoň v modelech, nákresech, studiích, aby se zachovalo, čemu umělec vší duší a vším životem sloužil, k čemu se dopracoval, k čemu se protřpěl, protěšil, procítil a promiloval. Aby to někde bylo uchováno, protože co když prožitky naučily lidi nedůvěře k věci veřejné.

Pane, pojd'te si hrát

SMRŽOVKA, Procházkovic fotoalbum bubáčků ze smržovského lesa.

Kdo žije mimo centrum dění, má rád svého listonoše. Babky čekají, psali naši mladí? A když nepsali, poštovsky panáček přinese noviny nebo i reklamy, co kde zlevnilo, a třebaže zrovna kapsář nelační po zbytečných věcech, aspoň si brýle počtou. Jen složenky na ten či onen výdaj, když dochází splatnost, či dopisy v černém rámečku by neměl čapkovský pan Kolbaba nosit.

Podumala jsem nad obálkou: jméno odesilatele neznámé a tučnost zásilky připomněla tajemnost překvapení, jaká tahával papoušek na pouti coby „obálku štěstí“. Obálka přinesla kupičku fotografií a z nich na mne vyhlédla podivná strašidýlka. Nebyli to jistě bubáčci zlí, vždyť seděli v kulise lesní zeleně, jako by patřili k družině krkonošského Krakonoše.

Jakýsi černočerný bubák mi připomněl strašidlo z myslivecké latiny: hajný z harrachovské kdysi hájenky vyprávěl, že má místo strašáků v zelí strašidlo psího rodu Černýho Hafařa, aby mu tam nepytláčili zajíci. Průvodní dopis poudačku opravil: Černého zajíce vymyslel zaječí prapantáta jako strašidlo zaječího rodu, aby měli malí zajičci ušáčky před něčím respekt aspoň takový, jako děti před mikulášským čertem.

Na další fotografii byl jakýsi čtyřnožec se žirafíma nohama. Dopis vysvětloval: vy v Krkonoších máte pánem Krakonoše, my v lesích u Smržovky jsme potkali velkého Muhua. Šlape hájem na vysokých nohách, aby dohonil daremníky, co tu hulákáním plaší zvěř, budí ptačí miminka ve vejcích a zjančí potoční vodopády. Taky na houbáře udělá strašlivě muhuhú, když v lakotě zničili houbám podhoubíčko, a hamounivým česačům borůvčí převrhne džbáněk. Proto má tak dlouhé nohy a hned čtyři, aby na to všecko stačil. Dopis dokládal: „Já vám je vyfotografoval, vy nevěřící, abyste mi uvěřili. Mých deset vnoučků už mi věří.“

„Když jsme se setkali, předložil mi odesílatel dopisu fotodokumentaci k bubákům ze smržovských lesů a Jizerských hor. Jsou tam opravdu, příroda umí vytvářet bizarní bytosti. Já jim vyrábím legitimaci pro pohádkové království, jméno, fotoportrét, curriculum vitae – fotografický aparát je taky pábitel, když se umí dívat.“

A pak jsme si o tom pábení povídali.

„Já jsem vlastně technik,“ představil se přítel bubácků z Jizerských hor. Životopis uvádí maturitu na strojní průmyslovce, promován na fakultě strojího inženýrství, 38 let ve strojírenství, v konstrukci, výrobě i obchodu. „To všechno je tvůrčí práce, mozek pořád v pohybu, v pohotovosti, i když pracovní den ve fabrice má mít časový limit. Ale ono to pracovní čas přeskočí a táhne se to s vámi. Huš, povídám, teď si zamuzicíruju. Aspoň na chvíli zpátky do studentských časů – já hrával ve studentské kapele a i v jiných orchestrech na trubku. Jazz, dixieland. Ale když bylo třeba i dechovku. Fotografování, filmová kamera, čtyři dcery, deset vnuků – to je do let důchodu vklad, aby byl člověk pořád něčím živ, a rád.“

Přeložila jsem si to do jazyka pohádkářů: Tam někde nahoře, odkud nám dávají dary, má náš milý Pán Bůh hrneček s tvůrčím kváskem a z toho přilévá do zádělu na lidi. Někomu toho ukápně přes míru a těm, na které se kvásku tvůrčího nepokoje nedostalo, dává aspoň do vínku hlad, aby je, náturou lenochy, něco popohánělo k práci.

„Pro čas důchodu jsme opustili město a našli si ve Smržovce život k přírodě blíž.“

„Jak se dá přeladit život z města do ticha?“

„Muziku si s sebou můžete přistěhovat. V Kolíně jsme byli s manželkou členy spolku Přátelé Jana Kubelíka a dokumentovali jsme jeho činnost. Natáčeli jsme videofilmy, žena fotografovala. Přátelství s Rafaelem Kubelíkem, s houslovým virtuosem Čeňkem Pavlíkem. V Kolíně jsem byl v šedesátých letech předsedou fotoklubu. Když jsem v roce 1991 odešel z Kolína a v roce 2000 do důchodu, začal bych nejspíš stonat z nadbytku času, toho jsem míval nedosta-

tek pro své koníčky po třicet let. Teď máte, mí milí koníčci, pro sebe širokou volnou zelenou louku. A tak jsem sobě jako léčebnou dávku radosti nazpíval cédéčko a druhé, začal si skládat i hudbu a psát texty, stal se členem Ochranného svazu autorského a jako truc věku jsem si v rozhlasové soutěži vyzpíval a vymoderoval první titul Radioman ČR – to mi bylo dvaasedesát let. V roce 2004 jsem se v celostátní soutěži seniorů umístil na druhém místě v sólovém zpěvu o Platinového skřivana.“

Předkládal mně, profesí apatykáře, vlastně recept: jak v tom čase, kdy překročí člověk svůj Rubikon, jak nemrzoutit, nestýskat, nestárnout, nemarodit.

Přešli jsme k dalšímu koníčku: „A co fotoaparát? Nezahálí?“

„Jak by mohl v Jizerkách? Jako turista letní i zimní na běžkách jsem fotografoval kořeny, vývraty, stromy uschlé nastojato i skály. Následky velké kalamity, která postihla Jizerky ve druhé polovině dvacátého století, dávají kameře motivy.“ Prozradil zrození lesních strašidýlek: „Použil jsem takzvanou zrcadlovou fotografii a obrazy jsem zdvojnásobil otočením proti sobě. Tak se objevili bubáčci, podivná fauna Jizerských hor. Představil jsem je na výstavě v Kolíně, a když bubáčci uspěli, napsal jsem ke každému vyprávění, kde se kdo vzal, a také pár veršů. A bubáčci putovali, s úspěchem se představili v Martinickém paláci na Hradčanském náměstí v Praze. Kdoví kam ještě poputují a kolik jich ještě objevíme na toulkách s vnoučaty.“ Přiznal s dědečkovskou pýchou: „Chtějí pořád, povídej, jak jsi byl taky malej – no a tak jim to s babičkou vyprávíme, i jsme jim to sepsali, když malí postoupili do světa psaného slova mezi čtenáře.“

Prozradil: „Babička taky fotografuje, vystavuje svá dílka, jenže jinak. Já dělám podivné tvory Jizerských hor, babička skleněnou krásu.“

Obálka ukázala další poklady. Hádala jsem, co fotografie představuje: „To je broušený průřez achátem.“

„To je počítačem vyčarované nic,“ usmála se paní Hana. Pokročili jsme od toulek přírodou do světa budoucnosti. „Nemůžeme žít jen tím, co bylo. Chceme se domluvit se světem našich vnuků a tak mne

naši mladí naučili pracovat s počítačem.“ V dodatku a snad jakoby pod čarou zaznělo něco z našeho starého světa, co se tam uchytilo, jako když semínko pampelišek posílá větrem poselákem pampeliščí rod o dvanáct měsíců dál: „Babi tenkrát stonala a potřebovala se chytit byť jen nitkou dál od smutnění a blíž k naději, a pomocnou ruku jí za náš nový svět podal počítač.“ Nedivila jsem se, vždyť to znám. I naši mladí mi u přechodu přes můj Rubikon věnovali Vysloužilý počítač. Babi, my tě zacvičíme. Máš ráda pohádky, tak pohádkově: ty budeš jako Alibaba a máš skolit čtyřicet loupežníků. Anebo námořní bitva je taky dobrá hra. Můžeš hrát mariáš i šachy, garde královně, šach mat králi.

Děti, vezměte do hry radši dědečka. Pane, pojd'te si hrát. Mužská nátura si vlastně pořád hraje. Kuličky, fotbal, hokej, vynálezy, hromosvod, dynamit, hra na vojáky, na vojevůdce, na spasitele – vždyť i náš velký inženýr všehomíra hraje svou stvořitelskou hru od prvoků k brontosaurům, a co se nepovede, bací hromem, spláchně vlnou tsunami, zafučí hurikánem, pošle potopu a hraje si znovu.

„Babička začala na počítači vyrábět obrázky, fantazie nevidané krásy.“

A tak spolu manželé Procházekovi pořádají výstavy, ve větším sále vystavuje paní Hana přadýnka snů pod šifrou „skleněná krása“ a v menším sále nás inženýr Procházka provází pohádkovým světem lesních strašidýlek, jak je ze zraněné přírody Jizerských hor na světlo vyloudil a vyčaroval jeho fotoaparát.

Objemná obálka s fotodokumentací k důchodcovskému životu manželů Procházkových našpitává, jak se dobrat k rozhraní mezi světem Arcibab a Arcidědků: paní Hana na svých hrátkách s počítačem sprádá pletivo krásna s něhou a citem pro klady života, tak jak o generaci hlouběji prababičky pletly, háčkovaly, vyšívaly a paličkovaly kraječky a dečky, aby to pěkné, co dal život ženě do vínku, nevyprchalo, nevybledlo. Cít pro krásu nevyprchal, nevytěsnil jej běh času, jen modifikoval a přeladil se do nových možností. Prosvětluje, prozařuje den a hladí, zahřívá i uzdravuje, jak je to maminkám od věků dáno. Snad proto zapředli pohádkáři do pohádky

o třech zlatých vlasech děda Vševěda sluníčkovu babičku, že umí hladit světlo, něžně a moudře.

Mužské hrátky jsou jaksi urputnější, i hrady z písku stavějí zavile a s vervou. Aby to mělo tvar a pojmenování. A jestli jdou krajinou, kterou jakýsi vyšší Muhua z dopalu na svět vichřicí obrátil v pohřebiště stromů, stavitelsky se podívají, co by s tím šlo dělat, aby to bylo k něčemu.

Mužův fotoaparát vrací život stromům a dává jim řeč: Človče, který jsi našim z kořene vyvráceným kmenům a v kosti vysušeným údům znovu půjčil tvar a vybájl příběhy, vyprávěj za nás, že i my stromy patříme do pospolitosti všeho živého, v letokruzích máme vepsán běh života, vydechujeme vůně, roníme slzy, živi jsme ze slunce a vláhy jako vy. Prodloužil jsi nám pozemský život, povýšil jsi nás do pohádkového království a tam, byť pod jmény Černý zajíc, Velký Muhua či Sovička střapatá si můžeme povídat s tvými vnoučky, aby nás, lesní zvíátka, přijali mezi své bližní. Bližní – to je překrásné slovo – má v sobě tajemku: neublížit.

Marie Kubátová Arcidědkové

Edice E-knihovna
Redakce Jaroslava Bednářová

Vydala **Městská knihovna v Praze**
Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání
Verze 1.0 z 12. 5. 2017

ISBN 978-80-7532-818-2 (pdf)